

పుష్పవాటి

ఉపవాచకము - ఉన్నతఫారములకు

గ్రంథకర్త:

కవి భట్టారక

మొవ్వ దాశరథి సూరి

ప్రకాశకులు:

ఆదర్శ విద్యామండలి, తెనాలి.

సాహిత్య విద్యాప్రచారకులు

సాహిత్య

పుష్ప వాటి

ఉపవాచకము - ఉన్నతఫారములకు

గ్రంథకర్త:

కవి భట్టారక

మొవ్వ దాశరథి సూరి

ప్రకాశకులు:

ఆదర్శ విద్యామండలి, తెనాలి.

సాహిత్య విద్యాప్రచారకులు

వెల: రూపాయ

ಭಾರತಿ ಪ್ರೆಸ್, ತೆನಾಲಿ

తొలినుడి

అన్యతస్సిద్ధముగాని యొక యుత్తమజ్ఞానమును
దువుగా లోకమున కందఁజేయుటయే కవుల కర్త
వ్యము. విషయము నందఁజేయుటలో శాస్త్రముల
కన్నఁ గావ్యములకున్న చాకచక్యము మార్దవమే.
భావ ప్రతిపాదనమునకు శబ్దము ముఖ్యసాధనము. అది
తన ప్రాథ స్యరూపమున విజృంభించినచో విషయము
కతిపయైకవేద్యమగును. బాలురయు నపండితులయు
లేతమానసముల నది కలఁచివైచును. విద్యార్థులకే
యుద్దిష్టమైన యీ చిన్న పౌత్తమున నట్టి శబ్దాలంకా
రములకు నితర కావ్యగుణములకుఁ దావులేదు. భాషాభి
మానము, ప్రాచీన చరితాభిజ్ఞత, నీతి, మున్నగు సద్గుణ
ములు బాలురకు గలుగవలయునను తలంపే లోని కథా
రచనకు బీజము. ఈ పుష్పవాటి సహజ పరిమళ
ముతోఁ బాఠకుల మృదుహృదయముల నలరించుఁ
గాక. భాషాభివృద్ధికై పాటుపడుచున్న యాదర్శ
విద్యామండలివారి పవిత్రాశయ మప్రతిహతముగా
గమ్యస్థానముఁ జేరుగాతమని యాశించు చున్నాఁడ.

ఇట్లు

కవిభట్టారక

మొవ్వ దాశరథి సూరి

విషయ సూచిక

గండ పెండ్లారము	...	౧
పాపకర్ముడు	...	32
ప్రవర్తనము	...	౬౯
ప్రతీకారము	...	౯౧

గండ పెండారము

౧

ప్రభావంబు వెలయించి ముదిమిచే బలజవంబు లుడిగి
యున్న మహాపూరుషునిఁ బోలెఁ బశ్చిమగిరి శిఖరంబున మంద
రశ్మియై యెఱ్ఱవాఱిన బింబముతో సూర్యుండు చూడ నింపగు
చుండె. సౌమ్యమైనకాంతితో ముదియెండలు సమస్త వస్తువు
లకు వింత తళుకులు కల్పించుచున్నవి. పక్షులు వరుసలు
వరుసలుగా నప్పుడే గూండ్లకుఁ జేరుకొనసాగె. కాలిగిట్టలచే
రేగిన ధూళులు మింటఁ గప్పుకొన నంభారవంబులు సేయుచు
నగర ముఖంబువట్టి వచ్చు పశువులు పరుల దొడ్లయందుఁ
జొచ్చినంతటనె వెనుక దూరంబున సంగడికాండ్రతో
మాట్లాడుచు వచ్చు పసులకాఁపరి పిల్లలు పరువు పరువున
నరుదెంచి యదలించి ఋజుమార్గంబునఁ ద్రోలుకొని పోవు
చుండిరి. అంతవరదాఁక గుట్టలువైచిన పేడ యంతయు పల్లిక
లలో నింపుకొని కొండలు వనితలు త్రోవవెంట నరుగువారిని
వాని నెత్తుటకై పిలుచుచుండిరి. ఉబుసుపోకకై పురంబు
వెల్వడి దూరంబున నున్న కొండలకడ కేగి విశాలప్రదేశంబుల
జట్టులు జట్టులుగాఁ గూర్చుండి వినోదకథాలాపములు సేయు
వారి దేహంబులకు సుఖశ్రదంబుగా సోకి మలయపవనంబు
లుత్తరాభిముఖంబులై ప్రయాణించుచుండె.

అట్టి సమయంబున విద్యానగర గోపురద్వారంబు
దాఁటిరూపవతులైన యువతు లిరువురు పుష్పయోగ్యంబులైన

బుట్టలు హస్తంబులం దమరఁ దుంగభద్రానది దక్షిణపుటాడు
వెంటఁ నొయ్యారంబు తొనఁకు గమనంబుతోఁ బోవుచుండెరి.

వా రట్లు పడమటి ముఖంబుగా దూరంబరిగి రమ్మణి
యంబైన యొక పూలతోఁటయందుఁ బ్రవేశించిరి. అదియొక
విశాలమైన యారామము. “ఇది యున్నది యిదిలేదు” అని
యనకుండ సమస్త పుష్పజాతు లందుఁ గలవు. వారు తమ
బుట్టలు సగపడ నిండునట్లు పువ్వులుత్వరత్వరగాఁ గోసికొనిరి.
చేయెత్తి పూ రెమ్మ వంచుచు నొకామె యట్టె వెనుదిరిగి
“మాధవీ! లతలన్నియు మెత్తని చిగురులతో వసంతశోభ
నెట్లు వెలార్చుచున్నవో చూచితివా?” యనెను. లవలీ!
చూడకేమి! వసంతశోభ యని స్మృతికిఁ దెచ్చితివి. వైశాఖ
శుద్ధ పంచమి సమీపించుచున్నదిగదా! నయనానందముగా
వసంతోత్సవములు జరుగును గాబోలు. సామంతరాజన్యులు
నేమిప నిండు తీవితో విద్వద్గోష్ఠిఁ గావించు కృష్ణరాయ
ప్రభువును మరల నొకసారి చూడఁగలముగదా. ఉత్సవాంత
మున బహుమతులు గైకొని ప్రభుని దీవించు విద్వజ్జనుల
సంతోష మెంతనవచ్చు. ఆహా! యేమి వైభవము! ఏమి నాటక
ప్రదర్శనములు! ఏమి యక్షగానములు! ఎట్టి కవితాసభలు.

లవలీ: అగును. గడచిన వసంతోత్సవములు నేటికిని గన్నుల
గట్టినట్లున్నవి. నాటిరాత్రి మణిమంతుఁడు ప్రదర్శించిన
“భామ కలాపము” మెచ్చఁదగినదిగదా, పుష్పదత్తుని
మోహినీవేషము, ప్రతిదినము నిద్దురలోఁగూడఁ గనుపట్టు
చునే యున్నది.

మాధవి : మనోరమ గానసభ చేసిననాఁడు నీవు లేవా ? రూపమునకుఁ దగిన గాత్రము. గాత్రమున కీడ్చిన విద్యాపటిమ. వీని నన్నిటిని మించిన లే జవ్వనము. సభయంతయు నారోజున నానంద కోలాహలము చేసినది. అంత చిన్నవయస్సున నామె యంత కాశల మెట్లార్జించెనో గాంధర్వ మవనికి దింపి వదలినదిగాని సామాన్యమా !

ల : పోయిన వత్సరమున జరిగిన యొక మహాసన్నివేశము నీకు గుర్తున్నదో లేదో మను చరిత్ర కృతినమర్పణము. ఆనా డెచటినుండి వచ్చెనో యంతజనము : 'తీర్థ ప్రజయై' పోయినది. విద్యానగరము నలువైపుల నిసుక జల్లిన రాలలేదు. అంత జనసమ్మర్ద మిదివఱ కెన్నడును జూడలేదు.

మా : జనులకేమిగాని కృతినమర్పణానంతరమున నంతటి ప్రభు వా బ్రాహ్మణునిఁ బల్లకీలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి యూరేఁగింపునకుఁ దనచేతులతోఁబట్టి యెత్తెను. ఎంతటి కవితాభిమానము !

ల : నిశ్చయమే. రాయలువా రట్టి సత్కారముఁ జరిపినందుల కసూయపడి యితర కవులు కొన్నిదినములు పెద్దనగారితో సరిగా మాట్లాడలేదట. చారుడత్తుఁ డొకనాఁడు నా కీ విషయమును దెలిపినాఁడు.

మా : అది లోకసహజము. తమకు లేదని యొకటి యితరుల కున్నదని యొకటి రెండు చింతలు సదా మానవుల బాధించుచుండును. తాముకూడఁ గవులైనంతమాత్రమున నేమి ? యాసొంపు రావలదా ? అది వారివారి పూర్వ

సుకృత విలసితము. రసజ్ఞులు వానిని గౌరవించిరే యని
యారాటపడినఁ బ్రయోజనముండునా ?
ల : సరేగాని యత్సవము లీ సంవత్సర మెట్లు జరుగనున్నవో?
మా : మఱింత శోభగా జరుగవచ్చును. ఒకనాటి రాత్రి
అమ్మాయిగారు తిరుమలాంబ యడుగుచున్నది. “నాన్న
గారూ! వసంతోత్సవములు వచ్చుచున్నవి గాఁబోలు
నీ వత్సరమున విశేషము లేమి? యని. ఈ యేడొక మహా
కార్యము నెరపవలెనని యున్నది, ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లుండునో
యని ప్రభువులు సమాధానము చెప్పిరి. మొత్తముమీఁద
వక్తనాసుని హాస్య ప్రసంగములు మరల నొకసారి వినఁ
గలము.

ల : చెలీ! మాటల సందడిలో మఱచితిమి. ప్రొద్దు గ్రుంకు
చున్నది. ఆలసించినందుల కమ్మగార లేమందురో! పదపద.

వార లిరువురును విద్యాభోజుఁడని ప్రసిద్ధినొందిన
శ్రీకృష్ణదేవరాయల భార్యలైన తిరుమలదే వ్యన్నపూర్ణా
దేవుల చెలికత్తెలు. అప్పుడప్పు డా పట్టమహిషులు సంధ్యా
సమయముల నారసింహస్వామి కోవెలకుఁ జనుచుందురు.
నాఁడు దేవార్చనమునకై రాజోద్యానమునఁ గుసుమములు
దెమ్మని చెలిమికత్తియలఁ బంపిరి. ఆ వేళకు వారచట
స్నానము లొనర్చి యుచితవేషంబులతోఁ బ్రయాణ సన్నా
హంబున నెదురు చూచుచుందురు. కావున నా వనితలు
మాటల మఱపున నాలస్య మొనరించినందులకు విచారపడుచు
నారామంబునుండి గృహోభిముఖులై బిర బిర నడవసాగిరి.

అప్పటి కప్పుడే నగరి వీధులయందలి దీపములు దూరమునకు
మినుకుమినుకుమనుచుఁ గన్పించుచుండెను. సంజచీకటిలో
నా యువతులట్లు పోయిపోయి విజయనగర రాజమార్గమందలి
జనబాహుళ్యమున లీనమైపోయిరి.

౨

ప్రతి సంవత్సరము వైశాఖశుద్ధ పంచమి మొదలుకొని
కొన్నిరోజులు నగరోత్సవములు జరుపుట విజయనగర రాజుల
కానువంశికముగా వచ్చుచున్న యాచారము. ప్రజల కా దిన
మొక మహాపర్వము. అన్నిరోజులు నాటకములు, భరత
నాట్యములు, గానసభలు, చిత్రవస్తు ప్రదర్శనములు మొద
లైన వినోదము లెన్నియో చేయుచుందురు. దూరదేశముల
నుండియుఁ దండోప తండములుగా వచ్చి పురమున వసతు
లేర్పఱచుకొని మహాజన ముత్సవ వైభవమును జూచిపోవు
చుండును. అట్లు వారు విడువక యేఁపేట వసంతసమయ
మున నుత్సవములు జరుపుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు.
అనెగొంది సంస్థానాధీశ్వరుడైన హరిహరరాయలు తమ్ముఁ
డైన బుక్కరాయలతో నొకదినమునఁ దుంగభద్రా నదీ తీర
మున వేటాడ నరిగెను. కొంతవడి యా యన్నదమ్ములిరువురు
క్రూరసత్వముల వధించిరి. నదీతీరమున నా యరణ్యములో
వారికొక దేవాలయ మగపడెను. అది పంపేశ్వరుడైన విరూ
పాక్షస్వామి నిలయము. స్వామి కచటఁ బూర్వరాజు లెవరు
గట్టించిరో యాలయము జీర్ణప్రాయమై యున్నది. ద్వారము

నందును స్వామి చుట్టునుగూడ సాలెపురువులు గూండలినివి.
ఆ విజన స్థలంబున నొంటరిగా నిర్భయముడై కాపురంబున్న
విరూపాక్షుని దర్శించి యన్నదమ్ము లిరువురు మ్రొక్కిరి.

ఆలయము నిర్గమించి వారు కొలదిదూర మేగుసరికి
రెండు కుండేళ్లు పొదలోనుండి వెడలిపోవుచుండెను. బుక్క
రాయలది చూచి వెంటనున్న వేటకుక్కలను వానిపై కుసి
కొల్పెను. కుక్కలును భౌభౌ మనుచుఁ బోయి పైనిబడెను.
కాని యా శశము లించుకంతయుఁ జలింపక చెవులు నిక్కించి
కుక్కలమీదికిఁ బరాక్రమించెను. వాని సంరంభమున కాగ
లేక వేటకుక్కలు వెనుదిరిగి పాఱజూపెను. కుండేళ్లు
కుక్కలను వెంటనంటి కొంతదూరము తఱిమి చాపబాణాసి
ధరులైన యన్నదమ్ములఁ జూచి మరలిపోయెను. చాపుఁ
దప్పించుకొన్నయవివోలె కుక్కలు గడగడ వడంకెను. అది
చూచిన హరిహరరాయలకును బుక్కరాయలకును గడు
విత యాయెను. ఔరా ! కుండేళ్లు! పరాక్రమము ! అని
యాశ్చర్యపడుచు సాయంకాలమునకు వారిలు సేరిరి.

రెండవనాఁ డుదయమునన లేచి చేరువనున్న యగ్ర
హారములోని విద్యారణ్యుల యాశ్రమంబునకుఁ జనిరి.
విద్యారణ్యస్వామియు నాయన తమ్ముడగు సాయణుడును
నానెగొంది ప్రభువులకు గురువులు. ఆ సోదరులిరువురు మహా
పండితులు, నైష్ఠికులు, తపస్సంపన్నులు, తేజోమూర్తులు.
వారు ధర్మవిషయముల నిర్ణయింప వానిని దా మనుష్ఠించి
ప్రజలచే నాచరింపఁజేయవలసిన వా రానెగొంది రాజులు.

తాకికాతాకికములైన సర్వప్రసంగములయందును నా తాపసుల
 యనుజ్ఞలేనిది సంస్థానేశ్వరులు కాలుగూడఁ గదల్చరు.
 సామ్రాజ్య పరిపాలన మంతయు నా బక్కబ్రాహ్మణులపై
 నాధారపడి యున్నది. కలిగిన సందేహములన్నియుఁ బ్రభువు
 లకు వారే తీర్చవలయు. అప్పుడుగాని వారికి నాత్మత్వప్తి
 గలుగదు. అట్లే యా సన్న్యాసు లిరువుర కా సంస్థానమన్న
 నితంత యనరాని యభిమానము. దాని యభివృద్ధికిఁ దమ
 తపస్సర్వస్వమునైన ధారవోయుట కాయన్నదమ్ములు వెనుకా
 డరు. అగ్రహారముతో వారి కేమియు సంబంధములేదు.
 దావుననున్న యొక మామిడితోఁటలో వారి యాశ్రమము.
 బ్రహ్మచారులైన బ్రాహ్మణ బాలకులు చాలమంది యగ్ర
 హారమున మాధుకర మెత్తుచు వారికడ వేదపాఠము లభ్య
 సించుచుందురు. అనధ్యాయములయం దాశిష్యుల జనపదంబు
 లకుఁ బంపి ప్రజానీకమునకు ధర్మవర్తనము, భూతదయ, దేశ
 భక్తి మొదలగు పెక్కుసద్విషయముల బోధింపఁజేయుదురు.
 నిర్లిప్తులైన యా మానిసత్తములకు భోగములతో నవసరము
 లేదు. ప్రజలకేమి, ప్రభువుల కేమి యా సోదర్యము దైవ
 స్వరూపులు. వారికి రెండే ప్రధానాంశములు. మొదటిది
 యాధ్యాత్మిక విచారణము. రెండవది సంస్థాన పరిపాలనము.
 మూడవదానితో నెన్నడును బ్రసక్తి లేదు.

రాజసోదరు లరుగునప్పటికి సాయణుఁడు తాను వ్రాసిన
 వేదభాష్యమును శిష్యులకుఁ జెప్పుచుండెను. విద్యారణ్యు
 లొక చిత్రాసనమునఁ గూర్చుండి పూచికలు చీల్చుకొను

చుండెను. పార్థివులఁ జూచినంతనే శిష్యులు రెండు దర్భాసన
ములు దెచ్చి స్వామి సమీపమున వైచిరి. హరిహరరాయ
లును దమ్ముడును యతులకు నమస్కరించి నేలమీఁదనే
గూర్చుండిరి. కుశల ప్రశ్నాదికమైన పిమ్మట విద్యారణ్య
స్వామి “ప్రభువుల కేదియో సన్యాసులతోఁ బనిగల్గెనే” యని
నవ్వెను. “ఇప్పుడు క్రొత్తగా గల్గుటేమున్నది. స్వాముల కటాక్ష
వీక్షణములోనే యున్నదిగదా యానెగొంది బ్రతుకు” అని
హరిహరుఁడు తుంగభద్రా తీరమునఁ గుండేళ్లు నెరవిన శౌర్య
మును విన్నవించెను. వినుచుండగనే యొక మహానిధి దొరకిన
వానికిఁబోలె స్వామి నేత్రములు హర్ష కాంతులు చిమ్మ
సాగెను. “నిశ్చయముగానా? యట్లయిన నిప్పుడే పోయి యా
సలము చూడవలయును. బ్రయాణము సిద్ధముచేయుఁడని
తమ్మునివంకకుఁ దిరిగి సాయణా! దైవమొకత్రోవఁ జూప
వచ్చు ననెను.

దేశమున నప్పు డప్పుడే మహమ్మదీయ పరాక్రమములు
వికసింపసాగెను. పరస్పర మైత్రిలేని హిందూరాజుల కంతఃకల
హములు సృజించి యటనట యవనులు వారి రాజ్యము
లాక్రమించుచుండిరి. కల్లోలములు తలయెత్తుచుండెను. హరి
హరరాయల దోర్బలముచే సురక్షితమైయున్నను నానెగొంది
సంస్థానమునకు దుర్గ సంరక్షణ విధానము సరిగా లేకపోవుట
లోపముగానే యున్నది. అందువలన మంచి దుర్గస్థానమునకు
రాజధాని మార్పవలయునని దీర్ఘదర్శియైన స్వామి సంకల్పము.
దానికై యంతఃప్రయత్నములు జరుగుచునే యుండెను. హరి

హరుడు చెప్పిన యీ వృత్తాంతముచే మునిహృదయమున నాశారేఖ లుదయించెను. విద్యారణ్యస్వామినిఁ బురస్కరించు కొని హరిహరాదులు నాఁడే ప్రయాణముచేసి యా స్థలమున కరిగిరి. పంపాహృదయేశ్వరుండైన విరూపాక్షుని సందర్శించిరి. ఆనుకూల్యము నెరఘమని వేడికొనిరి. నదీతీర పరిసరము లన్నియుఁ బరీక్షించిరి. తిరిగి తిరిగి మాని యొకచో నిలిచి బలే! చిరకాలవాంఛిత మీడేరెనని పలికెను. స్వామీ! ఏమి విశేషమని హరిహరుడు ప్రశ్నించెను. వత్స! దుర్గ రచన కిది యనువైన చోటు. రాజధాని నిటఁ గట్టవలయును. నగర మిట నిర్మించిన దేవతలైనఁ దేరిచూడఁజాలరు. స్థల మహత్త్వ మిది. ఇట జన్మించిన చిగురుఁ గొమ్మ యైనను జేవగానే యుండును. ఈ గడ్డపై నివసించువారి రక్తమునఁ బరాక్రమము క్రేళ్లులుకుచుండును. కుందేళ్లు కుక్కలపై విజృంభించుట కిదియే హేతువు. తప్పదు, పురనిర్మాణ యత్నము లాలసింపక చేయుమని, యాదేశించి మానిసత్త ముఁడు వెనుకకుఁ దిరిగెను. స్థలనిర్ణయ మిట్లు చేసి వారు స్వస్థానాభిముఖులైరి.

తుంగభద్రాతీరమున వేలకొలంది జనులు మహా రణ్యమును ఛేదించసాగిరి. కొలఁది కాలముననే యా స్థల మంతయు పట్టణ నిర్మాణమున కనువయ్యెను. దీర్ఘముగా నాలోచించి విద్యారణ్య లొక శుభలగ్నము నిర్ణయించిరి. అది ధాతృనామ సంవత్సర వైశాఖ శుద్ధ పంచమి. నాటి రేయి తెల్లవాలుజామున నిరువదియైదు గడియలకు శంకువు

ప్రతిష్ఠింపవలయును. రెండుమూడుదినములు ముందుగనే హరి
హరుడును బుక్కరాయలును నా తావునకు సపరివారముగాఁ
జేరుకొనిరి. పరికరములన్నియు సమకూర్చఁ బడెను. స్వామి
తమ్మునితోడను శిష్యులతోడను నుచితసమయమున కచట
జేరెను. పంచమిదినం బంతయు హరిహర రాయలును నతని పట్ట
మహిషియు నుపవసించిరి. పూజాపురస్తారములులేక యెప్పటి
నుండియో పాడుబడియున్న విరూపాక్షస్వామి కానాడు
సహస్ర కలశాభిషేకముఁ గావించి సెలవుఁ గైకొనిరి. తపసు
లిరువురు దగ్గఱనుండి యధావిధి వాస్తుపూజ నిర్వర్తించిరి.
సూర్యుఁ డస్తమించెను. తుంగభద్రానదియందు మునుకలిడి
స్వామి తన నిత్యానుష్ఠానమును నెరవేర్చుకొనెను. అప్పటికి
రాత్రి పదిగడియలు ప్రొద్దువోయినది.

ఆ కాలమున నిప్పటికివలెఁ గాలమానమును సూచించు
గడియారములు లేవు. నక్షత్రముల యుదయాస్తమయములచే
రాత్రులఁ బ్రొద్దు గుర్తింపవలయును. అయితే వారి గుఱుతు
లిప్పటి గడియారములవలె నొకదాని కొకటి సంబంధములేక
భిన్నభిన్నములుగాఁ గాలమును సూచింపవు. తెప్పపాట్లతోఁ
గూడ సరిపడవలయును. కాని యాస్థలమున నొక చిక్కేర్ప
డెను. అది కొండల నడిమి ప్రదేశమగుటచే నక్షత్రగమన
మచటికి సరిగాఁ గానరాదు. అందులకు విచారించి తాపసోత్త
ముఁడు సాయణాచార్యులను హరిహరరాయలను బిలిచి
“ఇచట మనకుఁ గాలము సరిగాఁ దెలియదు. కావున నేను
తూర్పుననున్న యా కొండమీదికిఁ జని సమయము నెఱింగి

శంఖ మూఁదెదను. శంఖధ్వని వినుటతోడనే యిచట మీరు
వాస్తుపూజ చేసిన ఖాతమున సీసము గరఁగి శంకుఫలకమును
బోయుఁడు. నిమేషము తప్పినను మన యీ ప్రయత్నమంతయు
విఫలమగును. కడు జాగరూకులరై యుండుడని చెప్పెను. దగ్గట
నుండి సక్రమముగా నెఱవేర్చుము. సీమీఁద సీ భారము వదలి
నేను వెళ్లుచున్నాను. జాగ్రత్త సుమీ! యని తమ్ముని హెచ్చ
రించెను. “మీ యనుగ్రహమువలనఁ జక్కగానే యాచరింపఁ
గలము. ‘ఫరవాలేదు.’ మీరు పొండు” అని వారిరువు రేకగ్రీ
వముగా వచించిరి. అంతఁ దగిన కట్టుబాటు లన్నియు నిట్లు
గావించి యా మానిచంద్రుఁ డర్థరాత్రమున గాఢాంధకార
ములో దూరముగానున్న యా మిట్టమీఁదికి నొంటరిగాఁ
జనెను. భూతప్రేతాది భీతియు సర్ప వృశ్చికాది భయమును
నా తాపసోత్తమునకు లేవుగాబోలు.

రాత్రి రెండుజాములు గడచెను. సాయణాచార్యుల
సాహాయ్యమున నిచట హరిహరాదులు కన్నులు దెఱచుకొని
చూచుచుండిరి. గడియగడియకు వారి మనస్సులలో నుత్కంఠ
హెచ్చుచుండెను. సీసమును గరఁగించి సిద్ధము చేసిరి. అచటఁ
గొండమీఁద విద్యారణ్యులు వేయికన్నులతోఁ గనిపెట్టి
యుండెను. నిముస నిముసమునకు నింగిఁ జూచుచుండెను.
నక్షత్రములఁ బరిశీలించెను. దన నిర్ణీతకాలమున కొక రెండు
గడియల వ్యవధి యున్నది. విధివిలసితమట్లున్నది. ఇంతలోఁ
జెంత బోయపల్లెలో నివసించు నొక జంగమయ్య యప్పటి
కప్పుడే దూరగ్రామములో బిచ్చమెత్తుకొనుటకు బయలు

దేతెను. తన వెడలుటకుఁ జిహ్నముగా శంఖమును భోరుమని పూరించెను. శంఖధ్వని వినుటతోడనే విద్యారణ్యుల గుండె ఝల్లుమన్నది. ఉత్సాహ ప్రవాహమంతయు నొక్కసారి యింకిపోయెను. మనస్సు వికావికలయ్యెను. అరే! ఇదియే నిశ్చయమనుకొని యచట సాయణాదులు శంకుఘటకమును బోయరుగదా! ఏమో యేమి గుర్తు సమయమిదే యనుకొన రాదా? ఎవ్వ డీ కార్యఘాతుకుఁడు? గూఢశత్రువు? మహా ప్రయత్నమును భంగ మొనరించెనే" యని మాని మానసమునఁ జింతాకోపములు ముప్పిరిగొనెను. కింకర్తవ్యతా మూఢుడై యారాటపడెను. కాని యేమి సేయును. పోనిమ్ము. భగవదిచ్ఛ యని యొక దిటవునఁ బడెను. భగ్నమానసము మాత్రము బాధించుచునే యుండెను. ఇచట శంఖారావము వినవచ్చుట తోడనే రాజాదులు పోయెఁబోయెననిరి. సాయణాచార్యులు సంశయించెను. తన గణనా ప్రకార మింక సుమారు గడియ న్నరయైనను వ్యవధి యున్నది. ఏమిది! యప్పుడే మ్రోగినది శంఖమని యాలోచించెను. తానే పొరపడెనేమో యను కొనెను. ఊరకుండిన నన్నగారు వచ్చి యేమనునో యని భయపడెను. హరిహరాదులును శిష్యులును ద్వరపెట్టఁ జొచ్చిరి. చేయునదిలేక సమ్మతించెను. భార్యాసహితుడైన హరిహరరాయలతో ఫలకమును బోయించెను. ఒక మహా కార్యమును సాధించినట్లు వారెల్ల రానందించిరి. నెమ్మదిపడిరి. రెండుగడియలు గడచిన తరువాత మరల శంఖధ్వని వీతెంచెను. వినుటతోడనే సాయణుఁడు "చచ్చితిమి పా"మ్మనెను. రాజ

కుటుంబము నివ్వెరపడెను. ఇది సరియైన కాలము. అన్నగా
 రొసర్చిన శంఖనాద మిది. పొరపడి కార్యముఁ జేఱచితిమి.
 స్వామి వచ్చి యేమనునోయని సాయణుఁడు తన బుద్ధిప్రమా
 దమునకుఁ దానే నొచ్చుకొనెను. హరిహరరాయలును బుక్క
 రాయలును దిగాలునఁ గూలఁబడిరి.

విద్యారణ్యులు తహతహతోఁ గొండ దిగెను. సాయ
 ణుని బుద్ధివైభవమును దలంచుకొని మధ్యమధ్య నూరటపడు
 చున్నను మానసమునకు స్వాస్థ్యము చిక్కలేదు. వచ్చిన
 తోడనే సాయణా! ఏమి చేసితివని ప్రశ్నించెను. సాయణుఁ
 డననతవదనముతో “స్వామిసంకల్పద్రోహులమైతి” మని
 మెల్లన నన్నపాదముల వ్రాలెను. ఏమి మొదటి శంఖధ్వనికే
 కార్యమును బూరించితిరా? అయ్యా! నిన్నుంచిపోయిన దెందు
 లకు? ఇంతమాత్ర మాలోచింపలేకపోతివా? దైవసంకల్ప
 మింతకు నిట్లున్నది యని తపసి విచారపడెను. తెల్లవాఁడెను.
 కార్యనిర్వహణమున నెల్లరు మగ్నులైరి. సాయణునితోఁ
 దుగభద్రవైపునకు విద్యారణ్యస్వామి నడచెను. ప్రాతస్సవనము
 నెఱవేర్చుకొని వచ్చి శంకు ఫలకమును నిరీక్షించి పెదవి
 విఱచెను. ఫలకము బీటువాటి యున్నది. “సామ్రాజ్యము
 సుస్థిరము మాత్రము కాదు. మఱి చేయునదిలేదు. పట్టణము
 నిర్మింపు”మని హరిహరరాయల కాదేశించి యా మానిసత్త
 ముఁడు తమ్ముఁడు వెంటరా శిష్యబృందముతో నాశ్రమము
 నకు వెడలిపోయెను.

పట్టణము నిర్మింపఁబడెను. పూర్వ పశ్చిమదిశలయందుఁ

గృష్ణశిలాపర్వత మాలికలు, దక్షిణ దిక్కున రామదుర్గమును
గుట్టలును గలవు. ఉత్తరదిశను గొన్ని గిరిసంక్తులున్నవి. వాని
నంటుకొని తుంగభద్రా నదియుఁ బ్రవహించుచుండెను. ఇట్లు
సహజ పర్వతదుర్గమైన యా నగరము శత్రువులకు దుర్నిరీ
క్ష్యమై వెలుఁగొందెను. విద్యారణ్యులచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన
దగుట విద్యానగర మను నామమిడిరి. క్రీస్తు శకము 1336 వ
సంవత్సరమున నిట్లు స్థాపింపఁబడిన యా రాజధానిని పదు
నేనవ శతాబ్దము చివరివఱకు హరిహరరాయల వంశమువారే
పాలించిరి. పిదప వీరి సామంతరాజగు పాళువ నరసరాజు
సామ్రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ఆ వెనుక నెట్లయిన నేమి
తుఱువవంశమునకు సంక్రమించిన దీ రాజ్యము. తుఱువవంశజు
లలో వీరనరసింహరాయల యనంతరము సింహాసన మధిష్ఠిం
చిన మహాప్రభువు కృష్ణదేవరాయలు. విజయనగర సామ్రా
జ్యమును గృష్ణానది మొదలు కన్యాకుమారివఱకు విస్తరింపఁ
జేసి యేకాతపత్రముగఁ బరిపాలించిన మేటి శూరుఁడతఁడు.
జీవితమునఁ బరాజయ మనునది యెఱుంగఁడు. యవనాక్రాంత
ములైన పెక్కు హిందూరాజ్యముల జయించి వశపఱచుకొనెను.
ఎనలేని కళాభిమాని, స్వయముగాఁ బండితుఁడు. ఈ రాజ
చంద్రుని చేతిచలువవలననేయాంధ్రకవితాసతి వన్నె చిన్నెలు
గన్నది. ఇంతకుఁ జెప్పవచ్చిన దేమనః వైశాఖశుద్ధ పంచమి
నాఁడు విద్యానగరము ప్రతిష్ఠింపఁబడుటవలన సామ్రాజ్య
ప్రభువులు ప్రతిసంవత్సర మాదినము మొదలుకొని కొన్ని
రోజులు నగరోత్సవములని చేయుచునే వచ్చిరి. రాయలు

సింహాసన మధిస్థించినది మొదలు నగరోత్సవము లను పేరు
వోయి వసంతోత్సవములని వ్యవహరింపబడెను. ఉత్సవ
దినములలో సమస్త దేశములనుండి కవుల, బండితుల, గాయ
నుల, వివిధ కళోపాసకుల నా మహాప్రభువు సాదరముగా
విలిపించును. వారివారి నైపుణములఁగాంచి యానందించును.
చివరకు వారికెల్ల నేనుఁగు పాడిగా నిష్టార్థము లొసఁగి సత్క
రించును. నెఱదాతయైన యా రాజన్యుని వసంతోత్సవ
క్రమ మిది.

3

తుంగభద్రానది మొడ్డుననే యున్నది పెద్దన్నగారిమేడ.
చుట్టును బెద్ద తాళిస్తాకారములోపలఁ గొబ్బరిచెట్లు, పోక
వృక్షములు చూచుట కాకర్షకముగానే యుండును. మేడ
మీఁది కెక్కి చూచిన నదిని దాటుచున్న పాంథుల, జల
తరంగములు, పులినభూములు నింపుగాఁ గనుపట్టుచుండును.
నగరోద్వానముల మీఁదుగా వచ్చు చల్లగాలికేఁ గొదువలేదు.
ప్రశాంతమైన యచ్చోటి కేగిన మరలఁ దిరిగి రా బుద్ధివుట్టదు.
రెండుమూఁడు సంవత్సరములక్రిందటి వఱకును బెద్దనామా
త్యునిది సామాన్యమైన పూరియిల్లే. ఒక దినమునఁ గృష్ణ
రాయలుకొలుపుండి ప్రసంగవశమున నల్లసానివారిని బద్ధము
లేవియో చెప్పుమని కోరెను. అంత నా కవి శేఖరుఁడు—

“నిగుపహతి స్థలంబు రమణీ ప్రీయదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పుర విడె మాత్మ కింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పుత
ప్పురయు రసజ్ఞు లూహా తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరకిన గాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న సాధ్యమే.”

అని తన యభిలాష మెఱిగించెను. సామాన్యముగాఁ గవులు
భోగలాలసులుగానే యుందురు. వారికి మొగమోటమి యను
నది యుండదు. రసజ్ఞులు తప్ప నితరులు బ్రహ్మాంతవృత్తినను
వారిదృష్టిలో నొక గడ్డిపరక. అరసికులు వారినట్లే చూతురు
గాక. సహృదయుల మానసములందు మాత్రము వారిస్థానము
పెద్దది. అది చాలును వారి యాత్మత్వప్రీతికి. ఇంటఁ దిండికి
లేకపోయినను నభిమానము మాత్ర మించుక చావదు. పెద్దన
గారి యీ మాటకు నా విద్వత్ప్రభుఁడు నవ్వెను. వెంటనే
శృంగారమైన యొక సాధము గట్టించి తగు వసతులన్నియుఁ
గల్పించెను. ఇపు డాకవిసత్తముని యింట భోగవస్తువులకుఁ
గొఱంతలేదు. కురిచీలు, బల్లలు, రత్నకంబళములు మొదలైన
విలాససామగ్రి సమృద్ధిగాఁ గలదు. చూచుట కొక చిన్న
సామంతరాజు భవనమువలెఁ గానిపించును.

నందవరీక బ్రాహ్మణుఁడైనను పెద్దన వైష్ణవము స్వీక
రించెను. ఊర్ధ్వపుండ్రములు ధరించును. అనుదిన మష్టాక్షరీ
జపము గావించును. దివ్య ప్రబంధ పారాయణము సేయును.
ఈ విషయములలోఁ గవియుఁ బ్రభువును దుల్గులే. ఇద్దఱికిని
శతకోప యతీంద్రు లాచార్యులు.

ప్రతిదినము సాయంకాల మొంటిగంట ప్రాంతమున

శిష్యులు పాఠములకై పెద్దనామాత్యునియింటి కరుదెంతురు.
 శిష్యులయందెల్ల నెన్నదగినవాడు బట్టమూర్తి. అతడన్న
 నాంధ్రకవితాపితామహునకును నభిమానమే. పాఠము
 లన్నియుఁ జెప్పి కవివతంసుడు కొలువున కేగును. ఆనాడు
 శిష్యులెవరును రాలేదు. పెద్దన మనస్సు వికలముగానున్నది.
 కారణము కుమారుడైన సూరనయే. పాపమా యర్భకుని
 యందు బండిత పుత్రుడన్నమాట యథార్థముగా నన్వయించి
 నది. విద్యాగ్రహణశక్తి తక్కువ. శ్రద్ధయును సంతటిదే.
 పట్టుమని యొకగంట కూర్చుండి చదువఁడు. పెద్దనగా రింటి
 యొద్ద నున్నంతకాలము బలవంతమున నెట్లెట్లో పుస్తకము
 పట్టుకొని యుండును. ఆయన యే పనిమీఁదనైనను గడప
 దాటుట యాలస్యము. ఇక విజయనగర వీధులయం దెచటఁ
 జూచినను సూరనయే. ఇతర బాలకులఁ గొట్టును. ఇండ్లలో
 దూరి దొరకినవి దొంగిలించును. చిన్న పెద్ద తారతమ్యము
 లేక బూతులు తిట్టును. విద్యాపాండిత్య మబ్బకపోయినను
 బూతులయందు మాత్రము సూరన కపార పాండిత్యము
 లభించినది. పెద్దనగారిమీఁది గౌరవమువలనఁ గొంద తాతని
 దుండగముల సహింతురు. మోరకులు వెంటనే పెద్దనగారింటి
 మీఁదికి దండెత్తుదురు. కవితా మాధుర్యములతో వారికేమి
 పని? సూరనను జూచినపుడెల్ల నగరప్రజలు విచారపడుదురు.
 ఆ విచార మాతని కిసుమంతకూడ వంత గలిగింపదు. ప్రతి
 రోజు కనీస మొకటి రెండైనను సూరన వలని జగడములు
 పెద్దనగారి కడకు వచ్చుచుండును. ఈయమానుషమున కా

కవిచంద్రుని మానసమెల్ల పూడు పుండగుచునే యున్నది.
కుమారుని యాయల్లరి తగుటకును విద్య గటపుటకును నా
బ్రాహ్మణుడు పెక్కు బాములు పడెను. తిట్టెను. కఠినముగా
గొట్టెను. ఎన్ని చేసిన నేమి లాభము? ప్రకృతిసిద్ధగుణము
నెవడు మాన్పును. ఆ పిల్లవాని కిపు డిరువది సంవత్సరములు
సమీపించినవి. విద్య వచ్చుననెడి యాశ యెప్పుడో పోయి
నను వయసు వచ్చినకొలది యల్లరియైనను దగ్గునేమోయను
నాన పెద్దనగారి కుండెడిది. అదియుఁ గ్రమక్రమముగా
క్షీణించెను. వయస్సుతోఁబాటు దుండగములు హెచ్చినవే
గాని తగ్గలేదు. తనంతవాఁడైన కుమారు నిపుడు పెద్దన యెట్లు
శిక్షింపఁగలఁడు. అతనిఁ జూచినపుడెల్ల నా మహాకవికి
దుఃఖము వచ్చును. ఇంతేగాక యతనిమూలమున గృహకల్లో
లములు కూడ సాగెను.

పెద్దనగారి భార్య లక్ష్మీలలితమ్మ. కుమార్తె సుహాసిని.
లలితమ్మగా రల్లసానివారికిఁ దగిన పత్ని. ఆ యిల్లాలు భర్త
మనస్సున కన్యభావరించి యెఱుఁగదు. గుణసంపన్నయేకాక
రూపవతికూడను. సుహాసిని మంచి చుఱుకైనపిల్ల. ఆ బాల
తండ్రిగారికడ సంస్కృతాంధ్రములఁ జక్కగా నభ్యసించెను.
కొలదిగాఁ గవిత్వముకూడఁ జెప్పఁగలదు. ఆ పరిశుద్ధ
కుటుంబ మెల్లరకు ముద్దుగొల్పుచుండెను. రాజాశ్రయము
లభించినదాది వారి కేవిషయములయందును బాధపడవలసిన
పనిలేదు. ఇట్లు సుఖజీవనము నెఱపుచున్న యా మహాకవిని
దైవము పుత్రరూపమున నంచించెను. ఈడువచ్చిన కుమారు

రునిఁ దండ్రి కఠోరముగా దండించుట చూచి లలితమ్మగా
ఠోర్వలేకపోయెను. మాతృప్రేమ యామె గర్భము దహింప
సాగెను. సహింపలేక యామె పెద్దనగారి కడ్డువచ్చుటయు,
నంతట నామెనుగూడఁ గనరుటయు దానితో రెండుమూడు
ఠోజు లొకరితో నొకరు మాట్లాడకుండుటయు సంభవించు
చుండెను.

క్రిందటి దినమున నొక గల్లంతు జరిగెను. నగరమున
మందపాలుఁడను నొక కోమటిగలఁడు. అతనిది చిన్న
మిఠాయి దుకాణము. సూరన యప్పుడప్పుడు పోయి యా
దుకాణమునఁ గూర్చుండు వాడుక గలదు. పాప మా కోమటి
యూరకుండలేక “అబ్బాయీ! మహాకవి గర్భమునఁ బుట్టితివి
గదా యిట్లు వీధులవెంట నల్లరిగాఁ దిరిగిన నేమివచ్చును?
చక్కగాఁ జదువుకొనరాదా” యనెను. వెంటనే సూరనకును
వర్తకునకును జేతులు గలియునంతటి పనియైనది. చుట్టు
పట్టులవారు ‘సరిదిరి.’ ఆక్రోధము మనస్సులో నుంచుకొని
సందేవేశ మతి యిద్దఱిని గలుపుకొని పెద్దనకుమారుఁడు
మందపాలుని దుకాణముమీఁద దాడిచేసెను. అంగడిలోని
సరకులన్నియు దోచుకొనిరి. అడ్డువచ్చిన కోమటిని నతని
భార్యనుగూడఁ జావమోదిరి. మందపాలుఁడు పెద్దనగారి
కడకువచ్చి వృత్తాంతముచెప్పి ఘోషించెను. ఆయనమాత్ర
మేమిసేయును! “ఛీ. వెధవ. వీఁడు చచ్చినను బాగుండును. వీని
వలన నూరఁ దలయెత్తుకొను పారములేదు. సరే యిటికి
రానిమ్ము వానిపని పట్టించెద”నని వర్తకు ననునయించి

పంపెను. గోడచాటుననుండి వినిన సూరన వలాయనము చేసెను. నాటిరాత్రి యింటికి రాలేడు. రెండవనాడును రాలేడు. అందువలన బెద్దనగారి హృదయము కలవరముగా నుండెను. కొలువున కేగుటకు మనస్కరింపలేడు. మేడమీదఁ బరుండి యేమేమో యాలోచించు చుండెను. ఇంతలో సుహాసినివచ్చి నాన్నగారూ ! చారుదత్తుఁడు వచ్చెనని చెప్పగా లోపలికి రమ్మనుమనెను.

చారుదత్తుఁడు లోనికివచ్చి యాంధ్రకవితా పితామహు నకు నమస్కరించెను.

చారుదత్తా ! ఏమి విశేషములు ?

ఆర్యులను వెంటనే ప్రభువులు పిలుచుకొని రమ్మనిరి.

ఏమో యంతటి యవసరము ?

బాబూ ! మా కేమి దెలియును. మహారాజుగారి యానతిఁ దెలియఁ బఱచితిని. పైని మీ చిత్తము.

సరే వచ్చుచుంటినని చెప్పుము.

చారుదత్తుఁడు వెడలిపోయెను. పెద్దన్నగారు భార్యను బిలిచి “మన సూరన్న దివ్యచరిత్రము ప్రభువుదగ్గఱకుఁగూడఁ బోయెను గాబోలు. పిలువనంపెను. ఈ తల యెచటఁ బెట్టు కొనవలయునో తెలియకున్నది. వీనివలన నాకుఁ జచ్చెడి యోగమున్నది” అని విసిగికొని మేడదిగి కొలువుకూటము వైపునకు సాగెను.

౪

కృష్ణదేవరాయలు రత్న సింహాసనమున నాసీనుడై
యుండెను. ఆజానుబాహువులు, విశాలమైన ఫాలము నారాజ
న్యని మహాపూరుషత్వమును సూచించుచుండెను. ఆ కర్ణాం
తములైన వెడఁద నేత్రములు కొట్టవచ్చినట్లున్నవి. ముత్యాల
కుచ్చుల పాగా, మీసములు, ముఖమునకు నూత్నశోభ నిచ్చు
చున్నవి. శాంత గంభీరమైన యా మొగ మెంతసేపు చూచి
నను దనివితీయదు. ఆ మహారాజు ప్రక్కను నొక యున్నతా
సనమున నరసిన గడ్డముతో వృద్ధామాత్యుఁడు తిమ్మరుసు
కూర్చుండియుండెను. తిమ్మనాది కవు లొకవంకను, సామంత,
దండనాథాదు లొక క్రేవను నర్హాసనముల నుండిరి. సార్వ
భౌముని యల్లుఁడు రామరాజుొక పీఠము నలంకరించెను.
వందిమాగధాదులును ప్రజాసేకమును సభ నిండియుండిరి. ఇరు
వురు యువతులు చక్రవర్తికిఁ జామరములు వేయుచుండిరి.
పెద్దనగారిని జూచినంతటనే ప్రభువు కన్నులు చెమర్చినవి.
“మహాకవుల రాక నేఁ డేలకో యాలస్యమైనదే” యనెను.
“ఏమియులేదు. కొంచెము బద్ధకముగా నున్నదండీ” యని
పెద్దనామాత్యుఁడు తన యాసనముఁ జేరెను. సభయంతయుఁ
గొలఁదినేపు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. పిమ్మటఁ గృష్ణరాయలు
వృద్ధామాత్యుని వంకఁ జూచెను. ఆ వృద్ధుఁడు మెల్లగాలేచి
నిలఁబడి గొంతు సవరించుకొని యిట్లుపన్యసించెను.

‘సభ్యులారా! నేడొక విశేషము మీ కెల్లరకు నెఱిగింపఁ గలిగినందులకెంతయు నానందించుచున్నాఁడ. మహారాజుగారి యాదార్యము, పరాక్రమము, ఉత్సాహశక్తి, విద్యాభిమానము మీ రెఱుంగనియవికావు. ఈ సార్యభాముని వలన నాంధ్రకర్ణాటక రాజ్యములు రాజన్వంతములైనవి. ప్రభువులవారిని గుఱించి విశేషముగా నేను జెప్పవలసిన పని లేదు. ముంజేతి కంకణమున కద్ద మవసరములేదుగదా. ఇట్టి రాజచంద్రుని సమక్షముననుండి యావైభవమున భాగస్వాముల మగుటవలన మన మందఱము ధన్యులమే. మహారాజులుంగారు ప్రతినవత్సరము వసంతోత్సవములు నెరపుట వివిధ రంగముల నుండి కళారాధుకుల రావించి సత్కరించుట మున్నగు విషయములు మన కనుభూతములే. వైశాఖశుద్ధ పంచమి సమీపించుచున్నది. ఇప్పటినుండి ప్రయత్నములు జరిగినఁగాని కార్యము శోభగా జరుగదు. దానిలోఁ బాల్గొని జయప్రదముగాఁ జేయవలసిన భారము మీ యందఱిమీఁద నున్నది. సమర్థులైనవారు పెక్కురు చేరినఁగాని యే కార్యమైనను రాణింపదు. గౌరవముకూడ నప్పుడే. ఉత్సవములలోఁ గార్యక్రమము కావలసినంత యున్నది. ఒకొక శాఖకు సమర్థులైనవా రొక్కొక్కరుగాఁ బాలకవర్గ మేర్పడి సహస్రనేత్రములతోఁ గనిపెట్టియుండినఁగాని లోపములు లేకుండఁ జేయలేము. ప్రభువుల యనుమతిప్రకార మిప్పుడే పాలక సంఘమును నిర్ణయించుచున్నాము. అనంతరము మీ మానము నంగీకారముగా భావించెదము.

‘మొదటిది యాహ్వానశాఖ. వివిధదేశస్థులైన సామంత రాజులను గౌరవార్హులైన పెద్దమనుష్యులను బిలిపించుట, వచ్చినవారికెల్లఁ దగువసతులు గల్పించుట, భోజనపానాదుల నాలోచించుట మున్నగు విషయము లీ శాఖవారు చేయవలసిన పనులు. దీని కధ్యక్షులుగాఁ జిరంజీవులు శ్రీయశీయ రామరాజుగారిని నిర్ణయించుచున్నాము. మహారాజులుంగారి స్థానే వారి యల్లుడుగా రీవిషయములు చూచుటయెంతయు సమంజసముగా నుండును.

‘రెండవది నియమనశాఖ. ఉత్సవముఁజూడవచ్చిన మహాజనమును జక్కగా ‘నర్ద’వలయును. ఒకరినొకరు త్రోపాడకుండ, నలజడులు జరుగకుండఁ జూడవలయును. ఉత్సవశోభయంతయు నీ శాఖమీఁదనే యాధారపడియుండును. దీనికిఁ దగినవాఁడు గ్రంథశాసనుఁడైన మహాశేనాని మన నాగమనాయఁడు. ఇంక నర్హులు మఱియొకరులేరు.

‘మూడవది కవితాశాఖ. మహాకవుల రావించుట, సభాకార్యక్రమము నిర్ణయించుట, యర్హతనుబట్టి కార్యక్రమమునఁ బాల్గొనఁజేయుట. ఈ స్థానమునకర్హుఁడు ఆంధ్ర కవితాపితామహుఁడని నేను వేఱుగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

‘నాలుగవది గానశాఖ. గాయనీ గాయనులచే నర్హ కాలముల సంగీతసభలు జరిపించుట. దీనిని నిర్వహింపఁ దగిన వాఁడు మణిమంతుఁడు.

‘ఐదవది పౌరాణికశాఖ. పురాణములు, ఉపన్యాసములు, హరికథలు జరిపించుట దీనియం దంతర్భవించి

యుండును. దీని కధ్యక్షులుగా నుండ నందితిమ్మనగారిని బ్రార్థించుచున్నాము.

‘అటవది నాట్యశాఖ. నాటక ప్రదర్శనములు, భరత నాట్యములు దీని యవాంతర భేదములు. ఈ శాఖకుఁ గళానిధి యైన పుష్పదత్తుఁ డధ్యక్షుఁడుగా నున్న బాగని మాతలంపు.

ఇట్లా మహామాత్యుఁడు కావలసిన శాఖా విభజన మంతయుఁ జేసి యధ్యక్షవర్గమును నియమించి మఱియు నిట్లనియెను. ‘ఆర్యులారా! ఇంచుమించుగాఁ బాలకవర్గ మంతయు నేర్పడినయట్లే. ఇంక మిగిలినది సన్మానశాఖ. ఉత్స వాంతమున, వివిధరంగముల యందలి విద్వాంసుల సత్కరించుట. దీని కధ్యక్షులుగా మహాప్రభువులను నియమించు చున్నాము. సాహసించి నియమించినందులకు తమింప వేఁడు చున్నాము. మఱియు నీ మహాకార్యమున యధాశక్తి సాహాయ్య మొనరించి జయప్రదముఁ జేయుటకు సభాస్థారుల కందఱికి నంజలిఘటించి యింతటితో నా యీ యుపన్యాస మును ముగించుచున్నాఁడను.

ఉపన్యాసమును ముగించి యమాత్యవరుఁడు తన యాసనమునఁ గూరుచుండఁ బడెను. పిదపఁ గృష్ణరాయలు లేచి గంభీరస్వరముతో నిట్లనెను. ‘పూజ్యులారా! అప్పజీ యుపన్యాసమును వింటిరిగదా. వారి పాలకవిభజన మెంతయు నర్హముగా నున్నది. అట్టి మహామాత్యులబుద్ధి వైభవమండగా నుండుటవలన నెంతెంత కార్యములైన సుఖపుగా సాధించు చున్నాము. వారి విషయమై చిన్నవిన్నపము. ‘ఈ మహాకార్య

మంతయు సర్వనిర్వాహక కార్యదర్శిగానుండి నెరవేర్చుమని వారిని సవినయముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాము.'

అని ప్రభువు చెప్పినంతనే సభాజనులు కరతాళములు గావించి జయ జయధ్వనులు సేసిరి. మరల బ్రభువిట్లు వచించెను. 'ఈ సంవత్సరము, అర్హతనుబట్టి గండ పెండారముతో గౌరవించి యొక మహాకవికి గజారోహణ, కనకాభిషేక సన్మానములు జరుపవలయునని యున్నది. ఇంతకుమించి దీని విశేషము లిప్పుడేమియుఁ జెప్పఁబడవు. రేపటినుండియు వారి వారి కార్యక్రమము నారంభించి చుఱుకుగా సిద్ధముచేయుఁడని యొకసారి సభ్యుల హెచ్చరించుచున్నాను.'

అని, యా రాజపుంగవుఁడు నాటికొలుపు చాలించెను. సభాభవనము వెలువడి యెవరియిండ్లకు వారు వోయిరి.

౫

రాత్రి యైదుగడియల ప్రొద్దువోయినది. అప్పుడే రాజభవన ప్రాంగణమున నైదుగంటలు మ్రోగినవి. అప్పటికి వ్యాయామము నాచరించి దేవపూజ ముగించుకొని కృష్ణదేవరాయలు భోజనమున కేగెను. భోజనము చేసినంతసేపును నవసరములేనివి పరిహరించుచుఁ గావలసినవి వడ్డించుచుఁ దిరుమలదేవి దగ్గఱ నిలఁబడి యుండెను. బయట హంస తూలికాతల్పము నన్నపూర్ణాదేవి సరిచేయుచుండెను. ఇట్టి పనులన్నియు వారికి దాసీగణమే చేసినను బ్రభువునకుమాత్ర మా రాణులే స్వయముగాఁ జేయుదురు. అప్పటి కింకఁ బరిచారిక లందఱును నిండ్లకుఁ బోలేదు. ఒకరిద్దఱు పాలరాతి

స్తంభములచాటునఁ గ్రీనీడలలోఁ బరుండి గుట్టువెట్టుచునే యుండిరి. ఇంత లో నొక చెలికత్తె వెంట రా మహారాజు కుమార్తె తిరుమలాంబ వచ్చినది. పుత్రులైనను బుత్రికలైనను కృష్ణరాయల కామె యొక్కటియే. ఆమెయు మంచి విదుషి, రూపవతి. అందువలనఁ బ్రభువున కాబిడయందుఁ బ్రేమ మెక్కువ. భోజనానంతరము ప్రతిదినమును రాత్రుల యందుఁ దిరుమలాంబ తండ్రిగారిని దర్శింప వచ్చును. కొంత సేపు కుమార్తెతో మాట్లాడినఁగాని తండ్రిగారికిఁ దృప్తి లేదు. సందేహేళల నవాంతరమేదియైనను వచ్చినఁ దప్పఁ దప్పక యనుదినమును రాణులును బ్రభువును గుమార్తెయుఁ గొంతవడి యిష్టాగోష్ఠి సేయుదురు. ఆ పైనిఁగాని పరుండరు.

తిరుమలదేవి యొక పీఠమునఁ గూర్చుండి కృష్ణరాయలకుఁ దాంబూల మందించుచుండెను. ఎదురుగా నొక యాస నమున నన్నపూర్ణాదేవి కూరుచుండెను. తెల్లని చామరముతోఁ దిరుమలాంబ విసరుచున్నది. కొంతవడి యేదియో ప్రసంగమైన తరువాతఁ గుమార్తె ప్రశ్నించినది. 'తండ్రి ! రేపు చెప్పెద మంటిరే యుత్సవముల సంగతి రాత్రి; యేమైనది?' అని. అనిన నాటి సభావృత్తాంతమంతయు రాయలు చెప్పుచుండెను. వినుచున్న యన్నపూర్ణాదేవి యడ్డువచ్చినది.

ఆర్యు లింతంత ధనము వ్యయించి యీ యుత్సవములు నెరపుటవలని ప్రయోజన మేమో వినవచ్చునా ?

కృ: ముఖ్యముగా వినవలెను. కవితాసభల వలనను, నుపన్యాసములు మొదలైనవాని వలనను, శ్రోతల కానందము,

చేసిన సత్కారముల వలనఁ జెప్పినవారి కింత జీవనభృతి,
కళారాధనమునందు మఱింత యుత్సాహము, భాషాభివృద్ధి,
ఒకటేమిటి యనంత ప్రయోజనములున్నవి. ప్రతి మను
ష్యుఁడును గళాభివృద్ధికై ప్రయత్నింపవలెను.

అన్న : కళలన్నియు సమానమేగదా ! వాని నన్నింటిని
బోషింపవలయును. మఱి ప్రభువులు కవితా విషయములో
ఖర్చుపెట్టినంత మిగిలినవాని విషయమై వ్యయించుట
లేదే. పోయిన సంవత్సరమే చూడుఁడు. ఒక్క కవుల
కొనర్చిన సత్కారములో సగమున్నదేమో మిగిలిన విద్య
జ్ఞులకొనర్చిన సన్మానమంతయు. ఆర్యుల కిది పక్షపాతము
గాదా ?

“ఇదియా నీ సందేహము” అని రాయలువారేదో
చెప్పఁబోవుచుండిరి. ఇంతలోఁ దిరుమలాంబ యందుకొని,
అమ్మా ! కళలన్నియు సమానమెట్లగును. పుష్పజాతి యొక్క
తేయైనను వానిలో భేదములేదా. కొన్ని పరిమళయుక్తములై
మానసాహ్లాదము నొసఁగుచున్నవి. కొన్నిటికి వాసనయే
యుండదు. కొన్ని వెగటువాసనగొట్టును. పరిమళమునుబట్టి
వానికి గౌరవమేర్పడుచున్నది. కళల విషయముగూడ నంతే.
అటువదినాలుగు కళలలో సాహితీ సంగీతములు ముఖ్యము
లైనవి.’

అన్న : అయిన గాయనులకైనను గవులతోఁ బాటు సమముగా
సన్మానము జరుగ వలయునుగదా !

తి : వానిలోగూడఁ దారతమ్యము లేకపోలేదు. సంగీత

మాపాతమధురము. శ్రోతలకానందము కలిగించును. మనః
కాలుష్యము పోగొట్టును. ఉత్సాహమిచ్చును. ఆ యానం
దము శాశ్వతముకాదు. తాత్కాలికము మాత్రమే. ఇంక
సాహితీ యట్టిదికాదు. దానిని మధించినకొలది నమ్మ
తము బుట్టుచునేయుండును. కవితారసపాన తత్పరుల కిత
రము రుచింపదు. కవులు లేనినాడు ప్రపంచమేలేదు.
అంధకారావృతమై పోవును. కవిత్వ మొక మహాజ్యోతి.
దాని వెలుగుననే సర్వ వ్యవహారములు నడచుచున్నవి.
ఎవ్వఁడేని యొక జ్ఞానలవమును సంపాదించిన నదియెట్లు
కలిగినది? గ్రంథములవలన. నవి యెవరివి? మహాకవుల
సొత్తుగదా. ప్రభువు దేశమును బరిపాలించుచున్నాడన్న
నతనికాధారమేమి? కవితామూలకములైన శాస్త్రములే
లేకున్న నెవని కేశిక్ష విధించును. అసలు శిక్షింపఁబడవల
సినవాఁ డెవఁడు? రక్షింపఁబడవలసినవాఁ డెవఁడు? దీని
నెట్లు తెలిసికొనును? ఏ యుద్యోగమునకు నర్హుఁడైనను
దానికి వానివిద్య కారణముగదా. విద్యయెట్లు వచ్చును?
చదువుటచేత. కవులు పుస్తకములు వ్రాయకున్న నేమి
చదువును? వాల్మీకి రామాయణము వ్రాయఁబట్టి రామ
గాథ చదివి యానందపడుచున్నాము. నాటి విషయములు
తెలిసికొనుచున్నాము. వేల సంవత్సరములక్రిందట మన
పూర్వు లెట్లున్నది తెలియవచ్చుచున్నది. మఱిపెక్కు
సద్విషయములు బోధపడుచున్నవి. మహాకవి తననైపుణ
మునఁ బ్రాథవిషయమును దేలికగా మనస్సుల కెక్కించును.

నూతన విశ్వమును సృష్టించి కనులముందుఁ బెట్టును.
సదాచారములను మెలకువగా నేర్పి దేశమునుద్ధరించి తన
కవితాగానముచే నష్టప్రాయమైన జాతిని మేలుకొల్పును.
కవితకుసాటి మఱియొకటి లేదు. కవులార్హాంశ సంభూతులు.
కవితాభిమానము లేనివాఁడు నిశ్చయముగాఁ గృత
ఘ్నుఁడు.'

అన్న:- ఆతానులోనిదిగాదా యాముక్క యన్నట్లు నీవు
మాత్రము కవివిగావా. అందుచే నిట్లు చెప్పుచున్నావు.
ఇతర కళలయందు లేక యొక్క కవితయందే యిన్ని
ప్రయోజనము లున్నవని నెవ్వరు నమ్ముదురు ?

అంతఁ దిరుమలదేవి "ఏల యీ వాదోపవాదములు.
వారివారి యభిమానమన్న నొక్కమాటతో సరిపోవును"
అన్నది. అందఱును ఘక్కున నవ్విరి. గాజుదీపములకాంతిలోఁ
దిరుమలాంబ తన శయనాగారమునకు వెడలిపోయెను.

౬

ఉత్సవకార్యములు శరవేగముగా జరిగిపోవుచుండెను.
నగరవాసు లిండ్లకు సున్నములు గొట్టించుకొనిరి. ముంగిళ్ల
యందు వింతవింత మ్రుగ్గులు రచించిరి. వీధు లలంకరించిరి.
అటనట పచ్చని యాకుఁదోరణములు గట్టఁబడెను. వర్తకుల
యంగడులు పూర్వమునకంటె రెట్టింపు సరకులతో నింపఁ
బడినవి. ఉత్సవసమయమున ధరించుటకు మంచిమంచి చీరలు,
ఱవికెలు గొనితెమ్మని వనితలు మగవారినిఁ బీడించుచుండిరి.

సామంతరాజు లేనుంగులతో, గుట్టములతో, బరివారములతో రాసాగిరి. కృష్ణరాయల సవతితమ్ముడగు నచ్యుతరాయల సాహాయ్యముతో నళియరామరాజు వసతులు మున్నగునవి వారికిఁ గల్పించుచుండెను. వచ్చెడి జనసమూహమువలనఁ బట్టణములో నద్దెలు హెచ్చిపోయినవి. భోజనాలయములలోఁగానీ యుపాహారశాలలోఁగానీ తావు దొరకుట దుర్లభమాయెను. వీధులలో నెచటఁ జూచినను రంగురంగుల పండిత శాటులుగప్పిన వ్యక్తులు గానిపింపఁజూచిరి. వారి దేదేశమో యేయూరో యెవ్వ రెఱుఁగుదురు.

పట్టణము మధ్య సభలు జరుపుటకై యొక బయలున మహా మంటపము నిర్మించిరి. వివిధములైన కాగితపుఁ బనులతోడను, గాకిబంగారు సేతలతోడను, బాదరసపుగుండ్ల మేల్కట్లతోడను నా మంటపము నేత్రాభిరామముగా నుండెను. మహారాజునకుఁ బ్రత్యేకముగా నొక గద్దె నేర్పఱచిరి. దాని ప్రక్కనే మహావేదిక వక్తలకై నిర్మింపఁబడినది. ఒక ప్రక్క సామంతరాజులకును, నొకవైపున విద్యజ్ఞులకును నుచితాసనములు కల్పించిరి. రాజకాంతలకును స్త్రీజనమునకును గొంచెము దూరముగా స్థానము ప్రత్యేకింపఁబడినది. మిగిలిన ప్రదేశమంతయు మహా జనమునకు నిర్దేశింపఁబడినది. పంచమినాఁ దుత్సవములఁ బ్రారంభించిరి. ఆ వేళ మొదలగుటచేఁ జెప్పుకొనఁదగిన విశేష మేమియు లేదు. రాత్రికి మాత్ర మొక నాటక సమాజమువారు సత్య హరిశ్చంద్రీయము ప్రదర్శించిరి. నాయికా నాయక పాత్ర

ధారులు మంచి నేర్పరులు. పిన్నలు పెద్దలు ముదుసళ్ళులు
తెల్లవాలువఱకు తెప్ప వ్రాల్పలేదు. నాటకము మంచి రస
వత్తరముగా నున్నది. రెండవ నాటినుండి సభలు ప్రారంభింపఁ
బడినవి. మహాజనము రాక మితిమీరిపోయెను. బేరగాండ్లు
కానీ సరకు నణాకు విక్రయింపసాగిరి. వేలకొలంది రక్షక
భటులు పడి స్రజలను బెదరించి సమ్మర్దము లేకుండఁ జేయు
చుండిరి. ఉదయ మెనిమిది గంటలనుండి పండ్రెండు గంటల
వఱకును మరల సాయంత్రము రెండుగంటలనుండి నాలుగింటి
వఱకును గవితా సభలు జరుగును. పిమ్మట రాత్రి మెనిమి
దింటికి గానసభలు ముగియును. ఆ పైని నాటకములుగానీ
హరికథలుగానీ జరుగును. రెండవనాటి యుదయము బట్టు
మూర్తి యష్టావధానము నెరపెను. బాల్యమైనను నామహా
కవి వ్యస్తాక్షిరి, సమస్యపూరణము, వర్ణనము మున్నగునవి
యత్యద్భుతముగా నిర్వహించెను. పండితులెల్లరు సాధువాద
ములు చేసిరి. చింతలపూడి యెల్లనార్యుడు తన రాధా
మాధవ కావ్యమును జదివెను. కృష్ణరాయలు సంతసించి
యా కవికి రాధామాధవుఁ డను బిరుద మొసఁగెను.
సాయంకాల మింకను బెక్కుమంది కవులు తమ తమ కవితా
ప్రవీణ్యమును బ్రకటించిరి.

పురమునఁ బ్రజలెచటఁ జూచినను గుంపులు గుంపు
లుగాఁజేరి “ ఆ కవి యాశువునఁ బద్యములు చక్కగాఁ
జెప్పెను. ఆ పండితుని వాక్కు స్ఫుటముగా లేదు. ‘ఫలానా’
కవికి గాత్రశోభలేదు. కాకున్న మఱింత బాగుగా నుండెడిది.

ఆవేశము బాగుగనున్నది. ఆవిద్వాంసుఁడు రాగముఁ జక్కగా సుఖపఱచెను." ఇట్లు చెప్పకొనుచుండిరి. నాల్గోజులు కడచున్నవి. ఉత్సవములు మహావైభవముగా సాగిపోవుచున్నవి. నవమినాటి సాయంకాలము సభ ముగియఁ బోవునప్పుడు కృష్ణరాయప్రభువులేచి యిట్లు చెప్పెను. "సభ్యులారా! రేపు దశమి. ఒక మహాకవికి గండ పెండార, గజారోహణ కనకాభిషేక సన్మానములు జరుపఁబడును. అవి యెవరికైనది నిశ్చయములేదు. దానికై యొక కవితాపరీక్ష నెఱపఁబడును. ఏడు నిమేషములు ముందుగా రేపు దాని వివరములు తెలియఁబఱచెదము. అందు గెలుపొందినవారి కా సన్మానము."

ఆరాత్రి కవులకు నిద్దురలేదు. మహారాజుచ్చు కవితా పరీక్షాశైలి యెట్లుండునని యనుమానింపసాగిరి. కొందఱు పద్మబంధ ఖడ్గబంధాదులు సిద్ధపఱచుకొనిరి. కొందఱు మహారాజుపైఁ బద్యములు వ్రాసికొనిరి. "ప్రభువుతప్పక ప్రేమపాత్రుఁడైన తిమ్మరుసుమహిమ వర్ణించు" మనునని యతనిని వర్ణించిరి కొందఱు. మఱికొందఱు పరీక్షాశైలి తమకేమో తెలిసినట్లు 'అది వేఱుగానున్నదిలే' యని గంభీరతలు ప్రకటించిరి. అట్టివారికడ నదియేమో పసిపట్టవలెనని కొందఱు మూఁగఁజొచ్చిరి. "ఏమో! మనకేల యీబాధ. యదృష్టవంతుఁడెవఁడో వానికి సన్మానము జరుగును" అని నైరాశ్య మొందిరి కొందఱు.

తెల్లవాతెను. సూర్యోదయ మగునప్పటికే మంటపస్థానమును బయటి ఖాళీప్రదేశమును మహాజనముతోఁ

గ్రీక్కిరిసి పోయినది. పెక్కు సంత లేకమయినట్లు మహాధ్వని
 కేగినది. రక్షకభటు లెంత యదలించినను గోల యుపశ
 మించుటలేదు. సామంత నరపాలురకును గవులకును లోని
 కేగుట దుర్లుటమయ్యెను. మహారాజుకను రాలేదేమి ? అని
 ప్రజలెల్లరు మాటి మాటికి రాజవీధివైపునకుఁ జూచుచుండిరి.
 ఉన్నట్లుండి రాజాగమనసూచకముగా గంట మ్రోగినది.
 నాలుగుగుట్టములు బూన్చిన శకట మొకటి మంటప ముఖ
 మున నాగినది. దానిలోనుండి కృష్ణరాయప్రభువును, దిమ్మరు
 నును జారుదత్తుఁడును దిగిరి. చారుదత్తుని చేతిలో నొక
 పేటిక యున్నది. ప్రభుఁడు మంటపమునఁ గాలిడగనే వంది
 మాగధులు బరాబరులు నల్పిరి. చారుదత్తుఁడు ముందు
 వడువ నా నరపాలశేఖరుఁడు మంత్రిసత్తమునితో వేదికఁ
 జేరెను. అమాత్యుఁడు తన యాసన మలంకరించెను. ప్రభువు
 వేదికయొక్కగనే చారుదత్తుఁడు రవ్వలుచెక్కిన గండ పెండార
 మును, జోడు పట్టుశాలువలును దాంబూలమును గల యొక
 బంగారుపల్లెరముఁ బెట్టిలోనుండి తీసి ముందున్న ఎత్తుబల్ల
 మీఁదఁ బెట్టెను. తాను రాజపార్శ్వమునఁ గ్రింద నిలువఁ
 బడెను. సభయంతయు వింజమాఁకిడినట్టెనది. చీమ చిటుక్కు
 మనుటలేదు. పిదపఁ గృష్ణరాయలిట్లనెను.

‘మహాకవులారా ! నాయీకవితాపరీక్ష కష్టసాధ్య
 మైనదే కావచ్చును. అయిన నొరపిడిచేగాని వన్నె బయటికి
 రాదు. పరీక్షావివరము లివి. ఆశువున సంస్కృతాంధ్రముల
 యందు సమముగాఁ గవిత్వము చెప్పవలయును. తెలుఁగుఁ

జెప్పనప్పుడు సంస్కృతశబ్ద మొక్కటేనియుఁ బడఁగూడదు. సంస్కృతము చెప్పనప్పుడు తెలుఁగుపదము రారాదు. సంస్కృత మంటిమిగదా యని శ్లోకములు చెప్ప వీలులేదు. దీని కయిదు నిమేషముల కాలము వ్యవధి యిచ్చుచున్నాము. ఈ యయిదు నిమిషములలోపలనే ప్రారంభింపవలయును. ఆ పిమ్మటఁ జెప్పినను నంగీకరింపము. విషయము మీ యిచ్చ వచ్చినది తీసికొనవచ్చును.

కవులెల్లరు తెల్లఁబోయిరి. వారి యూహలన్నియు గాలికఁ బోయినవి. తెలుఁగున సంస్కృతము కలుపక, సంస్కృతమునఁ దెలుఁగురాసీక నెమ్మదిగా నెవ్వరైనను జెప్పుదురు. ఆశువుకూడఁ బలుకనగు గీర్వాణాంధ్రముల మిళితముఁ జేసి; పై నియమముతో నాశువుఁ జెప్ప నెవరితరము ? ఒకరి మొగ మొకరు చూచుకొనిరి. పెదవులు విఱచిరి.

“ఆ పెద్దపచ్చడము కప్పుకొన్న పండితుఁడు చెప్ప వచ్చును. ఈ లావుపాటి కవీశ్వరుఁ డేదో కదలుచున్నాడే” యని యేవేవో చెప్పుకొనుచు వీనులు నిక్కించి ప్రజలు తొప్పవ్రాల్పక కవులవంకఁ జూచుచుండిరి. మూడు నిమిషములు గడచినవి. మరలఁ బ్రభు విట్లనెను. “ఎవరును గదలిన జాడలేదే. వేలసంఖ్యగల యీ కవులలో గండ పెండార మిచ్చెదనన్నఁ గైకొనఁగల మహాకవిలేడా? ఆసానకవులు కూడ నంతమాత్రమేనా?” అప్పటికి నెవరు గదలలేదు. నాలుగు నిమేషములు గడచిపోయినవి. “మఱి యిది యసాధ్యము” అనుచుండిరి కవులు. “ఆంధ్రకవితాపితామహునకుఁ

గూడ నసాధ్యమాయుది? యని మహారాజు కవిశేఖరునివంకఁ జూచెను. వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు లేచి నిలువఁబడెను.

ఒక్కసారిగా సమస్త రాజలోకము, పండితులు, మహాజనము నాకవిసత్తమునిఁ జూచిరి. ప్రాయ మప్పటికేఁ బశ్చిమమునకు వ్రాలినది. కలమెలగాఁ దల, గడ్డము నరసినది. నాతి స్థూలమైన పొడగరిమేను. గంభీరమైన మొగమున విద్యాతేజస్సు తొణికిసలాడుచున్నది. ఒక సన్నని యుత్తరీయము మీఁదఁ గప్పుకొనియుండెను. ఇది యా కవీంద్రుని వాలకము.

పెద్దనగారిట్లు లేచి మహాప్రభా! ఇతరు లెవరైన లేచెదరేమో యని యింతదనుక నూరకొంటిని. పెద్దనవంటి పండితులు జగమునలేరని మీ రెఱుంగరా! అవధరింపుఁడని ప్రారంభించెను. “పూతమెఱుంగులున్ బసరు పూప బెడంగులు చూపునట్టివా కైతలు” అని మొదలిడి యుత్పలమాలికలోఁ బది పండ్రెండు పాదము లత్యంతాశువున నచ్చతెనుఁగులోఁ జెప్పెను. మరల నన్నిపాదములు సంస్కృతమున నేక సమాసముగా గంగాప్రవాహమువోలె నడపెను. సభయంతయు జయజయధ్వనులు చేసినది. మహారాజు కన్నులు చెమ్మి గిల్లినవి.

వేదిక దిగివచ్చి కృష్ణరాయ లా కవిసత్తముని డాకాల గండ పెండారముఁ దొడిగెను. పట్టుశాలువలు పైనిఁగప్పెను. తాంబూలమందిచ్చెను. సభయంతయు మరల నొకసారి కరతాశధ్వనులు సేసినది. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడను బిరుద

మల్లసానివారికే తగునని జనవిభుఁ డా విప్రవరునకుఁ గేలు
మోడ్చెను.

రాజాజ్ఞచేఁ బట్టపు శేనుంగు వసుపాలమలంకరించికొని
తేఁబడినది. దానిమీఁదఁ బెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చుండఁ బెట్టి
కృష్ణరాయ లొక భద్రగజము నారోపించెను. విశాలము
లైన విజయనగర వీధులలో జనము పట్టకపోయెను. కాళులు
విఱుగఁ ద్రొక్కుకొనిరి. మేడలమీఁద నెక్కి యువతులు
లాజలు, పుష్పములు నాకవిశ్రేష్ఠుని మీఁదను మహాప్రభువు
మీఁదను జిలికిరి.

కృష్ణరాయలు సాయంకాలము సకల విద్వద్బ్రృంద
సమక్షమున నామహాకవి నొక యాసనమునఁ గూర్చుండఁ
బెట్టి పసిఁడిపూవులతో నభిషేక మొనరించెను.

మహా వైభవముగా సాగిన యుత్సవములు పూర్ణమతో
ముగిసినవి. అంతమునఁ బ్రభువు విద్వాంసుల కెల్లరకు నంబర
ములు, భూములు, రత్నాభరణములు, ధనము విరివిగా
నొసఁగెను. మహాజన సంతర్పణముఁ గావించెను.

సారస్వత రంగమున నా సార్వభౌముని స్థానము
మొదటిది. అట్టి విద్వత్ప్రభుని మరల నాంధ్రావనియందుఁ
జూడఁగల్గుదుమా !

పాపకర్ముఁడు

౧

కౌరవేశ్వరుఁడు తన చుట్టును జూచెను. వట్టిబయలే. మిగిలిన సేనాసమూహమంతయు మడిసినది. పాండవపక్షమున మాత్రము సుమా రొక యేఁబదివేలసైన్యము మిగిలియున్నది. మెల్లఁగా నశ్వమును దిగెను. గదాసహితుఁడై యీశాన్యదిశ వట్టివెడలెను.

పీనుంగులతో విడిగిన రథములతో శోణితనదులతో వివిధావయవములతోఁ బోలికలను మహాక రాశముగానున్నది. నాటికిఁ బదునెనిమిది దినములక్రింద రథ గజ తురగ పదాతులతో ఘూర్ణిల్లుచున్న యా కురుక్షేత్రము స్మశానప్రాయమై పాడువడిపోయినది. సుయోధనుని కన్నులవెంట కవోష్ణ బాష్పధారలుస్రవించెను.

రాజరాజట్లు క్రోశమాత్రదూరంబరిగి ద్వైపాయనంబను మడుగుజేరెను. తుద్రవిద్యాప్రభావంబున జలములు తన్నంటకుండ స్తంభింపజేసి యందు డాఁగెను.

పాండుపుత్రులు దుర్యోధనునికొఱ కా ప్రాంతంబులెల్ల వెదకిరి. ఎచటను గానరాలేదు. శత్రుశేషంబు దీఱనిది వారి మానసముల కూరట యెట్లు సంభవించును. సముద్రనిస్తరణ మొకబారెఁడుమేరలో నాగిపోయినది. చింతాకులితులై కృష్ణ సహితంబుగాఁ దమశిబిరంబులుచొచ్చిరి. జాడలుదీయుచుండిరి.

ప్రతిదినంబును గొందఱు బోయ లరణ్యంబున కే
వేటాడి మృగమాంసంబు భీమునికై దెత్తురు. నాటి యుద
యంబుననే పాండవులు కాననాంతరంబున దుర్యోధనుని పొడ
కువ యేమైనఁ గన్పించునేమో యరయుఁడని వారి కాజ్ఞా
పించిరి. కిరాతులును దత్కార్యంబున శ్రద్ధవహించియే
యండిరి.

మధ్యాహ్నమయ్యెను. బోయ లప్పటికి వేటసాలించి
మాంసపు మోపు లెత్తుకొని తిరుగు మొగము పట్టిరి. సూర్యా
తపంబున బడలి డప్పిగొని ద్వైపాయనంబున నీరుఁ ద్రావఁ
జనిరి. దూరంబుననుండి వారి కీమాటలు వినవచ్చుచుండెను.

“ప్రభూ! అఖండ భూమండలంబు నేకాతపత్రంబుగా
నేలి భీష్మద్రోణాదులచేఁ బనులుగొన్న నీవొక నీచునిపగిది నీ
కాసారంబున డాగుకొనవలసిన! ఆహా! యేమి విధివిలాసము.
సేవకులమైన మాతోడ నిప్పుడే కదనంబునకుఁ గదలుము.
కాంతేయుల వీఁచంబడగింతము.”

“హితులరైన మీ మాటలు కాదననుగాని, శరా
ఘాతంబులచే నంగంబు లన్నియు నొచ్చియున్నవి. నేటికి
విశ్రాంతిఁ గొనుఁడు. లావువచ్చిన నెల్లియరాతులవని పట్టింప
వచ్చును. దుష్టులైన పాండుసూనుల బారినుండి తప్పుకొని
మీరైన బ్రతికియున్నందుల కెంతయు సంతసించుచున్నాఁడను.

ఇట్లెవ్వరొక ప కృతవర్మాశ్వత్థామలతో మంతనము
లాడుచున్న రారాజును బోయలు కనులారఁ జూచిరి.

అనందాతిరేకమున మోపుబుకూడ నచటనే వదలి కౌంతేయ శిబిరంబులవైపున కొక్క గంతిడిరి.

పవన తనయుడు లుబ్ధుల వెంటనిడుకొని యగ్రజుని కడ కరిగెను. జరిగిన వృత్తాంత మంతయు విన్నవించెను. ధర్మతనూభవుడు తగిన పసదనము లిచ్చి కిరాతుల సంతోష పెట్టెను.

పాండవ వాహిని మహూత్సాహంబుతో ద్వైపాయన ప్రాదంబు వైపునకుఁ గదలినది. కృష్ణసారథికంబై శ్వేతాశ్వయుక్తంబయిన జిష్ణుని రథంబు సాగినది. తమ తమ వాహనంబులపై నవనీపతులు వెంటనడచిరి.

అచట దుర్యోధనాదులు, దూరంబున నుండగనే పాండవుల రాక పసిపట్టిరి. “అదె కౌంతేయులు వచ్చుచున్నారు. అప్పాపాత్ముల నిష్ఠ డెదిరించుట కర్తవ్య విరుద్ధము. ఎందేనిఁ దలదాచుకొని రేపకడ నాకు గనిపింపుడు. నేనీ మడుపుఁ జొచ్చెద. జలమధ్య గతుండనైన నన్నీ కుంతీ సుతులు సమీపింపఁ జాలరు. తామసింపక వేగమ జనుడు” అని కృపాశ్వత్థామ కృతవర్మలఁ బనిచి కురురాజగాఢంబైన యా మడుపు నీటఁ బ్రవేశించెను.

౨

సుయోధనా! ఉత్తమక్షత్రియుండవై పొడమి పగలుకు వెఱచి పిఱికిపందవై యిట్లు దాగుట యర్హమా. శత్రువుల

నిరించి రాజ్యంబు గొనుము. లేదా యాహవంబున వీరశయ
నంబునొంది స్వర్గ మధిష్ఠింపుము. దుర్మతి! సకల బాంధవుల
నన్నదమ్ముల గురుల నీ కతంబుగాఁ జంపి యొంటిమెయి
బ్రతుక నిచ్చి యెట్లు గలిగె. నీట మునింగినంతమాత్రమునఁ
బాండు తనూజులు నిన్ను విడిచిపెట్టుదురనుకొంటివా. ఏ
బలంబుఁ జూచికొని మున్నుద్యోగసమయంబున భగవంతుం
డైన వెన్నుని మాటలు వినక తిరస్కరించితివో దాని నిటఁ
జూపుము. శత్రువులకు వెన్నిచ్చి వీరమాతయైన గాంధారీదేవి
హృదయంబు పుండొనర్పకుము. జతుగృహదాహంబు సేయిం
చితివి. విషంబులు వెట్టించితివి. నీటఁ ద్రోయించితివి. నీచేసిన
ఘాతుక కృత్యంబు లెన్నేనియుం గలవు. మూర్ఖుడా! వాని
ఫలకాలంబు సమీపించినది. భయపడనేల! మగటిమిగల
వాడవైన మడుగు వెడలిరమ్ము. తమ్ముడా! దాఁగినంత
మాత్రమున నిన్ను జముఁడు విడువఁడు.

అని ధర్మతనూజుడు వీరోక్తు లాడుచుండెను. ఆ
రాజుతోడనె మహీపతులందఱు నోటికి వచ్చినట్లెల్లఁ బరిహా
సించుచుండిరి. మానవంతుడైన దుర్యోధనుఁ డా మాటలు
సహింపలేకపోయెను. ధర్మరాజా! మీరు సపరివార పరికరు
లరు నేనసహాయుండ. యుద్ధశ్రాంతుడను. అలసటఁ దీర్చికొని
మిమ్మెల్లర మడియించెద"నని ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను.

ఇంతదనుక నలసటఁ దీర్చికొంటివి. మా బడలికలును
బాసినవి. మే మందఱ మొక్కసారిగా నీ మీఁదికి రాము.
అంత యధర్మపునకు దొరకొందుమా, ఇ వె యమర్చియించితి

నీ వలసిన సాధనంబులు గైకొనుము. ఇచ్చవచ్చిన వాహనం బెక్కుము. మఱియొక్కటి నీమనస్సున కెక్కఁ బలికెద వినుము. మా యేవురలో నీ యిచ్చకొలందిగా నొక్కని గోరి కొనుము. వాడె నీతోఁ బెనంగు. వాడు గెలిచిన రాజ్యంబు మాయదియె గదా. నీవే జయించితివేని పుడమి నీదే. అని యజాతశత్రుడు వలుక “రాజా వివిధములైన యుద్ధములు సేసితిమి. క్రొత్తలింపులు గూర్చును. కావున నేడు గదా యుద్ధము సేయుద”మని కురు ధరావరుఁ డనెను. అట్లులైన గదాదండంబున నొక్క త్రుటిలో నీ యసువులు నేనవాపనే” యని ధర్మజుడు వచించెను.

గద భుజమున నమర్చుకొని వ్రేటుదిన్న చెడిపె గుఱ్ఱంబు కరణి నా గాంధారీ నందనుడు కోపంబున రోజుచు మడుపు వెడలి వచ్చెను.

అంతట ధర్మరాజు “నేడు పగ వాటిల్లినంతనే యన్న దమ్ములము కాక చెడితిమా” యని తగు సాధనము లన్నియు నొసఁగెను. తమ యైదుగురిలో నొకరిని గోరుకొను మని యెను. “మీలో నెవరైననుసరే రండు నా గదాయుధంబున కరచేసెదనని సుయోధనుడు బిరుసులాడెను.

భీమ దుర్యోధనులు గదాయుద్ధంబునకుఁ దలకొనిరి. మిగిలిన రాజులోకం బంతయుఁ గూర్చుండి వినోదము చూచు చుండిరి. కృష్ణార్జును లొక క్రేవ నాసీనులైరి.

ఇంతలో నచటికి బలరాముఁ డరుదెంచెను. భీమునకును దుర్యోధనునకును గదాయుద్ధంబునేర్పిన గురుఁడతఁడు. దుర్యో

ధనాభిమాని. కురుపాండవ యుద్ధంబునఁ గౌరవులవంకఁ జేర
వలయునని యతని తలంపు. కాని యఘటనఘటనా సమర్థుం
డైన తమ్ముండు పాండవులయందుండె. అనుజున కెదిరి నిలువ
మొగము చెల్లక కాంతేయులయందుఁజేర మనంబొప్పక యుద్ధా
రంభముననే తీర్థయాత్రకని నాఁడు వెడలిపోయెను. శిష్యుల
పవరంబు తెఱఁ గరయ నిప్పు డచ్చటికి వచ్చెను.

ధర్మరాజుడు లా బలదేవునకు నెదురేగి ప్రణమిల్లి
తోడితెచ్చిరి. అతఁడును దమ్మునిఁ బార్థాదుల నుచితరీతుల
సంభావించెను. శిష్యుల నిద్దఱిని ప్రేమించి పవరంబున కను
మతి యొసఁగెను.

యుద్ధంబు సాగిపోవుచుండెను. గదాఘట్టనంబుల మింట
మిడుంగురులు చెదరుచుండెను. ఒకరి నొకరు హుంకరించి
కొట్టుచుండిరి. లాఘవంబున పరస్పర ప్రహారంబులు తప్పు
కొనుచుండిరి. వారి చిత్ర విచిత్ర గమనంబులు చూచువారి
కచ్చెరువు గలిగించుచుండెను. ఒక్కొక్కతఱి దుర్యోధనునిదే
పయిచేయిగా నుండెను.

పాండవ పక్షంబులవారి హృదయంబుల విచారము
హెచ్చెను. భీము నొక్కని గెలిచిన మహిమండలంబు దుర్యో
ధనునిదే. అయ్యో! ధర్మ రాజంత పిచ్చివాఁడా! ఈనఁగాచి
నక్కలకుఁ బెట్టినట్లు చేయవలసిన దంతయుఁ జేసి పడవలసిన
శ్రమలు పడి తుదకుఁ బందెపుఁ గయ్యమున కుపక్రమించెను.
ఇది యెందేనిఁ గలదా యని గుసగుసలు వోవుచుండిరి.

స్వామి! యుద్ధ పర్యవసాన మెట్లు తేలనున్నది ?
అని యర్జునుడు శ్రీకృష్ణస్వామి నడిగెను.

శ్రీకృ : అర్జునా! జయంబు సుయోధనునిదే. భీమునకు శరీర
బలంబెక్కుడు. దుర్యోధనున కభ్యాసపటిమ మెక్కువ.
భీముని జయింపవలెనని మీయరణ్యవాస సమయంబునఁ
బదుమూడు సంవత్సరములు రేలరేల గదాభ్యసనం
బొనర్చి నాఁ డతఁడు. మేని లావెంత యున్నను లాఘం
బునకుఁ జాలదు. దాన దుర్యోధనునిదే పయిచేయి.

అర్జునుడు : అయిన నిఁక నెట్లు ?

కృ : చిన్ని యుపాయ మొకటున్నది. గాంధారిసుతుని శరీరం
బున నెచటను గద నాటదు. తొడలు విఱుగఁగొట్టవల
యును. అప్పుడుగాని వీఁడు పడఁడు.

అర్జు : గదాయుద్ధంబున నాభికి దిగువఁ గొట్టఁగూడదు గాబో
లునే స్వామి!

కృ : అవును. ఆ వేదాంతము లిచటఁ బనికిరావు. అధర్మ
పరుల నధర్మంబుననే జయింపవలయును. ధర్మం బటఁ
గొఱగాదు. వీర లభిమన్యుని ధర్మ్యంబుగా వధించిరా?
మఱియు ద్యూతసమయంబున నితని తొడలు విఱుగఁ
గొట్టెదనని కిమ్మిరవైరి ప్రతిన చేసియున్నాఁడు. క్షత్రియు
నకుఁ బ్రతిజ్ఞాపాలనంబు ముఖ్య ధర్మంబ.

3

కురురాజు మేన గదాఘాతంబులు తగులకుండుటకు హేతువు గలదు. యుద్ధంబునకు ముందొక దినంబున గాంధారి కుమారుని రావించి “పుత్రా! రాత్రికి దిగంబరుండవై యొంటి మెయి నాకడకు రమ్ము. రక్షాబంధంబుఁ గావించెదనని పలికెను. తనయుఁడు వల్లె యనెను.

నడిరేయివేళ దుర్యోధనుఁడు వస్త్రహీనుఁడై దిన మొలతోఁ దల్లి యానచొప్పునఁ బెడత్రొవ నామెకడకు వెళ్లుచుండెను. మార్గమధ్యంబున వాసుదేవుఁ డెదురుపడెను. భగవానునిఁజూచి యాతఁ డొక సందులో దూరెను. శ్రీకృష్ణుఁడును వెంటనేగి యెవరువారని ప్రశ్నించెను. దుర్యోధనుఁడు మెల్లగా నేనే బావా! యనెను.

కృ: ఓరి! నీత్రాడుదెగను. నిన్నుజూచి జడిసికొంటినే. ఈ యర్ధరాత్రమున నిట్లు దెసమొలతో నెటకేగుచున్నావు?

దు: మాయమ్మ యేలకో యిట్లు రమ్మన్నది.

కృ: ఆముదుసలిది మతియుండియో లేకయో రమ్మన్నఁ బోవుచుంటివా! నీవేమి చిన్నవా చితకవా! యొక లాగైనఁ దొడిగికొనిపోమ్ము. మొండిమొలతోఁ దల్లికడ కేమి పోయెదవు.

అని యా భగవానుఁడు వెడలిపోయెను. దుర్యోధనుఁడు వెనుక కేగి యొక లాగుఁ దొడిగికొని తల్లికడకుఁబోయి యమ్మా! వచ్చితి ననెను. ఆ గాంధారరాజతనయ తన తపః

ఫలమంతయుఁ గుడిచేతికిఁ దెచ్చుకొని కుమారుని శిరస్సునుండి పాదములవఱి కొక్కసారి నిమెరెను. మరల పైకి నిమురు నప్పుడు లాగెదురుతగిలెను. ఇదేమిరా యని యామె యడిగెను. లాగని యతఁడు బదులుచెప్పెను. “భీ ! నేను దిస మొలతో రమ్మనగా నిట్లేలవచ్చితివి. ఇంతకు నీకర్మ మిట్లు న్నది. యుద్ధమున నీ శరీరమునం దెచటను దెబ్బలు తగు లవు. తొడలయందుమాత్రము నీ కపాయమున్నది. అని యా గాంధారి కుమారునితో నుడివెను.

ఈ రహస్య మెవరెఱుంగుదురు. సర్వలోకేశ్వరుండైన గోవిందుఁ డది యెఱింగియున్నవాఁడుగావున నిప్పుడు తొడలు విఱుగఁగొట్టినఁగాని సుయోధనుఁడు వడఁడని యర్జునునితోఁ జెప్పెను.

కృష్ణానుమతంబున ధనంజయుఁడు తొడలు సూపి భీము నకు సాజ్జయొన ర్చెను. మరుత్పత్రుఁ డది తెలిసికొని యూర్ధ్వ భ్రమణంబునఁ దనమీదికి లంఘించు కౌరవేశ్వరుని గదతోఁ దొడలు గుఱిచేసి కొట్టెను. అంతఁ బవిధారాహతంబైన కొండపగిది నూరువులు విఱిగి సుయోధనుఁడు నేలఁగూలెను.

పడిన యతనిఁజేరి భీమసేనుఁడు “దురాత్మా ! యేక వస్త్రయైన పాంచాలి నట్లు సభ కీడ్పించి తెచ్చి పరిభవించిన పాపఫలం బనుభవింపు” మని శిరముఁ దన్నెను. మఱియుఁ గోపంబుడుగక “బంధుస్రోహీ నాఁడు మమ్ము పసులని యార్పి తివి. ద్రుపదిపుత్రి యొనర్చిన సుకృతంబు కల్గి నేఁడు మాకీ శోభనంబు సమకూరినది. గొడ్డువోయిరని మమ్ము గేలిచేసిన

నిన్ను, నీయనుజుల సకలపరివార సహితంబుగాఁ జంపివైచి తిమి. ఇక మాకు స్వర్గమైనను, నరకమైనను నంగీకారమే" అని మెడయదిమి మరలఁ దలఁ దన్నెను.

మొదటిసారి తన్నినందులకే వగచుచున్న ధర్మజుఁడు భీముఁడా! రాజరాజని పేరువహించి సర్వ బంధుమిత్రులు దెగినను బాడితప్పక వచ్చి పోరిన యీ కురురాజు శిరం బిట్లు తన్నఁదగునే యని కోపించెను.

ఇదియంతయుఁ జూచుచున్న బలదేవుఁడులేచి "భూపతు లారా! చూచితిరిగదా యీ యధర్మము. గదాయుద్ధంబున నాభికి దిగువఁగొట్టఁగూడదు. ధర్మంబు తప్పి యీ భీముఁడు దుర్యోధనునిఁ బడవైచె" నని యలుకగదురగఁ కనులెఱ్ఱజేసి గదాదండంబుగొని భీమునిమీఁదికిఁ బోయెను. శ్రీకృష్ణస్వామి యడ్డువచ్చి యన్నా! కోప ముపసంహరింపుము. భీముని యందు దోసంబులేదు. చంపఁ బైఁబడుచున్న శత్రువు నేదే నొక యుపాయంబున జయింపవలదా. సభలోఁ దొడలు విఱుగఁగొట్టెదనన్న ప్రతిన పవమానసుతుఁడు నెరవేర్చెను. రాజులకుఁ బ్రతిజ్ఞానిర్వహణంబు ముఖ్య"మని వారించెను.

అంత నేమియుఁ జేయలేక హలాయుధుఁడు, "ఇట్టి యధర్మయుద్ధంబుకడ నన్నేల గూర్చుండఁ బెట్టవలయు. పాడి దొలఁగక పోరిన సుయోధనున కుత్తమలోకంబులు గలుగుఁ గాక"యని కసరుకొనుచు రథంబెక్కి నిజపురంబునకు వెడలి పోయెను.

పిదప శ్రీకృష్ణుఁడు రాజులెల్ల విన దుర్యోధనుని

దుర్గుణంబు లుగ్గడించి యీదురాత్మున కీచాపు తగునని పలికెను. ఆ పలుకుల కతఁ డతి రోషపరవశుఁడై నడుము విడిగిన మహానాగంబు చందమునఁ జేతులు నేలమోపి తలయెత్తి మున్నర్జునుఁడు గృష్ణునితో సంభాషించి తొడలుసూపి సన్నయొనర్చుట యెడ నెడఁ జూచినవాఁడుగావున, నిదియంతయు శ్రీకృష్ణుని మాయాతంత్రంబని యెఱిగి “నీతిహీనుఁడా ! శిఖండి నడ్డువెట్టి భీష్ము నట్లు చంపించితివి. ద్రోణుల వధించుటకై ధర్మజుచేత బాంకించితివి. అధర్మంబున భూరిశ్రవసుని చేయి నఱికించితివి. రథము పుడమిఁ గ్రుంగిన సమయంబునఁ గర్ణునిఁజంప నరునిఁ బ్రేరించితివి. నన్నిట్లు వంచించితివి. ధర్మయుద్ధంబున మమ్ము జయింపలేక మాయలువన్ని గెలిచి యిప్పుడిట్లు పలికెదవే”యని వెన్నుని దూతెను. అంత గోపాలదేవుఁడు “దుష్టబుద్ధీ! నీ క్రౌర్యంబువలన నీవు నశించితివి. పెరల నాడనేల? సాధ్వియైన ద్రౌపది నట్లు మానభంగంబునేయ నుద్యమించితివి. మాయాద్యూతంబునఁ గాంతేయుల రాజ్యలక్ష్మీ హరించితివి. గొంతయు నామె కొడుకులు నిద్రించుచుండ నిలు గాలిపించితివి. భీమునకు విషంబు వెట్టించితివి. నీటఁ ద్రోయించితివి. రాజుల నెసకొల్పి యన్యాయంబుగాఁ బాండవ, యాదవవంశ వర్ధనుండైన యభిమన్యునిఁ జంపించితివి. ఎన్నియని నీయధర్మంబులు వాక్రుచ్చెద. మైత్రేయుని శాపఫలం బనుభవించితివి. నీ దోషంబులు నీ వెఱుంగక యితరుల దూషింపనేల యూరకుండు” మనియెను.

“సకల మేదిసీవరులు నేవింప నింతదనుక నప్రతిహతం

పాపకర్ముడు

బుగా రాజ్యం బేలితి. శౌర్యంబుఁ బ్రకటించితి. భోగంబులు
బడసితి. వైభవంబులు నెరపితి. ఇప్పుడు స్వర్గసుఖంబు లనుభ
వింప నేగుచుంటి నాకేమి? గజతురగహీనంబై బంధుమిత్ర
రహితంబైన యీవట్టి రాజ్యంబు ధర్మసుతుఁడు తలను గట్టు
కొనుగాక!"యని యా రారాజు వలికెను.

అతనిమీఁదఁ బుష్పవృష్టి గురిసెను. చల్లని సుగంధి
వాయువులు వీచెను. దిక్కులు నిర్మలము లయ్యెను.

సైన్యసహితంబుగాఁ బాండవులు కౌరవ శిబిరంబుల
కేగిరి. అచటి పరిజన మెదురువచ్చి ధర్మసుతునకుఁ గేలు
మోడ్చెను. రథంబులు దిగు సమముంబున శ్రీకృష్ణుఁ డర్జు
నుని దొలుత దిగుమనెను. కవచౌనలును, గాండీవంబు వుచ్చి
కొని యతఁడు దిగినపిదపఁ బగ్గంబులు ముడిచి యదూర్ధ్వ
హుండును డిగియె. కపిధ్వజము భూతగణంబులతోఁదొలఁగె.
ఒక్కసారిగా నగ్నిదత్తంబైన యారథము గాంధర్వాశ్వము
లతోఁగూడఁ జరచుర గాలి బూడియై పడెను. అంత సవ్య
సాచి యంజలి ఘటించి దేవా ! ఏమిది! యరదం బిట్లూరక
గాలిపోయినది" అని గోవిందు నడిగెను. అరునా! కర్ముడును
గుర్ముడును బ్రయోగించిన దివ్యాస్త్రంబులచే నప్పుడే కాలి
పోవలసినది. దాని నప్పుడు నా బలంబున నాపితి. కయ్యంబు
ముగిసినపిదప నిపుడు కాలవిడిచితి. అదియే హేతువని వసు
నందనుఁడు చెప్పెను.

పాండుపుత్రులును మిగిలిన భూపతులును నాచోద్యం
బునకు వెఱఁగందిరి.

సర్వజన సమృద్ధంబైన కారవేశ్వరుని భాండాగారమును శాంతేయులు వశపఱచుకొనిరి. అచటి దాసదాసీజనంబులను గజతురంగములను గైకొనిరి.

పిదప “వీడు పాడువడియున్నది నేఁ డిచట నివసింపఁ జనదు. శుచిప్రదేశమునకుఁ బోవలయును తెఱచి శ్రీకృష్ణ స్వామి హెచ్చరించెను. ధృష్టద్యుమ్నాదులును మిగిలిన రాజులును, రాజసైన్యంబులును “మేమీరాత్రి యిచటనే యుందుము. తెల్లవాటినవెనుక మీలోఁ గలిసికొనెద” మని పాండవ శిబిరంబుల లోనికిగిరి. దేవకీసుతుండను, సాత్య కియుఁ బాండుసుతులును దమతమ రథంబులెక్కి యోధువతి యను నొక పుణ్యనదీతీరంబునకుఁజని యర్హతలంబున సంతోషంబుతో నివసించిరి.

౪

సూర్యుండు పశ్చిమ శిఖరంబునకుఁ జేరెను. కురు దే. త్రంబంతయు నిశ్శబ్దత యలముకొన్నది. సంధ్యారాగంబులో నా పొలికలనఁ గురురా జొక్కరుండ పడియుండెను. వితిగిన తొడలతో నతఁడు మరణబాధ యనుభవించుచుండెను. విదురుని నీతివాక్యంబులు మాటిమాటికి స్మృతికి వచ్చెను. కనుల వెంట ధారధారగా బాష్పంబులు స్తవించెను. అపుడపుడు కనులు దెఱచి దెసలు చూచుచుండెను.

అట్టితఱి గృపుఁడును, గృతవర్మయు, సశ్వత్థామయు

నచటికి వచ్చిరి. ప్రభువును జూచి యామువ్వురు కౌగిలించుకొని ముక్తకంఠముగా నేడ్చిరి. పిదప నాతని చుట్టు నాసీనులైరి. గురునందనుఁ డిట్టులనియెఁ బ్రభూ! ప్రతిదినమునీచుట్టు బలసియుండెడు పరిచారకులు, రాజులు నేఁడు రారేల? భీష్మద్రోణులు కనువెలుంగుల సంచరింప సింహాపీఠంబున బృందారిక బృంద పరివేష్టితుండైన మహేంద్రనిభంగి సామంతరాజగణంబుతోఁ గొలుపుండు నీ కీ దీనదశ స్తాపించెనా! రాజా నిన్ను విడిచి యీ భూమండలమున మేమెట్లు బ్రతుకఁగలము. కురుక్షేత్రంబున నీ నాటి కిట్లు సకల జనక్షయంబు విధి నిర్మితంబు గాఁబోలు. కడు దీనదశలోనుండి నీకడకు మేము తొల్లి వచ్చితిమి. వచ్చినదాదిగా సర్వ సంపదలతో మమ్మలరించితివి. నీ సత్కృతు లెట్లు మఱువవచ్చు. నీ విట్లు పరులచే భంగపడఁ బ్రతీకారంబు సేయలేక కన్నులువెట్టి యూరక చూచుచున్న నావంటి సేవకుఁ డుండి ప్రయోజనమేమి? యని విలపించెను.

అంతటఁ గురుపతి కనులవెంట నురలు నశ్రువులు హస్తములఁ దుడుచుకొని డగ్గుత్తికతో “మనుష్యులకు సుఖదుఃఖంబులు పర్యాయంబున వచ్చుచుండును. ఇది లోకసహజము. ఎన్ని యాపదలు ముట్టినను దలఁగక విరోధులు బెండువడఁబోరు సల్పితిమి. తమ్ము లందఱు మడిసిరి. కర్ణాది మిత్రులెల్లఁ దెగిరి. బంధువు లందఱు నడంగిరి. ఇట్టి సమయంబున నింక బ్రతుకఁ గలిగినను లాభమేమి? నా బాహుపరాక్రమంబు పాండవులకుఁ దల మున్నులైనది. ధర్మంబున జయింపలేక యధర్మంబున కొడిగట్టిరి. అగుఁగాక నింక నేనుగతికి జను

వాడ. మహాత్ముడైన విష్ణు నెఱింగియు మీ సాహాయ్యంబు
మొపున సమరంబున కుపక్రమించితి. మీరలును శక్తి డాపక
పోరాడిరి. విధి విరోధించె. చేయ నేమిగలదు. వగవక సుఖం
బుండు." డని పాండవులు వచ్చినదాదిగా నధర్మంబునఁ దన
తొడలు విఱుగ నడచి పుడమిఁ గూల్చినది తుదిగా యుద్ధ
వృత్తాంతమెల్ల నారధిక వర్ణనల కెఱిగించెను.

వినినవెనుక నాచార్య సుతుఁడు "మహాప్రభూ! పాండు
సుతులు నాఁడు మా తండ్రిని వంచించి వధించినను నింత
యలుక వొడమదు. ఇంతకుఁ దెగిన యక్కాంతేయుల నా
బాణజ్వాలా పరంపరల దహింపక యెట్లుండనోపుదు. నన్ను
బనుపుము. బంధుమిత్ర సహితంబుగాఁ బాండవులఁ గృష్ణుండు
సూచుచుండ వధించివచ్చెద. ఇది ముమ్మాటికి సత్యంబని
యీసును, రోసంబును మనంబుఁ గలవరపెట్టఁ బల్కెను.
సుయోధనుం డెలనవ్వు గలుగు మొగంబుతో గౌతమునివంకఁ
జూచి కలశంబుతో జలంబుఁ దెమ్మనెను. అతండును దమ్ముఁ
జూడ నచటికి వచ్చిన మునిబాలకుల నడిగి యొక చెంబుతో
నుదకముఁ గొనివచ్చెను. రారాజు తనకు బదులుగా నశ్వ
త్థామకు సైన్యాధిపత్యాభిషేకంబుఁ గృపాచార్యులనే చేయు
మనెను. అతఁ డట్లొనరించెను. ఇట్లు సైన్యాధిపత్యాభి
షిక్తుడై యగ్గురునందనుఁడు రాజా! యోపికఁబట్టి నేఁదిరిగి
వచ్చు నందాకఁ బ్రాణంబులు నిలుపుమని యతని నిరుసేతులఁ
గొఁగిలించుకొని కృప, కృతవర్మలు వెంట రా మహాసంరంభ
మునఁ బాండవ శిబిరంబుల వైపునకుఁ బోయెను.

ఆ విడిదల మహా కోలాహలంబుగా నుండెను. విజయో
ల్లాసంబున నా సైన్యములు పట్టరాని తమకంబున నుండె.
కొందఱు సింహనాదంబులు చేయుచుండిరి. కొందఱు నర్త
నంబులు చేయఁ జొచ్చిరి. మఱికొందఱు చూచి యానంద
పడుచుండిరి. కొందఱు వాద్యంబులు మొరయింప సాగిరి.
పెద్ద పెద్ద వెలుగులు వేయుచుండిరి.

ఆ ధ్వని విని యశ్వత్థామాదులు వెఱఁగంది పాండు
సుతుల బాహువిక్రమంబుఁ దలంచికొని భయపడుచు నిది
సమయంబు గాదని వెనుదిరిగి యడవిసొచ్చి యొక మడువుఁ
జేరిరి. అచట సూతులు రథాశ్వంబులకు నీరువెట్టఁ దామును
సలిలంబుఁ ద్రావి యొక వట మహిజంబు క్రిందఁ గూర్చుండి
పాండవ శిబిరంబులయందుఁ బుట్టు మ్రోత నాలకించుచుండిరి.

దిక్కులఁ జీకటులు బలిసెను. భూత బేతాళ గణంబులు
సంచరింపసాగె. దివాచరంబుల గమనంబు లుడిగె. రాత్రి
చరంబులు తిరుగఁ జొచ్చె.

ఆ రథిక శ్రేష్ఠులు కొంతవడి యుద్ధ విషయంబులు తడవి,
పరుండిరి. కృపాచార్యులును, గృతవర్మయు నిద్రవోయిరి.
గురు సుతునకు నిద్ర రాదయ్యె. దేహంబున నారాటంబు
హెచ్చె. మనంబు కలంగిపోయె. నే నెట్లు పాండుసూనుల
జయింపఁ గలుగుదు? దైవమానుషంబులు గలిగిన వారితోఁ
బోరి భీష్మద్రోణు లట్లైరి నే నెంతవాడ. కారవేశ్వరునకుఁ
ప్రీతిగా నీ కార్యంబు నే యుపాయంబున నెరవేర్ప వలయునని

యాలోచింప సాగెను. దైవంబు సూపినట్లుగా నతని కొక యపాయంబు తట్టినది.

ఆ వట మహీరుహంబు యొక్క విశాలములైన శాఖల యందు వేలకొలందిగాఁ గాకంబులు సకుటుంబముగా నిద్రించు చున్నవి. నిద్రాసమయంబున నెటనుండియో పెనుభూతంబువలె నొక ఘూకంబు వచ్చి కొన్నింటి మెడలు నలిపి కొన్నింటిని కొఱికి కొన్నింటిని గ్రుడ్లు వొడిచి వివిధవిధంబుల నా కాకంబుల నెల్ల మడియించెను.

అదిచూచి యశ్వత్థామ సంతసించెను. నాకు దైవము త్రోవ సూపుచున్నాఁడు. నిద్రాగతంబులైన పాండవ సైన్యంబుల నీ గూఢపోల్కి వధియించెదఁగాక యని కృతనిశ్చయఁడై మామను, గృతవర్మను లేపి తన యుద్యోగంబు వారల కెఱిగించెను.

కృపాచార్యుం డతని కిట్లనియె. నిద్రమునింగినవారు చచ్చినవారితో సమానంబు. కావున నట్టి సమయంబున వారి మీఁది కేగుట యధర్మంబు. ము న్నెన్నడును గలుషం బెఱుంగని నీ విట్టి పాపకార్యంబున కొడిగట్టకుము. మన మిపుడు రాజైన ధృతరాష్ట్రుని కడకు బోదము. అచట విదురుండును గాంధారియు నుందురు. వారు మువ్వరు చెప్పినట్లు ప్రవర్తించిన దోషంబు లేదు. సూర్యోదయ సమయంబున మన పరాక్రమంబుఁ జూపవచ్చును. నిద్ర వచ్చుచున్నది. పరుండుము.

ఆ మాటలు విని యశ్వత్థామ మాతులా! కోపంబునం గలంగినవానికి, నర్థచింతకునకు, రోగవీడితునకుఁ గామం బగ్గలఁ

బైన వానికి నిద్ర వచ్చునా! ధనుర్గురుని నధర్మంబుగా వధియించి
తలవట్టి యీడ్చిన దుష్టాత్మునిఁ జంపక యెట్లు చూతు.
నేఁడు సంగరజయంబున వారెల్లరాదమటచి శంక లేక
నిద్రించుచుందురు. ఏ యుపాయంబుననేనిఁ బగటఁ దును
మాడుట సీతిశాస్త్రసమ్మతంబు కదా. మీ రెంతచెప్పినను
నే నీ రాత్రి పాండుపుత్రుల వధియింపక కత్తళంబు వుచ్చను.
వచ్చిన మీరును రండు. లేకున్న నిచటనే యుండుఁడని యా
పాపకర్ముడు రోషావేశంబున పాపంబున కుద్యోగించి రథం
బెక్కి శిబిరంబులవైపునకు సాగె.

అసురావేశంబునఁ జేసి వారును వెనుక నేగిరి. ద్రోణ
సుతుఁ డట్లు వోయి మాటుమఱఁగి నిశ్శబ్దంబై యున్న పాండవుల
విడిదలఁ జూచెను.

శిబిరములలోఁ బ్రవేశింపఁగనే కరాళముఖంబైన యొక
మహాభూతం బతని కెదురుపడియె. చలింప కాతడాఁ భూతంబు
మీఁద నస్త్రప్రయోగంబున కుపక్రమించె. శరంబులన్నియు
దానిని సోఁకక యంతర్హితంబులగుచుండె. తోమరంబువినరె;
గదయడరించె. ఎన్ని సాధనంబులు ప్రయోగించినను నన్నియు
వ్యర్థములయ్యె. అంత తన మనంబున నయ్యో! ధర్మంబు
విడిచి యధర్మంబవలంబించిన వానికెట్లు కార్యంబు సిద్ధించు.
గోవును, బ్రాహ్మణుని, బాలుని, వృద్ధుని, గ్రుడ్డివానిని, హితునిఁ
దోఁబుట్టువును, జడుని, నున్మత్తుని, గురుని, సుపుని, వనితను
భీతుని నస్త్రశస్త్రాదులచే నొప్పింపఁదగదని పెద్దలు సెప్పు
దురు. నేను దాని లెక్కనేయక యిట్లు పాపంబున కుద్య

మించితి నిప్పుడి భూతంబు నెట్లు జయింతు? తెరువేది యని, విషణ్ణుండై యాపద్బాంధవుండైన పరమశివుని భజించి యిప్పు డీ కీడు వాపుకొందుగాత మని యొకచో నాసీనుండై నిర్మల భావంబున భూతమయుండైన ప్రమథనాథుని నిలిపి భజింపఁ జొచ్చె.

అంత నాతని యెదుట నొక వేదియు దానిమీఁద నగ్నిహోత్రంబును నుద్భవించె. ఆచార్య సుతుం డందుల కెంతయు సంతసించి తన శరీరం బామహేశ్వరున కుపహారం బొనర్ప నిశ్చయించి వేదిక సమీపించి యగ్నిలో దూకఁ బోయెను. అగ్ని కొంచెముగానుండుటవలనఁ దన రథంబు మీఁదికిఁ బోయి శరాసనంబును నంబులపాదులును దెచ్చివేసి యగ్నినిఁ బ్రజ్వలంపఁజేసెను. మండుచున్న యా జ్వాలలయం దుఱుక నిశ్చయించి యేకాగ్రచిత్తంబునఁ బార్వతీప్రియుని నిలిపెను.

దేవా! ఆంగిరసకులజనితంబైన యీ యంగము నీ కుపాయనము సేయుచున్నాఁడఁ గైకొనుమని పలుకుచు నా మంటలయం దుఱికెను.

అంత శివుఁడు ప్రత్యక్షమై “నీ నిర్మలభావంబునకు మెచ్చితి. భూతాకృతితో నీ ధైర్యంబుఁ బరీక్షింపవచ్చితి. జయంబగుఁ గాక యని యొక ఖడ్గంబిచ్చి యొగులకుఁ దెలియ కుండ నా భూతేశ్వరుఁ డశ్వత్థామ శరీరంబునఁ బ్రవేశించెను.

గురుసుతునకుఁ దొల్లిటికంటె వేయిమడుగులుగా బల పరాక్రమ జవోత్సాహంబులు హెచ్చెను. వచ్చి కలిసికొనిన

కృప కృతవర్మలను జూచి మీరలిచ్చట ద్వారప్రదేశంబున నిలుపుడు. నే నసహాయుండనై శత్రువులఁ బారివుచ్చి వచ్చెద నని వారి నట నిలిపి తాను లోనికిఁ జనెను. అవిడిదలతెఱంగును వారివారి సన్నివేశంబులు నిట్టిటివని ప్రసంగవశంబున మున్న వినియున్నవాడు గావున మొదట ధృష్టద్యుమ్నుని శిబిరంబునకు నేగె.

దివ్యలవెలుంగున మేలుకట్లతో నమరియున్న పూవు సెజ్జమీఁద నాద్రుపదతనయుండు నిద్రవోవుచుండె. గురువధ కారియైన యతనిఁ జూడఁగనే కోపం బగ్గలంబుగా నశ్వత్థామ రథంబు డిగ్గి సమీపించి పాదంబున నతనిని దన్నెను. ధృష్ట ద్యుమ్నుండు మేలుకొని కనులుదెఱచి చూచి యప్పాపాత్ము నెఱింగి లేచి నిలిచెను. వెంటనే గురునందనుం డతని మెడఁ బట్టి పెడమరలగాఁ దివిచి క్రిందఁబడవై చెను.

ఉరంబుననెక్కి మోకాల నదిమిపెట్టెను. ధృష్టద్యుమ్నుఁ డెంత ప్రయత్నించినను బైకి లేవలేకపోయెను. గోళ్ల గీరెను. నోటితోఁ గఱచెను. ఎన్నిచేసినను బ్రయోజనములేకపోయెను. చివరకు గొంతుకఁ బెకలించుకొని “మరణాంతములు వైర ములు. కత్తితో నన్ను నఱకుము. పుణ్యగతికిఁ బోయెదనని బ్రతిమాలెను.” గురుద్రోహివైన నీకుఁ బుణ్యలోకం బెక్కడిది దుర్మరణంబు వొందుమని వింటి గుణంబులాగి మెడ కురివెట్టి నులిమినులిమి పశువును వధియించినట్లు చంపి దొరలించెను.

ఆ సవ్వడికిఁ జుట్టుప్రక్కల వారెల్ల మేలుకొనివచ్చి భయదరూపుడైన యయ్యశ్వత్థామను గని మహాభూతంబని

కేకలువైచిరి. రథంబెక్కి యడ్డువచ్చినవారినెల్ల బాణపరం
పరలఁ జదుపుచు నేనుంగుమొగసాలఁజొచ్చి కొన్నింటి
తొండముల నటికి కొన్నింటి గండములు చెక్కి కొన్నింటి
తలలు తెగవైచి యన్నింటిని జంపెను. గుఱ్ఱంబులనెల్ల రూపు
మాపెను.

పిదప యుధామన్యుని సుత్తమాజుని శిబిరంబులు
జొచ్చి ధృష్టద్యుమ్నుని పోల్కి నాయుధంబున నటకక పశు
వధ గావించి మహాసంరంభంబున సింహనాదం బొనర్చెను.
చుట్టుముట్టిన మాతస్యప్రభద్రక పాంచాలసైన్యంబుల నుఱు
మాడెను. శతాసీకుని సంహరించెను. శిఖండి నొక్క కత్తి
వ్రేటున నిఱుపటియలుగాఁ జేసెను. ద్రౌపదీకుమారుల నేవురఁ
దలలు డొల్లనేసి భూమికి బలియిచ్చెను. ఆ బీభత్సంబుఁ గని
వెఱఁగంది పాటిపోవువారిని వెన్నాడి తునిమెను. తప్పించు
కొని పోవువారిని ద్వారంబుకడఁ గృపకృతవర్మలు సంహ
రించిరి.

పాండుసూనులును, సాత్యకియు, శ్రీకృష్ణుండును
వానికిఁ గానరాఁరైరి. ఇట్లప్పాపకర్ముడు తెలతెల వేగునప్ప
టికి శిబిరంబులలో నిద్రించు సమస్త సైన్యములను బ్రతి
వింధ్యాది ద్రౌపదీ కుమారకులను దక్కిన రాజులను వధించి
నెత్తుట జొత్తిల్లిన మేనితో మాంసపంకదిగ్ధంబైన ఖడ్గంబుతో
నవ్విడిదల వెడలి కృప కృతవర్మలఁ గలిసికొని వృత్తాంతము
వచించెను.

వారును రాక్షసావేశంబు వదలినందునఁ దా మొనర్చిన

ఘోరకృత్యంబునకుఁ దామే పశ్చాత్తప్తు లగుచున్న వారుగాన నతనిఁ జూడఁగనే దలలు వంచుకొని యతని నగ్గింపరైరి.

గురుసుతుం డది యెఱింగి పాండుసూనులఁ దెగటార్చిన బాగడనగుఁగాని యది యొనర్పనేరని నేను బ్రశంసకు నెట్లు పాత్రంబగుదు. మన పుణ్యవశంబున రాజింక బ్రతికియున్న వాఁడేమో వేగమ పోయి విషయం బెఱిగింతము రండనెను.

ఆ రథిక శ్రేష్ఠులు మువ్వరును బోయి రక్త సంసిక్తమైన ధరాతలంబునఁ బడి ప్రాణంబులు విడువనున్న యా కారవేశ్య రునిఁ గని కాఁగిలించుకొని మేదినీమండలంబెల్ల నేకాత పత్రం బుగా నేలిన నీకిట్టి దురవస్థ సంభవించెనే యని యేడ్చిరి. ప్రభూ! మ మ్మెఱుంగవా యని తమ రాక తెలుపుకొనిరి. సుయోధనుఁడు మెల్లనఁ గన్నులు విచ్చెను. రాత్రి వృత్తాంత మంతయు నశ్వత్థామ యతనికిఁ దెలియఁ జెప్పెను. శ్రీకృష్ణుఁడు నా రాక ముందే యెఱింగి యెచ్చోటనైన దాఁచెనేమో! పాండుసూనులును, సాత్యకియు, నా వసుదేవ సుతుఁడును నాకుఁ గానిపింపలేదనెను.

శత్రువధ వృత్తాంత శ్రవణమున నాలుకకుఁ గొంత లావు వచ్చినట్టైన నా గాంధారీకుమారుఁడు “కర్ణుఁడు మహా పరాక్రమవంతుఁ డందు రతని కంటెను శల్యుఁడు ఘనుఁ డందురు. వారును నీవధించినంతగా శత్రువుల నులుమాడలేక పోయి” రని గురుపుత్రు నగ్గించెను.

ఇంక మీరు సుఖం బుండు డేను బోయివచ్చెదఁ ద్రిది వంబునఁ బునర్దర్శన మయ్యెడు మని యా వసుమతీపాలుం

డనువులు విడిచెను. వారును రోదనంబు చేసి తిరిగి తిరిగి చూచుచు వెడలిపోయిరి.

౫

ఓఘవతీ తీరంబునఁ బ్రభాతంబుననే లేచి పాండు తనూభవులు శత్రువధోత్సాహంబునఁ గృష్ణసహితులై సల్లాపసుఖంబనుభవించు చుండిరి. అట్టితఱి ధృష్టద్యుమ్నుని సారథి ధర్మరాజు కడకేగి కేలుమోడ్చి నాటి రే జరిగిన వృత్తాంతమెల్ల విన్నవించెను. శిబిరములలో నొక్కండైన మిగులలేదు. నేనెట్లెట్లో బ్రతికి వచ్చితినిని యశ్వత్థామ కృత్యంబు లుగ్గడించె. పిదు గడఁచినట్లయ్యెను. ధర్మజుఁడు మూర్ఛాగతుఁడాయెను. శైల్యోపచారంబులు సేయఁ గొంతవడి కాతఁడు లేచెను. గృష్ణుండును దక్కువారును గడు విషణ్ణులైరి. ధర్మజుఁడు నకులునితో ద్రౌపది ద్రుపదపత్ని నూరడింపవోయి యటనుండి వచ్చి యుపస్థావ్యంబున నున్నది. ద్రుపద మరణంబునకు వగచుచున్న యాసాధ్య యీపుట్టింటి సర్వనాశ నంబునకును గుమార సహారంబున కెంత యడలునో వెంటనే నీవువోయి విడిదలకుఁ దీసికొని రమ్మనెను. నకులుండు రథంబెక్కి యుపస్థావ్యంబున కేగెను.

పాండవులును దమ రథంబు లెక్కి విడిదలకుఁబోయి యచట నశ్వత్థామనిహతులై పడియున్న పాంచాలుర ద్రౌపదేయులఁ జూచి మిగుల విలపించిరి.

పాపకర్ముడు

కొంతవడికి నకులుండు ద్రుపదనందనఁ గొనివచ్చెను. అమె మృతులైన కుమారులఁ జూచి మొదలునటికిన కదళిక వోలె నేలకొఱగెను. కృష్ణాదు లామెను బెక్కువిధంబుల నూర్చిరి. పిమ్మట నామె లేచి యాసీనయై గురుసుతుని దారుణకర్మస్మరణంబునఁ జిత్తంబు కోపాయత్తంబుగా నిద్రా సమయంబున నా పుత్రుల నిట్లువధించిన దుష్టాత్మువధియించి తచ్చిహ్నంబుగా నతని శిరోరత్నంబుఁ గొనివచ్చి చూపినఁగాని నే బ్రతుకనోప. లేకున్నఁ బ్రాయోపవేశనంబున నుసులు విడ నాడెదనని భీమసేనుఁ డత్కార్యంబునకుఁ బ్రేరించె.

అతండును మహాకోపంబున నకులుని సారథిగాఁ జేసి కొని చాపబాణాని గదాసహితంబైన యరదంబెక్కి వెడలెను. కురుక్షేత్ర సంచారిజనంబుల నశ్వత్థామ జాడలడిగి యతండు కృష్ణ ద్వైపాయనుని యాశ్రమంబుననుండుట దెలిసికొని యటువోయెను. భీముని పోకవిని ధర్మసుతునితో దేవకీ సుతుఁ డిట్లనియె. అశ్వత్థామకడ లోకసంహారకంబైన బ్రహ్మశిరంబను మహాస్త్రంబుగలదు. దానిని తపఃప్రభా వంబున ద్రోణుండగన్యునివలనఁ గైకొనియె. నతం డర్జునున కిచ్చె. పుత్రప్రేమంబున నశ్వత్థామకు నొసంగెను. కుమారుని దుర్బుద్ధి యెఱింగి పుత్రా యిది మనుష్యులమీఁదఁ బ్రయో గింపఁజనదు. ఎంతెంతలువచ్చిన నితరోపాయంబులనె తీర్ప వలయునని గురుండు వచించెను. కాని యప్పాపాత్ముం డది గణింపఁడు. తదస్త్రగర్వంబున నెప్పుడు విష్ణువీఁగుచుండును.

తొల్లి యొక్కసారి వీఁడు ద్వారకకు వచ్చి యదు

కుమారులతోఁ గొన్ని దినంబులుండి యొక దివసంబున నా
కడకు వచ్చి “నా దగ్గట బ్రహ్మశిరంబను మహాస్త్రమున్నది.
దానిని గలశజునివలన మా తండ్రి గైకొనియె, నది నీకిచ్చెద.
నీ చక్రాయుధంబు నా కిమ్మని యడిగెను. అతని యంతర్మదం
బెఱిగినవాఁడ నగుట నేను నవ్వి “నీకడ బదులువుచ్చుకొని
యిచ్చుట మిత్రలక్షణంబా? నీ యస్త్రంబు నా కవసరము
లేదు. నీ యిచ్చవచ్చినదానిఁ గొనుమని నా చాపఖడ్గ గదా
చక్రముల నెదుటఁ బెట్టితిని. అన్నీచుండు సుదర్శన మభిల
షించి తన వామహస్తంబున దానిం బట్టుకొని యెత్తఁబోయెను.
అది కదలదయ్యె. రెండుచేతులు జోడించి తన బలంబెల్లఁ
జూపి పట్టినను నద్దివ్యాస్త్ర మించుక చలింపలేదు. అస్త్రంబుఁ
గదల్పఁ జాలమికి లజ్జించి యూరకుండె. అప్పు డే నిట్లంటి.
హిమశైలంబున రుక్మిణీ సహితుఁడనై బ్రహ్మచర్యవ్రతంబునఁ
బండ్రెండు సంవత్సరంబు లుగ్ర తపంబుఁ జేసి దీని నార్జించితి.
దేవ గంధర్వ దానవాది సమస్త భూతంబులు నాకు సమములు
గాకుండునట్టి దోర్వీర్యంబున వెలసియుండుదు. నీ చక్రంబు
బలభద్రాది యాదవ వీరు లెవ్వరును నడుగరు. నరుఁడు తపః
ప్రాభవంబున శ్వేతాశ్వ కపిధ్వజ గాండీవంబులఁ బడసె.
ఎక్కటిపోరఁ బరమ శివుని మెప్పించి పాశుపతాస్త్రంబుఁ
గొనియె. అతని కేను బ్రాణంబులకంటె నెక్కుడు గూర్తు.
వాని కీదగని దెద్దియును లేదు. అట్టి వివ్వచ్చుండను దీని
నడుగఁడయ్యె. భరతవంశాచార్యపుత్రుండవు. సకలమాన్యుండ

పాపకర్మండు

౩౬

వింతవట్టు దెలియక నన్నిట్లుడుగుదె? దీనితోడ నెవరితో రణు
బాచరింప నెంచితి వంటిని.

పిదప నతడు “ దీనిఁ గైకొని నిన్ను బ్రతిమాలియైన
నొప్పించి నీతో సమరంబు సేయ వాంఛించితిని. పోనిమ్ము.
చక్రంబు లేకున్నంతమాత్రమున నేమాయె దప్పక నీతో
సమరంబు నొనర్పఁ గలవాడ ” ననియె. నేను నవ్వుచు నట్ల
కాకయని ద్రోణాచార్యుల పుత్రుఁ డనెడి గౌరవంబున మేలు
జాతి గుఱ్ఱంబులును, రత్నాంబరంబులును నిచ్చి పంపినఁ
బోయెను.

దురహంకారంబునకుఁ గారణంబైన యట్టి బ్రహ్మశిరో
నామకాస్త్రంబున నతండు భీముని బాధించును గావున వేగ
పోవలయునని సాత్యకి సహదేవులం బిలిచి శిబిరక్షణంబు
నకు నియమించెను.

తన దివ్యస్యందనమున శైబ్య సుగ్రీవమేఘ పుష్ప
వలాహకంబులఁ బూన్చి భుజగారి కేతనంబెత్తించెను. తాను
నొగలెక్కెను. గాండీవతూణధరుడై ధనంజయుండును నెక్కె.
ధర్మసుతుండును నరదం బధిరోహించె.

ప్రతోదంబు వుచ్చికొని వాసుదేవుండు మహావేగం
బునఁ బటప నయ్యరదంబు పవమానసుతుని రథంబుఁ గలిసి
కొనియెను. అట్లు భాగీరథీతీరంబునఁ బోవుచు వారలెంత
వారించినను వినక భీమసేనుండు ముందుజని యాశ్రమంబున
మునిబృంద పరివేష్టితుండైన వేదవ్యాసమానిం గని మనం
బుననె నమస్కరించి దిశలుసూచె. ఒక క్రేవ మేనినిండ

బూదియలంది జడలుధరించి కూర్చుండియున్న యశ్వత్థామ
గానిపించె. భీముఁ డతనితోఁ దులువా ! యెంతలోఁ దపసి
వైతివి. నీ కావించివచ్చిన ఘోరకృత్యం బెవ్వరెఱుంగరను
కొంటివా యని చాపంబందుకొని సజ్యంబుచేసె.

గురుసుతుండు మరుత్సుతుని నతని వెనుకవచ్చు
ధర్మజ కృష్ణార్జునులఁ జూచి యమ్మహానుభావుల దివ్యాస్త్రవేది
త్యం బెఱింగినవాఁడు గావున భయకంపితుండై ప్రాణభయంబున
నొక్క యిషీకంబు వుచ్చికొని బ్రహ్మశిరోనామకంబను
దివ్యాస్త్రంబుఁదలంచి దాని నయ్యిషీకంబున నావహింపఁజేసి
యపాండవమయ్యెడుమని ప్రయోగించె.

అయ్యస్త్రంబు ప్రళయకాలాగ్నియుఁబోలె మహా
భయంకరంబై పెక్కు యోజనంబుల యెగవున మండఁ
దొడఁగె. అంబుజాక్షుఁ డదిచూచి “అర్జునా ! యిది బ్రహ్మ
శిరంబను దివ్యాస్త్రంబు. దీని నొండ్రుంబు నివారింపఁ
జాలదు. నీవును బ్రహ్మశిరంబుఁ బ్రయోగించి నిన్నును నీ
సోదరులను వేగంబుగాఁ గాచికొను” మనియెను. అర్జునుఁడును
రథంబు డిగ్గి శుచియై ధనురాచార్యుం దలంచి యస్త్రదేవత
లకు నమస్కరించి శరంబు చాపంబున సంధించి మొదల గురు
తనూభవునకు నపాయంబు గలుగకుండవలయునని ప్రార్థించి
పిదప నాకును నా సహోదరులకును శుభమగు గాక
యస్త్రాబస్త్రంబున నుపశమింపవలయునని విడిచె.

అదియును నాభీలకీలాకరాశంబై మిన్నెల్ల స్వమ
యంబుగా మండి యశ్వత్థామాస్త్రంబుఁ గ్రమ్మరింప నుత్స

హించె. అయ్యస్త్రంబును మఱలక మఱింత పెరిగె. ఇట్లు లోక భీకరంబులై మండుచున్న దివ్యాస్త్రంబుల నవలోకించి సముద్రములు ఘూర్ణిలై. ఉల్కలురాలె. సూర్యబింబము మాసె. పిడుగులువడియె. భూతజాలంబు హాహాకారం బొనరించె.

అట్టితఱి జగదాచార్యుండైన నారదుండు సాత్యవతేయునకు బాసటయయ్యె. అప్పరమ తాపను లిరువురును సస్త్రంబు లొండొంటితోఁ గలియకుండ నడుమ నిలిచి యిట్లనిరి. మహాస్త్రవేదులగు శూరు లనేకులు జనిరి. ఎవరైన నీ మహానీయాస్త్రంబు ప్రయోగించిరే! లోకంబుల కపాయంబు గలుగకుండ వెంటనే మీ మీ యస్త్రంబు లుపసంహరింపుడు. మానవులపై నీ యస్త్రంబు ప్రయోగింపఁ జెల్లదు.

అనిన సవ్యసాచి మునీంద్రులారా! యస్త్రమస్త్రంబుతో నుపశమించుటకును బ్రాణసంరక్షణంబుఁ గోరియు దీనిఁ బ్రయోగించితి. వలయునేని నిప్పుడ యుపసంహరించెద. కాని యి ప్పాపాత్ముండు తానీ యస్త్రంబున మమ్మందఱి దహించుం గావున మాసేమంబులు మీమానసంబులఁ దలంపవలయునని యొక్క త్రుటిలో తన యస్త్రంబు నుపశమింపఁ జేసె. అట్లు వారించుటకుఁ దపఃప్రభావ సంపన్నుండైన యర్జునునకుఁ దక్కనిం కెవ్వరికిని శక్యంబు గాదు. ఎవ్వరేని వారించిన నా మహానీయాస్త్రంబు వారించిన వారి తలఁ ద్రుంచు. గురుభక్తియు, వ్రతయుక్తియు నధికంబుగాఁగలిగిన కిరీటి తాపనులు మెచ్చుకొన నివారించె. అశ్వత్థామ తన యస్త్రం బుపసంహరింపఁ

బ్రయత్నం బొనరించి శక్తుండుగాక సాత్యవతేయునితో నిట్లనియె. ఈ భీముండధర్మంబునఁ గురురాజును సంహరించె నంత బోక నా ప్రాణంబుల కిప్పుడు దెగియె. ప్రాణభయంబువలన వివేక హీనుండనై యిమ్మహాస్త్రంబు విడిచితి. దీని నుప సంహరింపఁజాల. బాండుపుత్రుల రూపుమాపక యిది శాంతి పదు.

అనినఁ బారాశర్యుం డిట్లనియె. దుర్మతీ ! వివ్వచ్చుండు నీకుఁ గీడు దలంపక నీ యస్త్రం బుపశమించుటకై నిజాస్త్రాబుఁ బ్రయోగించె. మేము వలదన్న వెంటనే యుడిపె. ఇట్లస్త్రవిద్యా నైపుణంబున సడిసన్న యర్జును వధింప నీకు శక్యంబగునే ! నీయస్త్రం బితని యస్త్రంబుచేత నుపశాంతం బగు నంతియ. మనుష్య విషయంబుగా నిమ్మహాస్త్రాబు ప్రయోగింపరాదని యెఱుంగుదువు. ఒకనిచేఁ బ్రయుక్తంబైన యస్త్రంబు మఱియొకనిచే నుపసంహృతంబైన నద్వేషంబునకుఁ బండ్రిండ్రిండ్లు వృష్టిలేకయుండు. లేకున్న నీయస్త్రంబును నుపసంహరింపఁ గవ్వడి వలంతియ. తపంబునకుఁ జొచ్చితివి. రోషంబు వలదు. ధర్మ పక్షపాతంబున నిన్ను జంప నొల్లక యున్న పార్థుండు బ్రీతుండై చనవలయుఁ గావున నీ శిరోరత్నం బితని కిమ్ము. దానితో నిన్ను వధించిన యట్లు పాండుతనూ భవులు సంతసించురు. ఇదియ సముచిత సంధిప్రకారంబు.

అనిన నగ్గురునందనుండు మహాదూఃఖంబున మునీంద్రా ! పాండుసుతులకు రత్నంబులు కొఱతయా ! కారవనాథుని భాండాగారమెల్లఁ గైకొనిరి. ఈ దివ్యరత్నం బెవ్వరికడ నుండు,

వారికి సర్పభయము, చోరభయము, భూతభయమును గలుగవు. ఆకలియు డప్పియు బాధింపవు. అట్టి దీని నెట్లు లీనేరు నయిన నీవచన మనుల్లంఘనీయము. నీ కిచ్చెదఁ గైకొను మనియె.

ఆ వెనుక నస్త్రంబు నేమిసేయుదువని సాత్యవతేయుం డడుగఁ బాండవరాగ పాత్ర గర్భంబుల దహించి యీ యస్త్రంబు శాంతించుగాత మనియె. ముని యందుల కంగీకరించి వేటొకదాని కాసపడక యట్ల సేయుమని పలికె.

అంత నప్పాపాత్ముండు తన మానసంబున “పాండవేయ రాగపాత్ర గర్భంబులని తత్సంతాన జాతగర్భంబులఁ గూడ నుగ్గడించినవాఁడనైతి. అది యెఱుంగక మునిశ్రేష్ఠుండు పాండవ పత్నీగర్భంబులని యనుమతియిచ్చె. ఇది తెఱపిగా సకలగర్భ విధ్వంసనంబు గావించెదనని కృష్ణద్వైపాయనునితో నట్లులే సేయువాఁడనని పలికె.

అద్దురాత్ముని సంకల్పం బెఱిగి భగవంతుండైన నారాయణుండు దుర్మతీ! సకలగర్భ విధ్వంసనంబుఁ గావింపఁ జూచుచుంటివి. పాండవ సంతానార్థంబుగా నొక్కని జననందితుండైన వాని నే నీడలంచితి. అట్టి గర్భంబొక్కటి వదలి మిగిలిన వానిపైఁ బ్రయోగింపు మనెను.

అనిన నతం డిట్లనియె, బక్షపాతంబున నీ విట్లు పలికిన నేనట్లేల సేయుదు. నీ పుత్ర రాగర్భంబు రక్షింపఁజూచెదవు. నీ వప్పనికిఁ బూనినను నా యస్త్రంబున విధ్వంసనం బవశ్యంబు చేసెద.

అశ్వత్థామ పలుకులు విని వనజాక్షుండు నీవు హాని
యొదవించినను నుత్తరయందున్న యభిమన్యు తేజంబును
రక్షించి యబ్బాలకున కే నాయువిచ్చి ప్రోచెద ననియె.

రక్షించిన మేలకాదె నీ తపఃప్రభావంబు లెల్లరము
చూచెదమని యద్దుష్టాత్ముండు మహానుభావులైన సాత్యవ
తేయ దేవకీనందనుల పలుకులు నిరాకరించి పాండవసంతాన
సకలగర్భ విషయంబుగా నస్త్రప్రమోచనంబు చేసి.

అది చూచి జనార్దనుండు మున్నొక్క త్రికాలవేదియైన
బ్రాహ్మణుండు పష్టావ్యంబున నుత్తరంగని నీ గర్భంబునఁ బరి
క్షణ ప్రాణుండై యొక్క యర్భకుండు వొడము. దానఁ బరీక్షి
తనునామంబు వహించునని చెప్పె నమ్మహాత్ముని వాక్యం
బేల వృథ గానేర్చు. అబ్బాలుండు పాండవ వంశకరుండగుఁ
గాకయని కోపంబున బాలఘాతివగు నీకు నశేనంబు దుర్లభంబై
నిస్సహాయుడవై దుర్గంధర క్తం బంగంబుల స్త్రవించుచుండ
మూడువేలేడ్లు తిరుగుము. నా చేత రక్షింపఁబడిన యాడింభ
కుండు కృపాచార్యులవలన ధనుర్విద్య నేర్చి పెక్కు హా
యంబులు వసుధఁ బాలింపఁగలవాఁడు. వానికి జనమేజయుండను
ప్రభువు జనించి నీవు చూచుచుండ మహావైభవంబునఁ బ్రవ
ర్తించు చూడుము నా తపస్సత్యంబుల ప్రభావమని పలికెను.

బ్రాహ్మణుడవయ్య నా మాటల నాదరింపక యిట్టె
పాపకృత్యంబు చేసితివి. కేశవుండు చెప్పినయట్లు లగుమని
పారాశర్యుండును శపించి, ఛీ నీచకర్ముడా! పొమ్మనెను.

అంత నా యాచార్యసుతుడు సాత్యవతేయునిజూచి
ముసీంద్రా ! నీవు మనుజులలోన నుండెద'వని ప్రతిశాపించిచ్చి
దీనవదనంబుతో శిరోరత్నంబుదీసి పాండవులకిచ్చి తపోవనంబున
కరిగెను.

పాండవులును దిరిగివచ్చి శిరోరత్నంబిచ్చి ద్రుపదనందన
నూరడించిరి. ఆ రాజపత్నియు దానినిజూచి కోపంబు కొంత
డిందువడ మణి ధరింప నర్హుండు ధర్మజుండ యని దాని
నా భూపతికి నొసంగెను.

ప్రవర్తనము

౧

రాజంపేట మంచి కాపుటూరు. ఏడేనిమిదివందలకుఁ బైచిల్లరగా నిండ్లున్నవి. కొలఁదిగా నితరజాతు లున్నను గాపుల బలమెక్కువ. ఊరిలో నందఱు పెద్ద సంపన్నులు కాకపోయినను గూడు గుడ్డలకు మాత్ర మే యొక్కరికిఁ గొఱత లేదు. అందఱును వ్యవసాయముచేయు రైతులు. కనీసము రెండేకరములకుఁ దక్కువయున్నవారు లేరు. అధవా యెవరైన నున్నఁ బాలికిఁదీసికొని భూమి సాగుచేయుచునే యుందురు.

అదనెఱిగి సేద్యముచేయుటలోఁ బేటవారు మంచి నేర్పరులు. వరి కోయఁగనే వేరుసెనగ మొదలైన పైరులు వేయుదురు. మెట్టభూములందు మెట్టపైరులు పల్లపుభూముల యందుఁ బల్లపుఁబైరులు విరామములేక పండించుచుందురు. ఏ వస్తువులును వారికి గొన నవసరములేదు. రాగాఁబోగా నుప్పు చింతపండ్లమైనఁ గొందురేమో. ఇట్లు వివిధములైన పంటలతోఁ జక్కగా బలిసియున్న దాయూరు.

గ్రామములోనికెల్లఁ బెద్దరైతు సుందరయ్య. ఒక యేబది యెకరముల మాగాణి, ఆఱుగురు జీతగాంధ్రు, ఐదర కల యెఱ్ఱ, హంగు, అట్టహాసము మొత్తముమీఁద నతనిస్థితి చాల గట్టిగానున్నది. ఊరిలో నతఁడన్న నందఱికి నొకవిధమైన వేటపు. స్థితికిఁదగినట్లు సుందరయ్య గుణసంపత్తుగలవాఁడు

కాదు. వట్టిదుర్బుద్ధి. కలవాడుగదా యని యాసపడి యెవ
రైన యాచకులు వచ్చినఁ జీవాట్లు దప్ప మఱేమియు నతని
కడ లభింపవు. ఊరిలో నందఱును గావలసిన సమయములందు
వచ్చి యతనికడ నప్పులు పుచ్చుకొందురు. అప్పడిగిన నెల
రోజులకుఁగాని యతఁడు డబ్బీయఁడు. లెక్కమాత్ర మడిగిన
దినమునుండి వేసికొనును. ఇచ్చునపుడును నూటికే బదిరూపా
యల వంతున మినహాయించుకొని మొత్తమునకు వ్రాయించు
కొనును. పత్రములమీఁదఁ జెల్లువేయక యిచ్చిన బాకీలను
దిరిగి వసూలుచేయుటయుఁ గలదు. అప్పసలెత్తుకొని పోక
పోయినను వారివారి యవసరముల నెఱిగికొని యా సమయ
ములందుఁ గొలఁదియో గొప్పయో యెత్తుకొనిపోయినట్లు
పత్రముల సృజించుటయుఁ గలదని వాడుక. డబ్బుగలవాఁ
డగుటచే నెచటికేగినను సుందరయ్యమాట గెలుచును. అతని
నెదిరి జయించుటయన్న సామాన్యముగాదు. అన్నిటికంటె
మించిన దుర్గుణము మఱియొకటి యతనికడఁ గలదు. సౌందర్య
వతులైన యువతు లాతనికంటఁ బడఁగూడదు. వానిమూల
మున నెన్నియో కాపురములు చెడిపోయినవి.

సుందరయ్య తండ్రి నాగభూషణంగారు. ఆయన
పెత్తనములో నూరు కడు సొంపుగానున్నది. నిశ్చయముగా
నతఁడు ధర్మాత్ముఁడు. బీదసాదలకుఁ దక్కు వ వడ్డీలతో
డబ్బిచ్చుచుండెడివాఁడు. వారు మఱీ ప్రవచెడి బాకీ చెల్లింప
లేని పరిస్థితులలో వదలుకొనెడివాఁడు. ఊరి వ్యవహారము
లన్నియు నాగభూషణముగారికడఁ దీర్చుకొనుచుండెడివారు.

మంచిచెడ్డ లన్నింటికి నూరఁ బెద్దయాధారము నాగభూషణము గారు. ఎవరి దొడ్డియందే కూరగాయ గాచినను దొలిసారి నాగభూషణముగారి యింటికి వచ్చెడిది. ఇప్పుడు చూచినను వారి యింటిముందుఁ బది పదునైదుమంది మనుష్యులకుఁ దక్కువ యుండెడివారుకారు. ఎవరైన గ్రామమునఁ బోతాడు కొనుచున్న స్వయముగా నేగి వారి కలహమును జంపి యతఁడు “సర్దుబాటు” చేసి వచ్చెడివాడు. ఏ వేళ కెవరువచ్చినను నాదరించి భోజనాది సత్కారములుచేసి తులమో ఫలమో యిచ్చి పంపెడివాఁడు. నాగభూషణముగారియెడ నూరివారికి గౌరవప్రతిపత్తులు మెండు. ఆయన మాటకుఁ దిరుగులేదు.

ఇపు డాయనకాలు క్రుంగినది. కుమారుఁడెక్కివచ్చినది మొదలతని మాట సాగలేదు. కొడుకు దుష్ప్రవర్తనముఁ జూచి మొదట మిగుల నొచ్చుకొని సరిచేయవలయునని ప్రయత్నించెను. కాని లాభము లేకపోయినది. ఇప్పుడు మఱింత ముదియుటచే వేళకింత పెట్టినది దిని మంచముమీదఁ బరుండియుండును.

సుందరయ్య పెత్తనమునకు వచ్చినదాదిగాఁ దారు మారయ్యను బీదల కాతఁ డేమియు సాయపడఁడు. ఎవరికైన నతఁడు చేసిన నపకారమేగాని యుపకార మెప్పుడునులేదు. గ్రామములో నతనియెడఁ గ్రామముగా ద్వేషము ప్రబలినది. ఇప్పుడతని యింటి కవసరములయందుఁ దప్ప మిగిలిన సమయములలో నెవ్వరును రారు. అందఱికిని సుందరయ్యయన్నఁ గొఱిగొఱయే. అతని దుశ్శీలము పెరుగుటకు మఱియొక

కారణము గలదు. తలచెడినది నాగమ్మ యను నొక చెల్లె
లాతనికిఁ గలదు. ఆమె నిరంతరము చెవికడ నిల్లు గట్టుకొని
దుర్బోధ చేయుచుండును. ఇతరులమీఁదఁ గొండెములు
నూరిపోయును. చెల్లెలి మాట లతనికి బాగుగా రుచించును.
సుందరయ్య భార్య రాజమ్మ. ఆమె నడిమిరకపు మానిసి.
ఆవాహనము లేదు. విసర్జనము లేదు.

సుందరయ్యకు ముగ్గురు కొడుకులు. ముగ్గురు కుమార్తెలు.
పెద్దకుమారుడు తండ్రి గుణములన్నియుఁ బుణికి
పుచ్చుకొన్నాడు. తండ్రి చాటువాఁ డగుటచే నతఁ డింక
వెల్లడిలోనికి రాలేదు.

ఊరిలో రామయ్య యను నొక రెడ్డి కలఁడు. అతనికి
సుందరయ్య చేనిదగ్గఱ నాలుగెకరముల భూమి యున్నది.
అతని సర్వస్వ మదియే. శ్రద్ధగా నా మాగాణి పండించుకొని
కుటుంబము పోషించుకొనుచుండెను. ఒకనాఁడు సుందరయ్య
రెడ్డినిఁ బిలిచి తన యభియోగమునందుఁ “గోర్తులో” నబద్ధపు
సాక్ష్య మొకటి చెప్పవలయునని కోరెను. అందులకు రెడ్డి
“బాబూ! మా కేల లేనిపోని యీ తగాదాలు. కలిగినంతదిని
యెట్లెట్లో బ్రతుకుచున్నాము. ఈ బ్రతుకుకూడ బ్రతుక కుండ
మాకుఁదోడు వ్యాజ్యములుకూడనా మీ బోటి వా రెందుల
కైన సమర్థులు. నేనామాత్రపువాఁడను గాననెను. సుంద
రయ్య నిర్బంధించెను. నాగమ్మ వచ్చి మా మాట వినక
నీ వీ యూర నెట్లుందువో చూచెదము లెమ్మని బెదరించెను.
ఏమి చేసినను రెడ్డి యంగీకరింపక వెడలిపోయెను.

అపాథమాసము వచ్చెను. రైతులు పిల్లకొక నాగలిగి గట్టిరి. తడిసిన పొలములలో గట్లు గనిమలు చక్కజేసికొని యొకరికంటె ముందొకరు నాటవలయునని తహతహపడుచుండిరి. ఎదుగని నారులకుఁ గృత్రిమపు టెరువులు వేయఁ దొడఁగిరి. పెందలకడనే వంటపనులు ముగించుకొని తలలు దువ్వుకొని కూలి వనితలు గుంపులు గుంపులుగాఁ బొలములకుఁ బోవఁజొచ్చిరి.

రామిరెడ్డి యొకనాఁడువోయి తన చేనికిఁ గాలువ బారుచేసెను. వెంటనే సుందరయ్య జీతగాండ్రువచ్చి యాటంక పఱచిరి. రెడ్డి కొంతవడి ఘర్షణ మొనర్చెను. కాని వారతనిని మోపనీయలేదు. అతఁ డంత సుందరయ్యకడకేగి మాట్లాడెను. ఈ సంవత్సరముమాత్రము నిన్ను నాటనీయను. నీ తాతదగ్గఱ “ఫిర్యాదు” చేసికొనుమని సుందరయ్య మిన్నెగిరి పోవునట్లు కేకలు వైచెను. నాగమ్మ “మాట వినక తిరస్కరించినట్లు లేదా” యని నోటికి వచ్చినట్లెల్ల మాట్లాడెను.

పాపమా రెడ్డి యేమిచేయును సుందరయ్యకలవాఁడు. తానొక బీదరైతు. ప్రభుత్వములోనికి వెళ్లినను దా నాతని నెట్లు జయింపఁగలఁడు. తనమాట వినువాఁడెవఁడు. చిక్క మొగము వైచుకొని యటనుండి గదలి యూరిలో నలుగురకు నీసంగతిఁ జెప్పెను. కొందఱు జాలిపడిరి. కొందఱు “పెద్ద రైతుచెప్పినది చేయవలదా నీకంత పొగరేలవచ్చినది” యని తూలనాడిరి. “దుర్మార్గుఁడు పాపము నిన్నీపని చేసెనా పాప

మేనాటికో బ్రద్దలగును లె"మ్మని సుందరయ్య దుర్గుణము లుగ్గడించిరి కొందఱు. కొందఱు మన కేలయన్నట్లు విని యూర కుండిరి. చివరి కెవరో రెడ్డి కు పాయము చెప్పిరి. "నీ వెచటికేగి నను లాభములేదు. ధర్మారావుగారిదగ్గటికి వెళ్లి మొఱపెట్టు కొనుము. ఆయన మిగుల దయాపరుఁడు. సమర్థుఁడు. నీకొక త్రోవ చూపగలవాఁడు" నని.

ధర్మారావు పదియెకరములుగల సామాన్యపు రైతు. గుణసంపన్నుఁడు. భూతదయగలవాఁడు. వితరణశాలి. ఊరిలో నెవరి కాపత్తు వచ్చినను దనకు వచ్చినట్లతఁడు చింతించును. పోయి వారికిఁ జేతనైనంత సాహాయ్య మొనర్చును. ఒక మాదిరి శ్రుతపాండిత్యముకూడఁ గలదు. అపుడపుడు పదిమం దినిఁ బ్రోవుచేసి వీధిలోఁ బురాణము చెప్పుచుండును. గ్రామ ములో నతని కొక విధమైన గౌరవము పలుకుబడి గలదు.

రామిరెడ్డి వెళ్లునప్పటికి ధర్మారావు భోజనముచేసి యప్పుడే బైటికివచ్చి కూర్చుండియుండెను. రెడ్డి యతనికడ కేగి పంచ మొగమునఁ బెట్టుకొని బావురుమని యేడ్చెను. తత్తరపాటుతో నతఁడు రెడ్డిని సముదాయించి కారణమడి గెను. సుందరయ్య తన నబద్ధపు సాక్ష్యము చెప్పుమన్నది మొదలు నాటివఱకు జరిగిన సంగతి రెడ్డి పూసగుచ్చినట్లు చెప్పెను. నీ బంగారుచేతితో నింత యన్నముఁ బెట్టితివాసరి నేను నా పిల్లలు బ్రతికెదము. లేకున్న జోలె గట్టుకొని లేచి పోవలసినవారమే యని గోలవెట్టెను. ధర్మారావు కొంతవడి విచారించి రెడ్డిని సాయంత్రము రమ్మనెను.

ధర్మారావును, సుందరయ్యయుఁ జిన్నతనమున నొక బడిలో జదువుకొనిరి. ఇరువురును గలిసిమెలసియుండెడివారు. సుందరయ్య ధర్మార్గత పెరిగినకొలఁది నొకరి యెడ నొకరికి విముఖత్వము గలిగినది. ఇప్పుడు కనఁబడినప్పుడేదో “ఓహూ” యనుకొనుటతప్ప మఱేమంత స్నేహ సంపత్తి లేదు.

ధర్మారా వాలోచించెను. తాను వోయి చెప్పినను మాత్రము సుందరయ్య వినునా? వినకపోయిన నేమి చేయ వలయును. మొండిచేయి బయటపెట్టి యూరకుండవలసిన దేనా? తనకును నవమానమేగదా! ఊరకొనకపోయిన సుందరయ్యతోఁ దానుగూడఁ గత్తికట్టవలయును. నిష్కారణముగా బలవద్వైరము తెచ్చుకొనుట మాత్ర మేమంత మంచిది యని యతని మనస్సు పలుపోకలు పోయెను. రెడ్డి దీనాననము గోచరించెను. అతని హృదయము తఱుగుకొని పోయెను. కానిమ్ము ధర్మరక్షణమున కెన్ని బాములైనఁ బడవలయును. మన కేమియని యింటఁ గూర్చుండినఁ బరోపకార మెట్లు దక్కును. సన్మార్గమున సుందరయ్య వినినసరే లేకున్న రెడ్డి పక్ష మవలంబించెదఁగాక యని కడకు నిశ్చయపడెను.

సాయంత్రము ధర్మారావు రెడ్డిని వెంటఁబెట్టుకొని సుందరయ్య యింటికి వెళ్లెను. సుందరయ్య చూచి యొక చాఁప వేసెను. కూర్చుండిన పిదప ధర్మారావు “సుందరయ్య గారూ! ఏమిటి రెడ్డి తగాదా యని ప్రస్తావించెను. సుందరయ్య తగాదా కారణము లేవియుఁ జెప్పక రెడ్డి నీ సంవత్సరము

మాత్రము నాటనీయను. ఇట్లని శపథము చేసితిని. అది
యంతేయని పెడసరముగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ధర్మా
రావు సౌమ్యముగా బాబూ! మీ బోటి పెద్దరైతులు దయ
దలచిన సరిగాని లేకున్న మా వంటి బీదసాద లేమి కావల
యును. నిగ్రహించిన నొక్కనాఁడు నల్లులు మాడినట్లు
మాడిపోరా? ఏదో తెలిసీ తెలియక రెడ్డి ప్రవర్తించెను.
మీ రాతనిఁ గనికరింపవలయును. కల తప్పులన్నియుఁ గన్న
తల్లి కల్మషములన్నియు గంగ భరింపవలె నన్నట్లు మీ రోర్పు
వహింపవలయు ననెను.

సుంద : అట్లనుకొని యూరకుండబట్టియే యొక్కొక్కనికే
గన్నులు నెత్తికెక్కుచున్నవి. చిన్నపెద్ద తారతమ్యము
లేకుండఁబోయినది.

ధర్మా : నిశ్చయమునకుఁ గన్నులు నెత్తికెక్కి వారు మీ
కొనరించిన యపకారములేవియు లేవు. బీద లిప్పటికిని
మీయందు భక్తిశ్రద్ధలు విడనాడలేదు.

సుంద : చేసిన యపకారము లెందులకు లేవు? కావలసినన్ని
యున్నవి.

ధర్మా : ఏదీ వ్రేలుమడిచి యొక్కటి లెక్కింపుడు.

సుంద : ఎందులకు లెక్కింపను, నంగనాచి తుంగబుజ్జవు
నీ వొకఁడవు వచ్చితివని యిపు డన్నియుఁ దీరికజేసికొని
చెప్పెద. నీ కసలేమిపని మాయింటికేలవచ్చితివి. నీవంటి
యల్పుఁడా నాకు బుద్ధిచెప్పనదియుఁ దగవుఁ దీర్చునదియు.
తల్లి కన్నమువెట్టలేనివారందఱుఁ దగవు తీర్పరులే.

అని బిగ్గరగా గబగబ నోటికివచ్చినట్లు వాగివైచెను. ధర్మారావున కించుక కోపమువచ్చెను. కాని “తమాయించు కొని” సుందరయ్యగారూ! మీరు పెద్దరైతులముగదా మన మేమిచేసినను గాదనువాఁ డెవఁడను భావములోనే యున్నారు. కాని మిగిలిన విషయము లాలోచించుటలేదు. మీ ప్రక్క బక్క బడుగెవ్వఁడు జీవింపఁగూడదా! ఎంతగొప్పవాఁడైనను బహుజనంబుల నొప్పించి మనలేడు. అసత్యప్రవర్తనము గలవాఁ డెప్పటికి జయింపలేడు. పైని దైవమొకఁడున్నాఁడు. వాఁ డధర్మమును సహించువాఁడు కాఁడు. ధర్మమేవ జయతి యని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. అధర్మమువలన శుభము లొందినవాఁడు యుగములనుండి యొక్కఁడును లేడు. బల వంతుఁడైనను జెడు నడవడిగలవానిని దైవము బలహీనుల చేతనే బాధింపఁజేయును. చలిచీమలు పెక్కుగలిసి బలిష్ఠమైన సర్పమును జంపుటలేదా. పెక్కుతృణము లేకీభవించి త్రాఁడై మదిచిన పశువును బంధించుట చూచుచున్నాము. మీ దుష్ప్రవర్తనమిప్పటికే యూరికిఁదలమున్నట్లైనది. గ్రామీణు లింతవఱకు సహించిరిగాని యిఁక సహింపరు. నేనెట్టివాఁడ నైన నేమి మీ రొనర్చినది యధర్మము. ధర్మసంరక్షణమందఱి కర్తవ్యము. అనెను.

సుంద: ఛీ! నీచుఁడా! నోటికిఁ దాళమువేయించెదను. నా వాకిటిలోనుండి లేచిపోమ్ము.

ధర్మా: లేచిపోక నీ యింటఁ బీఠముపెట్టుటకు రాలేదు. నీ యసద్ప్రవర్తనము నిన్ను సర్వవిధముల నాశముచేయును.

నీ మేలు కోరినవాడను గనుకఁ జెప్పుచున్నాను. ఇప్పుటి కైన నీ ప్రవర్తనము మార్చుకొనిన సుఖపడెదవు. నీవు కోరినట్లబద్ధపు సాక్ష్యము చెప్పలేదని రెడ్డిని చేను నాట నీవా? ఎంత యన్యాయము.

చినికి చినికి గాలివానయైనది, సుందరయ్య కేక లూరి నాలుగుమూలల వినఁబడెను. వీధిలోఁ గొందఱు గుంపుగా నిల బడి తగవు వినుచుండిరి. చుట్టుప్రక్కల వారు కిటికీలలోనుండి గోడలమీఁదనుండి తల లెత్తి చూచిరి. చివరకు ధర్మారావు “సరే! నీ యధర్మ మొత్తవఱకు సాగునో చే నెట్లు నాటనీయవో చూచెదము లె”మ్మని రెడ్డితోఁ గూడ నటనుండి కదలి పోయెను.

వా రరుగు దిగిరో లేదో నాగమ్మ రివ రివ బయటికి వచ్చి, “ఈతఁడు వోయి యాతనితో మొఱవెట్టుకొనెను గాఁబోలు. నే నొక మొనగాఁడనని బయలుదేఱినాఁ డితడు. మొగమునకు సిగ్గైనలేదు. మ్రింగ మెతుకులు లేకపోయినను నందఱు పెత్తనదారులే” యని చేతులు త్రిప్పి నాలుగు వినరులు వినరెను. ఈ మాటలు ధర్మారావునకును రెడ్డికిని వినఁబడుచునే యున్నవి.

తెల్లవాఱుసరికి నూరిలోని జనము రెండువందలమంది కఱ్ఱలు తీసికొని రామిరెడ్డి చేనికడ నిలువఁబడియుండిరి. వారి కెల్ల ముందై ధర్మారావుండెను. ఊరివారు సుందరయ్య మీఁదికిఁ బ్రత్యక్షముగా వచ్చుటకుఁ దొలుత జంకిరి కాని ధర్మారావు నుపన్యాసమువలన ధైర్య మవలంబించి బయలు

దేటి వచ్చిరి. సుందరయ్యకు జీతగాంధ్రువోయి యీ సంగతి చెప్పిరి. ఆతఁడుకూడఁ బొలమునకు వచ్చి చూచెను. రెడ్డి చేనికి నీరు బారుచేయుచుండెను. మిగిలినవారందఱు గూర్చుండి యుండిరి. సుందరయ్య కిక్కురుమనకుండ వెనుదిరిగిపోయెను. చెల్లెలిని బిలిచి వృత్తాంతమంతయును జెప్పెను. “ధర్మిగాడెంత పని జేసెను! వీనినోట దుమ్మువడ” యని నాగమ్మ తిట్టి పోసెను. ఇంటఁబడి వారందఱు గుబ్బిసలాడిరి. రెడ్డి చేను నాటుకొనెను.

3

రెండుమూడురోజులు గడచినవి. ఆవేళనే ధర్మారావు గారి కుమార్తె చూచిపోవలెనని పుట్టినింటికి వచ్చెను. అందఱు మాట్లాడుకొనుచు బయటి యరుగులమీఁద మంచములు వేసికొని పరుండిరి. నడిజాము వేళ నింటివెనుకఁ గవ్వించి కవ్వించి కుక్క మొటిగెను. ధర్మారావు లేవకయే కుక్క నదలించెను. కొంతవడికి నింటిలో సవ్వడియయ్యెను. ఆ ధ్వని విని కుమార్తె తల్లినిలేపి యమ్మా! యింట్లో నేదో మ్రోగినట్లున్నదే యనెను. ‘వాని దుంపదెగ పిల్లులు వంటపాత్రలను బోర్లించుచున్నవి కాఁబోలు’నని యామె కన్నులుమూసి కొనియే బదులుచెప్పెను. కొంతసేపటికి ధర్మారావు భార్యకు మెడలో నెవఁడో చేయిపెట్టినట్లుండెను. ఆమె సన్నగా మూలిగెను. దానితో ధర్మారా వేమిటది యని లేచెను. లేచు నప్పటికి నొకఁడు గబగబ సరువెత్తుచుండెను. ధర్మారావు

నిద్రతందరను తత్తరపడి తెమల్చుకొని దొంగలు దొంగలని
కేకలువై చెను. పదిమంది ప్రోగయిరి. ధర్మారావుగారి మను
మని మెడలోఁ గాసులులేవు. భార్య మెడలో మంగళసూత్ర
ములు లేవు. పైగా మెడయంతయు గోళ్లు గీచుకొనిపోయినవి.
ధర్మారావు లాంతరుతీసికొని యింటివెనుకకుఁ బరుగెత్తెను.
ఇంటిగోడకుఁ బెద్ద కన్నమువేసియున్నది. ఆత్రముతో లోనికిఁ
బోయి చూచెను. వస్తువులన్నియుఁ జిందరవందరగాఁ బడవైచి
యున్నవి. ట్రంకుపెట్టెలు మూడునులేవు. ఒకదానిలో నూలు
రూపాయల పైకమును కుమార్తెది బంగారు చంద్రహార
మును, చిన్నచిన్న నగలేవో మఱికొన్నియుఁ గలవు. మిగిలిన
రెండుపెట్టెలలోను గుడ్డలు ఖరీదుగలిగిన పట్టుకోకలు పట్టు
వస్త్రములుగూడ నున్నవి. మొత్తముమీఁద నెత్తుకొని
పోయిన సొమ్మున కేడెనిమిదివంద లంచనావేసిరి. ధర్మారావు
విచారగ్రస్తుఁడై కూర్చుండియుండెను. పలువురు పలువిధము
లుగా మాట్లాడిరి. వెదుకనేల తప్పక సుందరయ్యగారి కృత్య
మిది. సుందరయ్య పెద్దకొడుకు దొంగతనములకుఁగూడ
బయలుదేలుచున్నాడని వినుచున్నామని యెవరో యనివేసిరి.
తెల్లవాటిన పిదప నొక తాళ్లతోఁటలో వట్టిపెట్టెలుదొరకెను.

మఱియొక నెలరోజులు గడచెను. ధర్మారావున కొక
యరయెకర మరఁటితోఁట గలదు. మంచి కోమలముగాఁ
బెరుగుచుండెను. తోఁటయంతయు గెల వెల్లియుండెను. ఒక
రాత్రి యెవరో తోఁటయంతయు నఱికి పడవైచిపోయిరి.
ప్రొద్దుననే చూచినవారు వచ్చి ధర్మారావుతోఁ జెప్పిరి.

తోటకడ కేగి నోటికడకు వచ్చిన యా చెట్లన్నియు నట్లు నాశనము చేసినందుల కెంతయుఁ జింతించెను. ఇంటికి వచ్చి భార్యతోఁ జెప్పి మిన్నకుండెను. పల్లెత్తి యెవరి నేమాట యనలేదు.

ధర్మారావునకు వీరయ్య యను నొక దగ్గటి చుట్ట ముండెను. అతఁడు వీధిలోఁ గూర్చుండి “ఏమి పనులివి! కేవలము విరోధము మీఁదఁ గాకపోయిన నిట్టివి జరుగునా? విరోధమున్న ముఖముఖిని జూచుకొనవలయును గాని యీ దొంగయేడుపు లేమిటి” యనెను. సుందరయ్య కొడుకు వీర శేఖర మా త్రోవను బోవుచు నా మాటలు వినెను.

ఆ రాత్రి వీరయ్యయు నతని భార్యయుఁ బండుకొని యుండగా నామె మెడలో నెవఁడో చేయివెట్టెను. వీరయ్య భార్యకూడ మంచి బలిష్ఠురాలు. ధైర్యవతి. వెంటనే చేయి పట్టుకొని దొంగలు దొంగలని కేక పెట్టెను. ప్రక్కనే పరున్న వీరయ్య లేచి యతనిపైఁ బడెను. ఇంతలో నొకఁడు వచ్చి వీరయ్యడొక్కలోఁ గత్తి దిగవై చెను. ఐనను పట్టు విడువలేదు. చుట్టుప్రక్కలవారు వచ్చుచుండిరి. మిగిలిన దొంగ లిరువురు పాఱఁజూపిరి.

దొంగను బట్టుకొనిరి. వీరయ్య శరీరమంతయు రక్త ప్రవాహమైనది. చాలఁ బ్రమాదముగా నుండెను. అతఁడు బ్రతుకునని నిశ్చయ మెవరికిని లేదు. వెంటనే పట్టణములోని వైద్యశాలకు బండిమీఁదఁ దీసికొనిపోయిరి. అచట వీరయ్యకుఁ జికిత్సలు జరుగుచుండెను.

దొంగను విశదములు చెప్పుమని కొట్టిరి. కాని యాతఁ డేమియును జెప్పలేదు. ప్రభుత్వమునకుఁ దెలియఁ బటచిరి. పోలీసువారు వచ్చి పట్టుకొనిరి. దొంగను విలుగమోదిరి. ఆ దెబ్బలకుఁ దాళలేక యతఁ డంతయుఁ జెప్పివైచెను. సుందరయ్య కుమారుఁడు వీరశేఖరము తనను మఱియొకనిని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెననియు, నతఁడే వీరయ్యను బాడిచె ననియుఁ దెలిపెను. పూర్వము ధర్మారావుగారియింట్లో దొంగి లించినదికూడఁ దామేనని యొప్పుకొనెను. అరఁటితోఁట నటకునప్పుడు తాముకూడఁ గలమనియు, వీని కన్నింటికీ గర్త వీరశేఖరమనియుఁ బ్రోత్సాహపటచినవాఁడు సుందరయ్య యనియు నున్న దున్నట్లు చెప్పెను.

పోలీసువారు సుందరయ్య యిల్లు ముట్టడించిరి. వీరశేఖ రమును మిగిలిన వానినిఁగూడ బట్టుకొనిరి. వీరయ్య నాల్గు రోజులుండి వైద్యశాలలోనే మరణించెను. ప్రభుత్వములో నభియోగము జరుగుచుండెను...

ఇదే సమయము నీవుకూడ “ఫిర్యాదు” చేసికొనుము. నీ సొమ్ములైనను వచ్చునని ధర్మారావును నలుగురు ప్రోత్స హించిరి. కాని యతఁడు వినలేదు. పోనిమ్ము; వాని యధర్మము వానినేదహించును. నేనింతలోఁ జెడిపోవునది లేదు. ఏమైనను దగవులాడి రచ్చకెక్కుట యంత మంచిదిగాదు తెమ్మని యూరకుండెను.

“కోర్టులోఁ” దగవు విచారణజరుగుచుండెను. వారము వారమునకు “వాయిదాలు” పడసాగెను. సుందరయ్య కుమారు

రునికి శిక్ష బడకుండఁ జేయవలయునని డబ్బు చేతులతో వెదఁజల్లెను. సంవత్సరము తిరిగివచ్చునప్పటికి నిలువయున్న ధనము చాలక పదునై దెకరముల భూమి యమ్మెను. ఎంత చేసినను శిక్షపడక తప్పలేదు. తీర్పు జరిగెను. వీరశేఖరమునకు మూడుసంవత్సరములును, మిగిలిన యిద్దరికి నేడేసిసంవత్సరములును గారాగారవాసము శిక్ష విధింపఁబడెను.

ఆ రోజున సుందరయ్య యింట్లో నొక్కసారి యందఱును గొల్లుమని యేడ్చిరి. ప్రాయ్యిరాఁజలేదు. ఎవ్వరును మొగములుకూడఁ గడుగలేదు.

సుందరయ్యకుఁ బూర్వ మున్నంత యెగపు లేదుగాని యూరఁ బ్రతివానిమీఁదను నతనికిఁ గోపము మాత్రము కలుగుచుండెను. జనుల నొకవిధముగాఁ జూచును. అరవిడిచి యెవనితోడను మాట్లాడఁడు. ప్రతివానిని శత్రువుగా భావించును. ఎత్తిపొడుపుమాటలాడును.

౪

రాజంపేటకు రెండు “ఫర్లాంగుల” దూరములోఁ బెద్ద మురుగుకాలువ యొకటున్నది. దానికి వంతెన సమీపములో లేదు. ఒక మైలుదూర మెగువలో నున్నది. వర్షాకాలము కొన్నిరోజు లా కాలువ యందదు. తొమ్ములోఁతువటకును జనము దిగిపోవుదురు. అంతకు మించిన నెగువకుఁ బోయి వంతెనమీఁదుగా దాటిపోవుదురు. వంతెన కట్టవలయునని

ప్రయత్నముచేసి కంకర మొదలైనవి తోలిరిగాని యంతయు నేమి యవాంతరము వచ్చినదో యాగిపోయినది. ఆ గుట్టలపై నిలిచిపోయినవి.

తెల్లవాటిన వినాయక చతుర్థి. ఆ దినమున సుందరయ్య యేదో పనిమీఁదఁ బొరుగుగారికిఁ బోయి వచ్చుచుండెను. కాలువదగ్గఱకు వచ్చునప్పటికి మసకమసక చీకటి పడెను. పోవునప్పుడు తొమ్మిలోతు వచ్చెను. సుందరయ్యకుఁ బ్రవాహము హెచ్చినట్లు తోచెను. అందునో యందదోయని సందేహపడెను. చీకటి పడినది. వంతెనకుఁ బోయిన నూరక రెండుమైళ్లు చుట్టు నడువవలయునే యనుకొనెను. చివరకు మూర్ఛించి యందదా యని గోచిపెట్టుకొని పంచలు చేతితోఁ బైకెత్తి పట్టుకొని దిగెను. నడుమ కేగునప్పటికి సుందరయ్యకుఁ బ్రవాహ మందలేదు. అతనికి గుండె చెదరెను. పంచలు వదలిపెట్టెను. కాళ్లు తేలిపోయెను. ఈదవలెనని ప్రయత్నించెనుగాని యీతలో నేర్పు చాలమి నతఁడు నీటి వేగమునఁబడి గొట్టుకొనిపోవుచుండెను. “నేను కాలువలో మునిగిపోవుచున్నానట్టో” యని కేకలు వేయసాగెను.

ధర్మారావు నిత్యము నావేళ యందు బాహ్యమునకై కాలువవైపునకు వచ్చును. అతఁడు నాఁడును దన యలవాటు చొప్పున వచ్చి పని దీర్చికొని వెనుకకుఁ దిరిగెను. సుందరయ్య వెట్టికేకలు విన వచ్చెను. ఎవరో కాలువలో మునిగిపోవుచున్నారని పరుగు పరుగునఁ బోయెను. సగము దూర మేగునప్పటికి సుందరయ్య యని తెలిసికొనెను. ఇంచుక సంశయ

పడెను. తాను సుందరయ్యకు బద్ధశత్రువు. కానిమ్ము. ఏది
యెట్లున్నను నాపత్కాలమున నడ్డుపడుట నజ్ఞనలక్షణమని
యెలుగెత్తి “సుందరయ్యగారూ! నేను వచ్చుచున్నాను.
భయపడకండి” యని చేరువకుఁ బరుగెత్తెను. అప్పటి కప్పుడే
కాల్పడదాఁటి సుందరయ్య నూలుగజములు దిగువకుఁ గొట్టు
కొనిపోయెను. ధర్మారావు శబ్దము ననుసరించి దిగి యీఁడు
కొనిపోయి చీకటిలోఁ దడవెను. సుందరయ్య జుట్టందెను.
గాఢాంధకారమునఁ దెలియక యదియే పట్టుకొని లాగెను.
లావరి యగుటచే సుందరయ్య రాలేదుగాని యతని పిలక
జుట్టు మాత్రము ధర్మారావు చేతిలోని కూడివచ్చెను. అది
వదలి యతఁడు తడవి చేయిపట్టుకొని సుందరయ్యను గట్టునకు
లాగుకొని వచ్చెను.

సుందరయ్య గట్టెక్కి మంటపుట్టుచున్న తలఁ దడవు
కొనెను. పిలకలేదు. ధర్మారావు కట్టుకొనుటకుఁ దన పయి
పంచ యీఁబోయెను. సుందరయ్య తీసికొనలేదు. మరల పలక
లేదు. బిరబిర తనయింటికి నడచిపోయెను. పోనిమ్మని ధర్మ
రావును దనయింటికి వెళ్లిపోయెను.

నాగమ్మ కీ సంగతి సుందరయ్య వెళ్లగనే చెప్పెను.
“ఇంకేమున్నది యా దుర్మార్గుఁడునిన్ను గాలువలోఁ ద్రొక్కి
వేయవలయుననియే వచ్చెను. లేకున్న జుట్టెలపట్టుకొనును.
దైవసంకల్పమునఁ దప్పుకొని బయటపడితివి. చూచెదవేల
ప్రొద్దుననేబోయి యతనిమీఁద న్యాయస్థానమునఁ దగవు
బెట్టుము. ఈవేళ యిదియైనది. రేఁపింకొకటిగాదా? యా

దుష్టుని గోదావరి నీరు తప్పక త్రాగింపవలయునని యామె మండిపడెను. చెల్లెలి మాటలు సుందరయ్యకును సమంజసము గానే తోచినవి.

తెల్లవాటగనే పట్టణమునకేగి న్యాయస్థానమున ధర్మారావుపై నభియోగము వేసెను. న్యాయవాది సలహానొంది కొంత డబ్బిచ్చి దొంగసాక్షుల నిద్దటిని గుదుర్చుకొనెను. తాను కాలువదిగునప్పటికి ధర్మారావు తనను గాలువలోఁ ద్రొక్కి వైచుటకు వచ్చినట్లు తాను కేకలువేయఁగా దూరముననుండి సాక్షులు పరుగెత్తుకొని వచ్చినట్లు వారినిఁజూచి యతఁడు తననువిడిచి పాటిపోయినట్లు కథ యల్లఁబడినది.

తగవు నడచుచుండెను. ధర్మారావు లబ్బున గోల వెట్టెను. న్యాయస్థానమున జరిగినది జరిగినట్లు నిశ్చయము చెప్పెను. నిజమెవరికేఁ గావలయును. రెండుమాసములు జరిగిన పిదప ధర్మారావునకు రెండువందల రూపాయలు “జరిమానా” విధించిరి. పుణ్యమునకుఁబోవఁ బాపమెదురై నదేయని చింతించుచుఁ బెక్కుబాములుపడి యా కఱవుకాలమున రెండు వందలు నెట్లెట్లో ప్రోవుచేసి యతఁడు చెల్లించెను.

వీరశేఖరమునకు శిక్షపడినది యన్న రెండవనాఁడే నాగభూషణముగారు కాలధర్మము నొందెను. ఈనాఁడు ధర్మారావునకు రెండువందలు “జరిమానా” పడినదని సుందరయ్య నాగమ్మ పరస్పరము చెప్పుకొని యానందపడుచుండిరి. ఆ సాయంత్ర మాకస్మికముగా హృదయ మాగి రాజమ్మ మరణించెను. సుందరయ్య యుగము క్రుంగినది. మరల వివా

హము చేసికొను వయస్సుగాదు పైగా బిల్లులున్నారు.
ఏడ్చుచు నెట్లెట్లో యామె యపరక్రియలు ముగించెను.
వంటపని యంతయు నాగమ్మమీఁదఁ బడెను.

౫

సుందరయ్య పెద్దకుమార్తెకు మాత్రము పెండ్లి
చేసెను. ఆమె యత్తవారింటికి వెళ్లిపోయెను. నాగమ్మకు
వంటపనియుఁ బిల్లలసముదాయంపును భారముగాఁ దోచెను.
నాకేల యీ బెడద యనుకొనెను. ఏదో తగవు కల్పించుకొని
సుందరయ్యతోఁ బోరాడి యెప్పుడో విడిచివచ్చిన యత్తవా
రింటికిఁ జేరెను. వారిచ్చు జీవనభృతితోఁ గాలము గడపు
చుండెను.

పిల్లల పోషణముకూడ సుందరయ్యయే చూడవలసి
వచ్చెను. ఊరిలో నొకాబిడను నెలజీతమిచ్చి వంటకుఁ
గుదుర్చుకొనెను. ఆమె వచ్చిననాఁడు వచ్చును రానిదినమున
రాదు. వీలైనప్పుడు సుందరయ్యయింట్లో వస్తువులెల్ల దొంగి
లించుకొని పోవును. సుందరయ్య యిల్లు పిల్లలను గనిపెట్టు
కొని యెప్పుడు గృహముననే యుండును. ఎప్పుడైనఁ బొలము
వెళ్లిన నతనికొఱ కాదుపిల్ల లిద్దఱును జిన్నకుమారుఁడును
నెమగు చూచుచుందురు. రెండవ కుమారుఁడు మాత్రము
పట్టణములోఁ జదువుకొనుచుండెను.

కొంతకాలము గడచెను. మొదటినుండియు సుందరయ్య
నియమవంతుఁడుకాఁడు. అతని శరీరమంతయుఁ జెడురోగ

ములతో నిండిపోయినది. వయస్సుమల్లినకొలది యొక్కొక్కటి బయటపడజొచ్చెను. ఒకరోజున సుబ్బసముగలుగును. మఱియొకదినమున మూత్రనిరోధము గానిపించును. వేటొకదినమున నొడలంతయు వాచును. జబ్బుచేసి సుందరయ్య మంచమునఁ బరుండినఁ బిల్లలు ముగ్గురును బిక్కమొగములు వైచుకొని చుట్టును గూర్చుండుదురు. ఆ బిడ్డలను జూచిన సుందరయ్య కడుపు తఱుగుకొనిపోవును. తన ఘటముతప్పిన వారిగతి యేమగును ?

సుందరయ్య పొలముదిరుగుట మానివేసినది మొదలు వ్యవసాయము పాడువడెను. పొలమున ధాన్యము గడ్డి మొదలైన సొత్తంతయు నెచ్చటివా రచ్చట నపహరింపజొచ్చిరి. సుందరయ్యకు మానసికచింత శరీరవ్యాధి ప్రబలజొచ్చెను. క్రమముగా నతఁడు క్షీణింపసాగెను.

ఒకదినమునఁ బట్టణములోఁ జదువుచున్న రెండవ కుమారుఁడు స్నానమునకుఁబోయి కాలువలోఁ జచ్చిపోయెనని సుందరయ్యకుఁ గబురువచ్చెను. సుందరయ్య కడుపు పగిలిపోయెను. వాయెత్తి భోరున నేడ్చెను. పిల్లలు గొల్లమనిరి. ఇరుగుపొరుగువారు వచ్చి పలువిధముల సముదాయించిరి. నీ విట్లేడ్చినఁ బసిబిడ్డ లేమగుదురని సుందరయ్యకు నొక్క చెప్పిరి. బుజ్జగించి పిల్లలను దిండి తినిపించిరి. సుందరయ్య మాత్రము భోజనము చేయలేదు.

ఆతఁడు మంచము పట్టెను. అన్న మేమియు నోటికిఁ బోదు. పిల్లలు మాటిమాటికి వచ్చి నాన్నా! యని కేక

వేయుదురు. సుందరయ్య కన్నులు విప్పి చూచును. వెనుకకుఁ దిరిగి కన్నీరు తుడుచుకొనును. అతనికి బ్రతుకుట భారముగాఁ దోచెను. పిల్లల నేమి చేయవలయునా యని రేబవలు చింత బాధింపసాగెను. అతని కేమియుఁ బాలుపోలేదు. చివరకు దగ్గఱ యింటివాని నొకనిఁ బిలిచి ధర్మారావును బిలుచుకొని రమ్మనెను.

ధర్మారావిప్పు డూరిలో నెల్లఁ బెద్ద యాసామి. కొలఁది కాలము క్రింద నతఁడు మంచిసీటిబావి కట్టింపవలయునని తన చేనిలో గుంట ద్రవ్వించుచుండెను. దానిలో నభ్రకపుగని బయలువడెను. ఆ గనిమీఁద నతనికి వేలకొలఁదిగా విత్తము వచ్చెను. ఇప్పు డతని యింట నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణముగా నుండెను. వాని మాట కూరిలో నెదురులేదు.

ధర్మారావును జూడఁగనే సుందరయ్య పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. నా దుష్ప్రవర్తనమువలన నే నిట్లు చెడితిని. నీ మాట విననందులకు ఫల మనుభవించితిని. నే నింక బ్రతుకను. నీ కెన్నియో యకార్యములు నిష్కారణముగాఁ జేసితిని. వాని నన్నిటిని మఱచి యీ పసిబిడ్డలఁ గనిపెట్టియుండుమని కన్నీరు విడిచెను.

ధర్మారా వతని నూరడించెను. ఇప్పటికైనను నేఁ జెప్పినట్లు చేయుము. నీ కేకీడును గలుగదు. ధైర్యమవలంబింపుమని పెక్కు పురాణ విషయములు తడవి చెప్పెను. సుందరయ్య యతని మాటలతో నించుక యూరడిల్లి నీ యిచ్చవచ్చినట్లు నడచెదఁ జెప్పుమనెను.

మొదట నీ భార్య పేర నొక పెద్ద చెఱువు త్రవ్వించుము. బీదలను బిలిచి యున్న ధాన్యమంతయుఁ బంచిపెట్టుము. తరువాతఁ జూచెదనని ధర్మారావు చెప్పెను. అట్లయిన నీవే యాజమాన్యము వహించి త్రవ్వించుము. నేడబ్బిచ్చెదనని సుందరయ్య యొప్పుకొనెను.

మఱునాఁటినుండియుఁ జెఱువు త్రవ్వ నారంభించిరి. ఊన్నధాన్యమంతయు బీదలకుఁ బంచిపెట్టఁబడెను. ఎన్ని యాషఢములు సేవించినను దిరుగని వ్యాధులన్నియుఁ గనఁబడకుండఁ బోసాగెను. ఆరోగ్యముచిక్క సుందరయ్య కొంచెము లేచి తిరుగుచుండెను.

ప్రతిదినమును ధర్మారావు సుందరయ్య యింటికి వచ్చును. అతనితోఁగూడ మఱికొందఱు వత్తురు. ధర్మారావు సద్విషయములు చెప్పును. సుందరయ్య విని యానందించును. సుందరయ్య కిపు డెవరన్నను ద్వేషములేదు. ధర్మారావునెడ నతనికి గురుభావము.

ప్రతీకారము

౧

పదిగడియల ప్రొద్దెక్కినది. అప్పటికిని నాఁడు జంతు శాలా ద్వారకవాటము మూసియేయుండెను. కొందఱు బాలకులు మాత్రము కవాటమునందలి యినుపచువ్వలు పట్టుకొని లోని జంతువులను దొంగిచూచుచుండిరి. కొందఱు పిల్లలు చిన్నచిన్న గడ్డలతో లోన నిటునటు దిరుగుచున్న వానర పోతములను గొట్టి యవి సేయు వికారచేష్టల కానంద పడుచుండిరి. మఱికొందఱు, రాజపుత్రుల యాగమనమునకై రాజమార్గమువెంట నిరీక్షించుచుండిరి. కొంతవడికి నశ్వశకట మొకటివచ్చి వాకిట నిలబడెను. వెంటనే లోపలినుండి శాలాధ్యక్షుఁడు వచ్చి తాళముఁ దీసి కవాటము విచ్చెను. బండిలోనుండి దిగి రాజపుత్రులు మువ్వరు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. బాలకులును జంకుచు లోనఁజొచ్చి ప్రాకార కుడ్యముల నానుకొనియు శాలాస్తంభముల మాటుచేసికొని నిలిచియుఁ జూచుచుండిరి.

రాజకుమారులలోఁ బెద్దవానికిఁ బదునైదు వత్సరముల వయస్సుండును. మువ్వరును రాజయోగ్యములైన యుడుపులు ధరించి తీవి వెలయించుచుండిరి. ముందును వెనకను నాయుధపాణులైన భటు లిరువురు కాపుదారిగా నడువమృగములఁ బరిశీలింపఁ దొడఁగిరి. ఆహారమునకై బోనులలో

గర్జించుచున్న సింహములును, మనుష్యులను జూడగనే లేచి
యొడలు విడిచి యావులించు బెబ్బులులును, పెట్టియలతో,
గాళ్లు ముడుచుకొని పరుండి గోండ్రువెట్టు భల్లూకములును,
మున్నగాఁగల వివిధ మృగములను జిత్రవిచిత్రములైన
యాకారవర్ణములుగల పక్షులను, నీటితోట్లలో జాగ్రత్తపఱు
పఁబడిన పెక్కు తెగల జలచరములను, వారు సమీక్షించిరి.
కొంతకాలము, గుంపులు గుంపులుగానున్న మర్కట కదంబము
లతో వినోదించిరి. వానికి రుచ్యములగు పదార్థముల నెక్కు
వగాఁ దెప్పించిపెట్టిరి. క్రోతులన్నియు నా వస్తువుల నహమహ
మికతో నొకదాని నొకటి త్రోపాడుచుఁ గబళించెను. మఱి
కొంతవడి గజైక్కులతో నలంకరింపఁబడిన కొదమ పొట్టేళ్ల
మీఁద నెక్కి విహరించిరి.

ఆ కుమారకులు మువ్వరును బువ్వపురీ పాలకుండైన
చంద్రభూపుని తనూజులు. వారు ప్రతిదినమును నుదయము
భోజనానంతరము గుఱ్ఱపుబండిలో నెక్కి జంతుశాలకు వత్తురు.
దానిలోనున్న వివిధసత్త్వములఁ జూచుచుఁ కాలముఁ బుచ్చి
మరల మధ్యాహ్న మింటికిఁ బోదురు. వారికి వానరము
లన్నఁ గడుఁ బ్రీతి. వానితో నెక్కువ యాడుకొనుచుందురు.
అన్నిటికంటె విరివిగా వానికి నాహారమిడుదురు. అందువలన
నా శాలలోని మర్కటము లన్నియుఁ జక్కగాఁ గండవట్టి
పోతరించియుండెను. క్రోతులకన్నింటికిఁ గులపతి యొక వృద్ధ
వానరముండెను. అది కడు దీర్ఘదృష్టి గలది. ఔశనస బర్హ
స్పత్యచాణక్యాది నీతిశాస్త్ర కాశలము దానికి జన్మసిద్ధమై

యుండెను. దాని నాయకత్వమునఁ గ్రోతులు నిశ్చింతగాఁ గాలము బుచ్చుచుండెను.

కొంతకాల మరిగినది. వృద్ధ వానర మొక నాటిరేపక డఁ దన మర్కట బృందము నంతయుఁ బిలిచి “మిత్రులారా ! మన మింతకాలమునుండియు నెట్టి విచారములేక రాకుమారుల యాదరాతిశయమున నుంటిమి. ఇప్పుడొక సంకటము మనకుఁ బ్రాప్తించినది. ఏమందురేని మన యీ జంతుశాలా మధ్యమున నిచ్చటి పనివాండ్రకై యేర్పటుపఁబడిన పాకసదనము నెల్లరు నెఱింగియే యుంటిరిగదా! దానిలోఁ బ్రతిదినము నొక విచిత్రము జరుగుచున్నది. ఆ సంఘటనముఁ జూచినపుడెల్ల నా మనస్సు వికలమగుచున్నది. రాజపుత్రుల వాహన యోగ్యములైన పొట్టేళ్లలో నశనస్త్రియమను నొక యేడకము గలదు. అది నిరంతరము జిహ్వాచాపల్యమున నా వంటయింటి లోనికిఁ బోయి తఱిగిన కూరగాయలఁగాని వండిన వంటక ములఁగాని తినఁ బ్రయత్నించుచున్నది. దానినిఁ జూడఁగనే సూపకారులు పరిహాసముగా నత్తటి నేది చేతికందిన నట్టి దానితోఁ గొట్టుచున్నారు. రానురా నిది గొట్టియకును బాచకులకును నొక విలాసక్రియగా మాఱినది. వినుచున్నారు గదా, యిది మన కపాయహేతువు గాదా యని పలికెను.

గ్రోతులన్నియు నవ్వి “ఇందులో మనకు రాఁగల యపాయమేమి? యేడక సూపకారుల విలాసములో మన సంబంధ మేమి యున్నది? పృష్ఠతాడనా ద్దంత భంగ” యన్నట్లున్నదే నీ యీ యాలోచన యనెను.

వానర శ్రేష్ఠము మరల నిట్లనియెను. “అయ్యో! మీ తెలివితేట లింత మాత్రములోనే యున్నవా! వినుడు చెప్పెదను. లోనఁ బ్రవేశించిన గొట్టియను జేతికేదియు నందని సమయమున వంటవాండ్లు కొఱవితోడ నే దినము ననో గొట్టుదురు. పొట్టేలు మేనంతయుఁ దట్టచైన బచ్చతో నిండియున్నది. కొఱవి నిప్పొబచ్చున కంటుకొనును. దాహ తాపమున కోర్వలేక గొట్టియ తృణప్రచురమైయున్న యీ యశ్వశాలలోఁ బ్రవేశించును. గుట్టపుసాల దగ్ధమగును. అశ్వములు కొన్ని మరణించినను గొన్ని క్షతగాత్రములగును. గుట్టముల దాహవ్రణములకు భగవంతుడైన శాలిహూత్రుఁ డేమి చెప్పినో యెఱుఁగుదురా? వానరముల క్రొవ్వు వహ్ని దాహదోషమున కాషభమని తెలిపెను. అట్టి సమయమున రాజు మనల నందఱ నేక కాలమున వధించి యశ్వముల బ్రతికించుకొనును. ముందుగానే మేలుకొని మన మిచ్చోటు విడిచి చనుట బ్రతుకుఁదెరువు. మఱియు నేయింట నిత్య మకారణముగాఁ గలహములు జరుగుచుండునో యట్టి గృహ మును జీవింపఁగోరినవాఁడు విడువవలయును. కలహంతములు గృహములు, పరుషవాక్యాంతము సౌహృదము, దుష్ట రాజ్యాంతములు రాజ్యములు, దుష్టకార్యాంతము యశము ననియు నీతివిదులు చెప్పుదురు. పొట్టేలునకుఁ బాచకుల కను దిన మకారణ కలహము జరుగుచున్న యీ నిలయమును బ్రతుకఁగోరినట్లైన వెంటనే విడిచి మనము పోవలయును. పయనము కండు. కాననముల కేగుదము”.

ముదికోఁతి పలుకుల ననాదరించి మర్కటములన్నియు నప్పుచు, “ముసలితనమునఁ బస చెడినది నీబుద్ధి. లేకున్న నిట్లు పల్కెదవే. ఎక్కడి గొట్టె యెక్కడి యశ్వశాల యెక్కడి తగులఁబడుట. ఈ యసంబద్ధపు టూహ నీకెట్లు కలిగెను. చాలునులెమ్ము నీ దివ్యజ్ఞానము. కాపుననే పెద్ద లందురు “నోటపండ్లుండవు. నిరతము లాలాజలము స్రవించును. బుద్ధివైభవ ముండదు. కాన బాల్యము, వార్ధకము నొక్క తెఱుగు” అని. నీనిస్సారములైన ముదితోక్కు పలుకులు విని రాజపుత్రులు నిరంతరము స్వహస్తములతో నిడుచున్న యమృతోపమాన భక్ష్యముల విడిచి స్వర్గభోగ సుందరంబైన యీ యునికిఁ ద్యజించి యరణ్యమునఁ గషాయకటుతిక్త రూక్షములైన కాయగసరులఁ దినవలెనా? ముమ్మాటికిఁ దిన లేము. ఈ విషయమున నీ మాట లంగీకరింప” మని గట్టిగాఁ జెప్పెను. అంత నా వృద్ధ మర్కటము బాష్పకలుషిత దృష్టియై “మూర్ఖులారా! మీ రీ తాత్కాలిక సుఖమున కానందించుచుంటిరి: కాని దీని పరిణామదశ నెఱుంగరైతిరి. ముసిడిపండ్ల రసమువలె మీ యీ సుఖ మవసానమున విష మించును. ఇచ్చట నేయున్న మీ కెల్లరకు నాశము తప్పదు. ఈ కులత్సయమును గన్నులార నేఁ జూడఁజాలను. ఆపన్నుఁ డైన మిత్రునిఁ బరులచేఁ బీడింపఁబడిన తన స్థానమును, స్వదేశ భంగమును, కులత్సయమును నెవరు చూడరో వారు ధన్యు లని పెద్దలు వక్కాణింతురు. మీతోడనేయున్న నాకును మరణము తప్పదు. నే నరణ్యమునకు వెడలిపోవుచున్నాఁడను

జాగరూకులరై యుండు"డని యా పెద్ద కోరి యరణ్యమున కేగెను.

౨

కొంతకాలము కడచనెను. ఒక్కనాటి ప్రభాతమున నశనప్రియ మను నాగొట్టె యధాపూర్వముగాఁ దన యల వాటుచొప్పున మహానసమునఁ బ్రవేశించి, యందు వండుటకై సిద్ధము చేయఁబడిన కూరల నమలుచుఁ గొన్నిటినిఁ బుడమి దొరలించు చుండెను. వంటవాడు దానినిఁ జూచి పరువెత్తు కొని వచ్చి తాడన సాధనమునకై యిటునటు చూచెను. చేతి కేదియు దొరకలేదు. వెంటనే యతఁడు ప్రొయ్యిలో మండు చున్న కట్టె నొకదానిని దీసికొని పొట్టేలును గొట్టెను. పాప మిఁకనేమి! యాగొట్టె మేని బచ్చనకు నిప్పంటుకొని భగ భగ మండసాగెను. తత్తరపడి యేడకపోత మెదుటనున్న యశ్వశాలలోనికిఁ బరువెత్తెను. వహ్నిబాధకుఁ దాళజాలక తృణప్రచురమైన యచ్చోటఁ బుడమిఁబడి పొరలెను. అచ్చటి పనివారలెల్ల గోలపెట్టుచుఁ జేరువకు వచ్చులోపలనే యశ్వ శాలకు వహ్ని ప్రాకెను. చూచుచుండఁగనే వీతిహూత్ర మూర్తి ప్రళయతాండవ మాడఁ జొచ్చెను. జ్వాలలు మిన్నం తెను. ఆకసమంతయు ధూమజ్వాలాకరాళమయ్యెను. లోన బంధింపఁబడియున్న మేలుజాతి గుట్టములు దాహబాధ భరింప లేక యార్తనాదములు సేయుచు వెట్టిగంతులు వైచెను. కొన్ని భస్మీభూతము లాయెను. కొన్ని సగము కాలినపిదప నెల్లెటో

బయటబడి యనువులు వీడెను. కొన్ని మేకులు పెఱకుకొని
త్రాళ్లు తెంచుకొని క్షతగాత్రములై వెలికుటికెను. ఇట్లు కొంత
వడి వైశ్వానరుఁడు ప్రళయ భైరవమూర్తియై పరాక్రమించి
తన విశ్వరూపజ్యోతి నుపసంహరించెను. నగరమునుండి
వచ్చిన ప్రజానీక మితర శాలల కా యగ్ని భగవానునిఁ జేర
కుండ నరికట్టిరి.

చంద్రభూపుఁడు తన యీ యశ్వనాశనమున కెంతయు
నగచెను. బ్రతికియున్నవానికిఁ జికిత్స చేయించుటకై యశ్వ
వైద్యుల రావించి గుఱ్ఱముల వహ్నిప్రణామము లెట్లు మానునని
ప్రశ్నించెను. వారందఱాలోచించి శాలిహూత్రునిచేఁ
జెప్పఁబడిన

* కపీనాం మేదసా దోషో వహ్నిదాహ సముద్భవః

అశ్వానాం నాశమభ్యేతి తమ సూర్యోదయేయథా.

అను నీ చికిత్స నెఱిగించిరి. వెంటనే యా నరపాలకుఁడు తన
యధీనమున నున్న యా వానరముల నన్నింటిని వధించి,
త న్మేదస్సు నశ్వ చికిత్స కుపయోగింపుమని యాదేశించెను.
అవును. పృథివీశ్వరులు నిరత విత్తాభిలాషులు. ఆత్మలాభ
మున కెంతటికేనిఁ దెగింతురు. “ఆ రాజున కనుత్తమములైన
గుఱ్ఱములవలననే ప్రయోజనముగాని యీ ముష్టి మర్కట
ములవలన రాగల లాభమేమి? రాజాజ్ఞచే వివిధలగుడాయు
ధాది ప్రహరణముల నాకోరి గమియంతయుఁ జంపఁ బడెను.

* కోతుల మేదస్సుచేత నశ్వముల వహ్నిదాహదోషము
సూర్యోదయమునఁ జీకటివలె నశించును.

తమ యవినీతికిని దూరదృష్టి లేమికిని గురువాక్య తిరస్కరణ మునకును గలిగిన ఫలస్తాప్తికిఁ జింతించుచు నవి యసువులు వాసెను.

3

కొంతకాల మేగినపిదప నా వృద్ధవానరము కులీనమైన తన కోతి పిం డెట్లున్నదో చూడవలయునను కోర్కీఁ బుష్ప పురి కరుదెంచెను. నగరసమీపముననే కులక్షయ వృత్తాంత మంతయు విని చింతాక్రాంతమై యా మర్కటము తిరిగి యరణ్యమునకుఁ బోయెను. వంశనాశము దానికి సహింపరాని మానసికబాధ కలిగించెను. నిద్రాహారములు రుచింపక పోయెను. నమ్మి యాశ్రయించియున్న తన బంధువ్రాతమును నొక్కసారిగా నటికించిన యా నృపాలునిపై క్రోధ మగ్గ లించెను. ప్రతీకారవాంఛ వొడమెను. వెట్టిపొసంగిన గతి నది యడవులఁబడి దిరుగసాగెను. ఎవఁడు తనవారి కొనరించిన యపకృతిని భయముచేఁగానీ యితర వాంఛలచేఁగానీ యుపేక్ష వహించి సహించునో వాఁడు పురుషాధముఁడుగదా యని తలపోసెను.

నిలుకడలేక వనముల సంచరించుచున్న యా పెను క్రోతికిఁ బద్మ ముగితిమైన యొక విశాల సరోవరము కానఁ బడెను. దాహ ముడుపుకొనఁ గొలనిలోనికిదిగ సమకట్టెను. కాని జాగరూకములైన దాని నేత్రము లొక విషయమును

బసివట్టెను. వెంటనే మర్కటము శంకించి నిలువఁ బడెను. వనచరములయు మనుష్యులయుఁ బదచిహ్నములు తటాకము లోని కేగినవే కానవచ్చెనుగాని తిరిగి వచ్చిన గుఱుతులు కనిపింపలేదు. మేధావియైన వనాకసము సరస్సులో నేదేని నెక దుష్టగ్రాహ మున్నదని నిశ్చయించెను. సలిల పానమున కొక యుపాయము వన్నెను. దీర్ఘ తరమైన పద్మనాళము నొక దానినిఁ గొని కొలనిలోనికి వంగియున్న చెట్టుకొమ్మపై నెక్కి నీట నా మృణాళాగ్రముంచి నోటితోఁ బీల్చి తనివిదీట నీరు గ్రోతెను.

అంతఁ దటాకమధ్యమునుండి యొక రాక్షసుఁడు వెలువడి, “వానరమా! నీవంటి బుద్ధిశాలి నెచ్చటఁగాననైతి. నీ వీనీటఁబ్రవేశించినఁ దప్పక భక్షించియుందును. నీట దిగిన వా రెల్లరు నాకు భక్షణార్హులు. తెలివితేటలచేఁ దప్పకొంటివి. మెచ్చితి వరమేదైన గోరుకొను” మనెను.

కోఁతి యాలోచించెను. రాక్షసుని కంఠమున దివ్య ప్రభాభాసురమైన యొక రత్నమాల శోభిల్లుచుండెను. దానిని గని యది “మిత్రమా! నీ వెందఱిని భక్షింపఁగలవని యడిగెను. రాక్షసుఁడు “నా భక్షణశక్తి యపరిమేయము. దాని కొక యవధిలేదు; నీటిలో నుండగా నన్నెవ్వరు నేమియుఁ జేయఁ జాలరు. కాని వెలికి వచ్చిన నొక్క బక్క నక్కకుఁ గూడఁ జాలను. నీ విట్లేల యడిగితివో తెలియకున్నది” యని ‘జవాబు’ చెప్పెను.

వానరము “నాకుఁ బ్రబలశత్రువైన దుష్టరాజొకఁడు

గలడు, నీ కంఠమందలి రత్నహారము నిచ్చితివేని వానిని నా మాటల నేర్పున వంచిచి సపరివారముగా నిటకుఁ దీసికొని వచ్చి నీ కాహారముగా నర్పింతును. సమ్మతింతువే యనెను. అందులకు రాక్షసుఁ డానందించి రత్నమాల దానికొసంగెను. వానరశ్రేష్ఠమును నామాల కంఠమున నలంకరించుకొని కార్యమును సాధించినట్లే తలంచుచు మహాముదంబునఁ బుష్ప పురాభిముఖంబుగానడచెను.

నగరమునఁ బ్రవేశించినంతటనే పూర్వపరిచితు లెల్లరు దానిం గని యాశ్చర్యసంభ్రమములతో “వానరశ్రేష్ఠమా ! యింతకాలంబునుండి నీ వెచ్చటనుంటివి. సూర్యప్రభను దిరస్కరించుచున్న యీ మణిమాల నెట్లార్జించితివని” ప్రశ్నించిరి. దాని కది “ఒక యరణ్యంబున నతిగుప్తంబై ధనదనిర్మితంబైన యొక తటాకముగలదు. భానువారమునఁ బ్రభాతవేళ సూర్యుం డర్థోదితుండగుచుండగా నెవ్వఁడాజలాశయంబున మునుఁగు నట్టివానికి గుబేర ప్రసాదంబున నిట్టి రత్నమాల లభించుఁ దీని నట్లు బడసితి” నని చెప్పుచు వృక్షప్రాసాదముల యందు సంచరించుచు బురంబున రాజు నాహ్వానంబునకై వేచియుండెను.

క్రమక్రమముగా నీ వార్త రాజుకడకుఁ బ్రాకెను. మహాత్మాంతలో నాతఁడు వానరమును బిలిపించెను. వచ్చిన పిదప “మణిమాలా విషయము నత్యమేనా” యని ప్రశ్నించెను. అందుల కా మెకము “రాజా సందియమేల ? ప్రత్యక్షంబునకుఁ బ్రమాణ మవసరమే ? లేకున్న తిర్యక్కునైన నాకీ

రత్నమాల యెట్లువచ్చును ? సందేహమున్న నొకని నాతోఁ బంపుము. సత్యముఁ దెలిసికొనవచ్చు”నని బదులు చెప్పెను - రాజామాటలు విశ్వసించెను. రత్నమాలా లోభము మాన సమున విస్తరింప వానరముతో నిట్లనెను. “అట్లైన నేనే సరివారముగా వచ్చెదను. వేటొకఁ డేల ? ఒక్కసారిగాఁ బెక్కు మణిమాలలఁ బడయవచ్చును.”

మర్కటము లోలోన నానందపడెను. రాజుగారి లోభాతిశయమునకు నబ్బురపడుచు నాశ యెంత బలీయ మురా యని తలంచెను. నిక్కము లోభప్రభావము వాకొన రానిది. ఎంతవానికైన దాని జయింపరాదు. నూలు గల వాఁడు వేయింటిని గోరును. వేయి లభించిన లక్షకుఁ బ్రయత్నించును. అదియుఁ బ్రాప్తించిన రాజ్యమునకై యారాట పడును. రాజ్యస్రాప్తి గలిగిన స్వర్గ మభిలషించును. ఆశకు మేర యెక్కడిది ? ముదిసినవానికిఁ గేశములు, దంతములు, నేత్రములు, శ్రోత్రము లన్నియు జీర్ణించును. ఇంద్రియ పాటవ మెల్ల జీర్ణించును. కాని తృష్ణాలత యొక్కటిమాత్రము చిగురులువెట్టి ననలు వేయుచునే యుండును.

రాజు ప్రయాణము సిద్ధము చేయించెను. రాజకాంతలు రాజ సరివారము, మంత్రి దండనాథాదులు వారు వీరననేల పుష్పపురమునఁ గల వా రాబాలగోపాలము వారివారి కను వైన వాహనము లెక్కి బయలువెడలిరి. అంది పొందినంత వఱకు బంధుమిత్రాదులఁ గూడఁ బిలువనంపుకొనిరి. సర్వుల కును మణిమాలాస్రాప్తికై మానస ముట్టట లూగుచుండెను.

భ్రాంతి కల్పితములైన మణిమాలలు కన్పించుచున్నవేమో కూడ. వారి సంరంభ మింతంత యనరాదు. పట్టలేక యెవ్వడైన “నీ కెందులకోయీ పసివానికి రత్నమాల నీవుకూడ రావలెనా?” యన్న నతఁడు “నీ కెందులకోయీ ముసలివానికి మణిమాల, నీవుకూడ రావలెనా” యని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును.

అపరిమిత పరివారముతో నా పార్థివుఁడు మర్కటమును బల్లకీలోఁ దన యుత్సంగమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని లాలించుచు, నచ్చటచ్చట మార్గమధ్యమున “మజిలీ” లొనర్చుచుఁ గతిపయప్రయాణంబుల గమ్యస్థానము చేరుకొనెను. తెరువున నన్యు లెవరైన నీ ప్రయాణ కోలాహలమును జూచి “ఎచ్చటి కేగుచుండి” రని ప్రశ్నించిన, విషయము నొక్కరును జెప్పరు. చెప్పినచో వారుకూడఁ దమ కేకభోగ్యమైన రత్నమాలాస్త్రాప్తిలో భాగస్వాము లగుదురనియే వారి భయము. నిశ్చయముగా నగుదురుకూడను. గతానుగతికోలోకః. దానిలో సందేహ మేమున్నది.

సరోవర ప్రాంతమంతయుఁ బలురకముల చెట్లతో మనోహరముగా నుండెను. రాజు తన పరివారమునంతయు నచట విడిసెను. వారి కా రేయి నిద్రలేదు. ఎప్పుడు తెల్లవాఱునా రత్నదామ మెప్పుడు ప్రాప్తించునా యని త్వరపడుచుండిరి. ప్రభాత మాయెను. దూరమున నున్న సూర్యభగవానుని కిరణాంకురములు విశ్వము నప్పుడప్పుడే తొంగిచూచుచుండెను. అట్టితఱి నృపాలుఁడు వానరయూధాధిపునిఁ జూచి “కర్తవ్య మేమి?” యని ప్రశ్నించెను. “భానుబింబము సగముదిత

మగుచుండగనే వీ రెల్ల రొక్కపటి నీట మునుఁగవలయును.
వారు వెలికివచ్చినపిమ్మట మనమిరువుర మొకసారి మునుఁగుద”
మని యా క్రోతి బదులుపలికెను.

సూర్యోదయ సమయంబున నారాజ పరివారమెల్ల
నొక్కసారిగా నా తటాకమున మునిఁగెను. మరల వారిజాడ
కనిపింపలేదు. ఎంతవఱకును మునిఁగినవారిలో నొక్కరుఁడును
లేవకుండుటఁజూచి రాజు మర్కటము “నిదే”మని యడిగెను.
వెంటనే యా చెట్టుఁ ద్రిమ్మరి యొక వృక్షముమీఁదికిఁ జివా
లున లంఘించి “దుష్టుడా! నా కులమువారినెల్ల సంహరించి
సుఖముగా నుండఁదలఁచితివా. దుష్టర్మఫల మనుభవింపుము.
నావలె నీవును పరివారహీనుఁడవై యేకాకివై బహుకాలము
దుఃఖింపు” మని పలికెను. వానర మొనర్చిన ప్రతికృతి
కెంతయు జింతించుచు నా నరవరుఁడు వెడలిపోయెను.

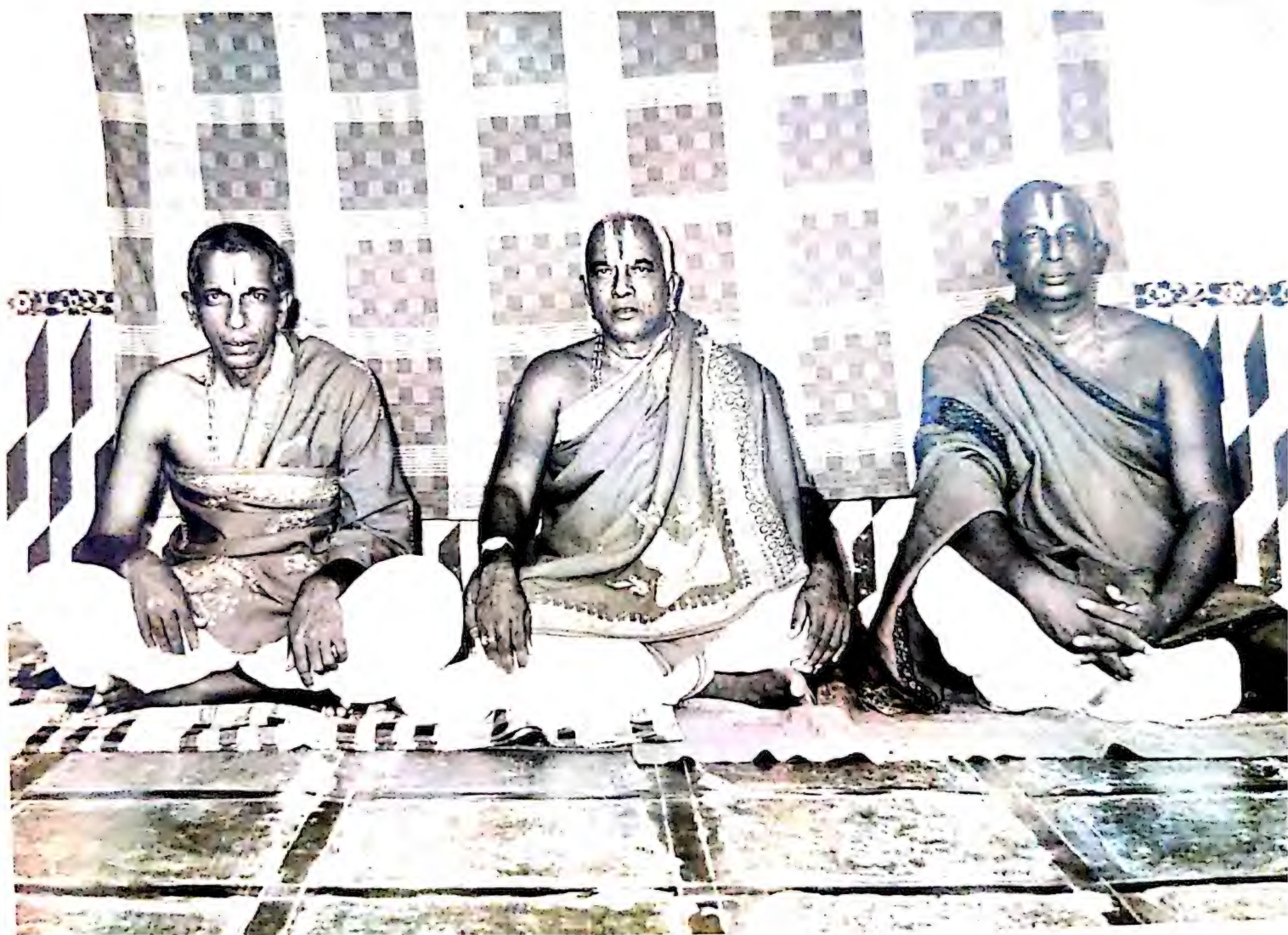

1965-4-11 శ్రీ ౪ ప్లాట్ల పొరుగున గ్రామంలో గ్రంథం ౨ వారి సామయిక జరిగిన గ్రామీణ సభ

Scanned with CamScanner

Scanned with CamScanner

Scanned with CamScanner

Scanned with CamScanner

కీ.శే.పద్యాలు కుటుంబయ్య-బసవపున్నమ్మ
దంపతులు

SHOT ON MI A1
MI DUAL CAMERA

2018/4/23 08:28

